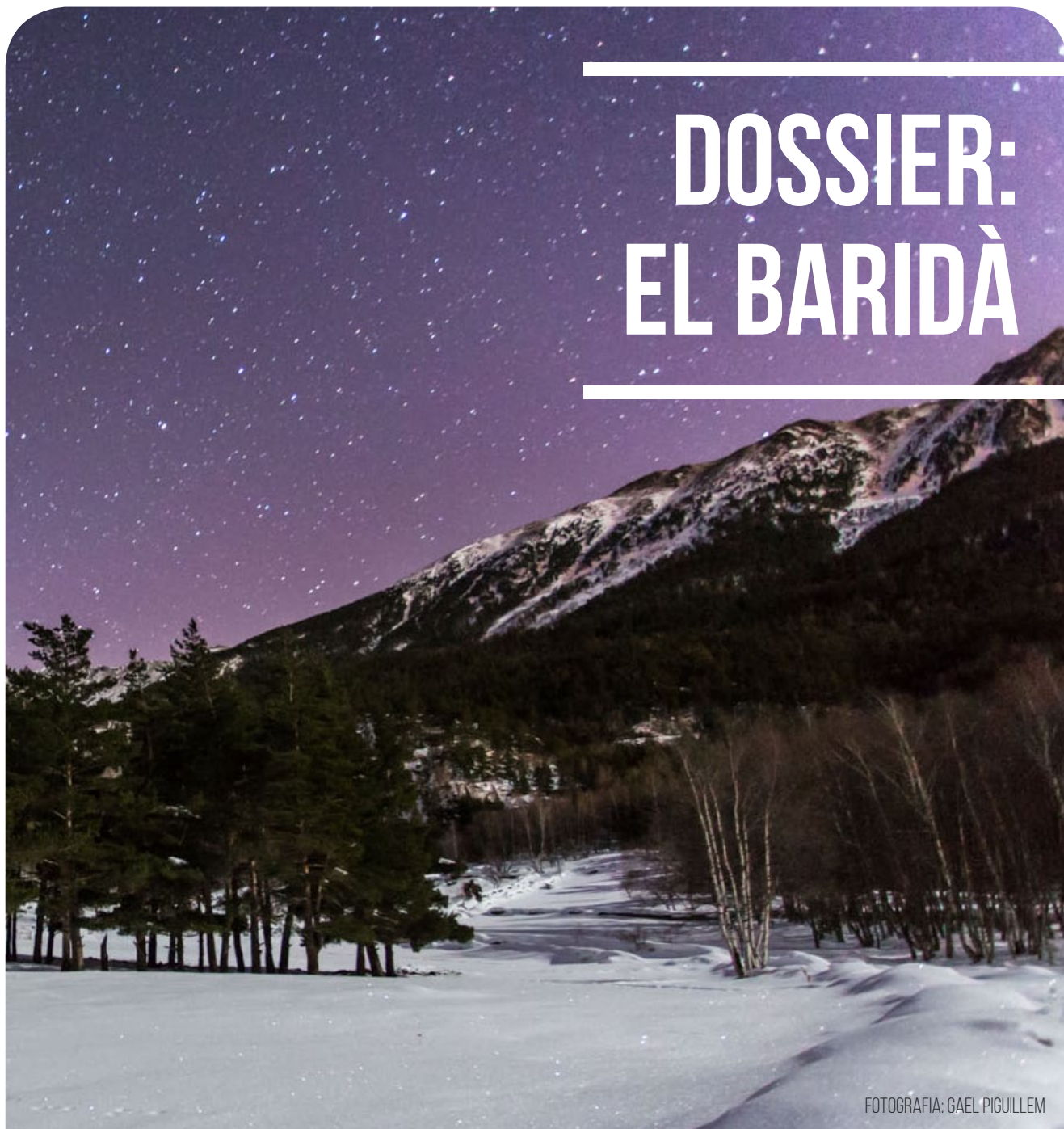

DOSSIER: EL BARIDÀ

FOTOGRAFIA: GAEI PIGUILLEM

Grup de Recerca
de Cerdanya

IDAPA

Institut per al Desenvolupament
i la Promoció de l'Alt Pirineu i Aran

*Institut entath Desvolopament
e era Promocion deth Naut Pirenèu e Aran*

ÍNDEX

- PÀG. 04** “Pirineus catalans”, una marca ben triada. Alfred Pérez-Bastardas
PÀG. 06 A les telúries: Comarques esclaves. Enric Quílez i Castro
PÀG. 08 Ciència ficció: “Esta noche arderá el cielo”. Enric Quílez i Castro
PÀG. 08 Poesia: Josep Carner
PÀG. 09 Aubèrria. Natura a prop teu. Jordi Dalmau i Jordi Nicolau
PÀG. 10 Repensar la Cerdanya. Rafel Casas
PÀG. 12 El retaule gòtic de Bolvir. J.L. Blanchon
PÀG. 18 La gran estafa de l'homeopatia. Albert Grau
PÀG. 20 La Cerdanya de Valentí Almirall. Alfred Pérez-Bastardas
PÀG. 23 Commemoració del tricentenari i recerca històrica. Erola Simon
PÀG. 24 La il·lusió de la Nit de Reis. Miquel Llimona
PÀG. 26 El Cicle de Cantautors i Música Folk de la Seu. Albert Palau
PÀG. 27 Crisi econòmica, crisi del periodisme. Jaume Piguillem
PÀG. 28 Línies generals de la introducció del liberalisme a la Cerdanya (I). Gerard Cunill
PÀG. 31 No falla: si sembres, reculls. Alfons Mills
PÀG. 32 Parlem de llibres que parlen de Cerdanya: La Cerdaña (José Xandri). Albert de Montjuïc
PÀG. 34 El Grup d'Amics de Montellà (GAM) compleix 30 anys. Guillem Lluch
PÀG. 35 Un hostel a Bolvir al segle XVII. Núria Casamitjana

DOSSIER: EL BARIDÀ

- PÀG. 38** El Baridà: Orígens i evolució d'un corònim pirinenc. Carles Gascón
PÀG. 41 Quan neix el Baridà?. Oliver Vergés
PÀG. 45 La cova de les Encantandes de Toloriu. Oriol Mercadal
PÀG. 47 El Baridà, terra de bandolers. Lluís Obiols
PÀG. 48 L'Associació de Joves Aglans de Freixe. Assoc. de Joves Aglans de Freixe
PÀG. 50 El Baridà escrit- Núria Boltà

EDITORIAL

Com podreu veure, hem canviat el disseny de la revista Querol que, a partir d'ara, tindrà una periodicitat molt més regular i de caràcter quadrimestral.

A les seccions fixes, podreu trobar les opinions dels nostres col·laboradors sobre la comarca, el seu lleure, l'economia, etc., com és habitual.

També trobareu altres articles de contingut sobre la introducció del liberalisme a la Cerdanya, sobre el retaule gòtic de Bolvir o sobre la commemoració dels fets del 1714.

El dossier d'aquest número versa sobre la subcomarca del Baridà, a cavall entre la Cerdanya i l'Alt Urgell, i en ell es parla sobre els seus orígens, evolució i actualitat.

Esperem que gaudiu dels continguts i del nou format de la revista QUEROL.

Si voleu escriure algun article per la nostra revista sobre temàtica preferentment cerdana, només cal que ens el trameteu a la següent adreça electrònica:

grup@recercacerdanya.org

Enric Quílez i Castro.

President del Grup de Recerca de Cerdanya

Grup de Recerca
de Cerdanya

AGRAÏMENTS

Director: Enric Quílez i Castro

Coordinador General: Alfred Pérez-Bastardas

Maquetació: Anna Solans. www.creativa.cat

Internet: Gael Piguillem i Boladeras

COL·LABORADORS HABITUALS

Gerard Cunill, Albert Grau, Manel Figuera i Abadal, Miquel Llimona, Guillem Lluch i Torres, Oriol Mercadal, Alfons Mills i Munt, Alfred Pérez-Bastardas, Gael Piguillem i Boladeras, Jaume Piguillem Pérez de Rozas, Erola Simon i Enric Quílez i Castro

“PIRINEUS CATALANS”, una marca ben triada

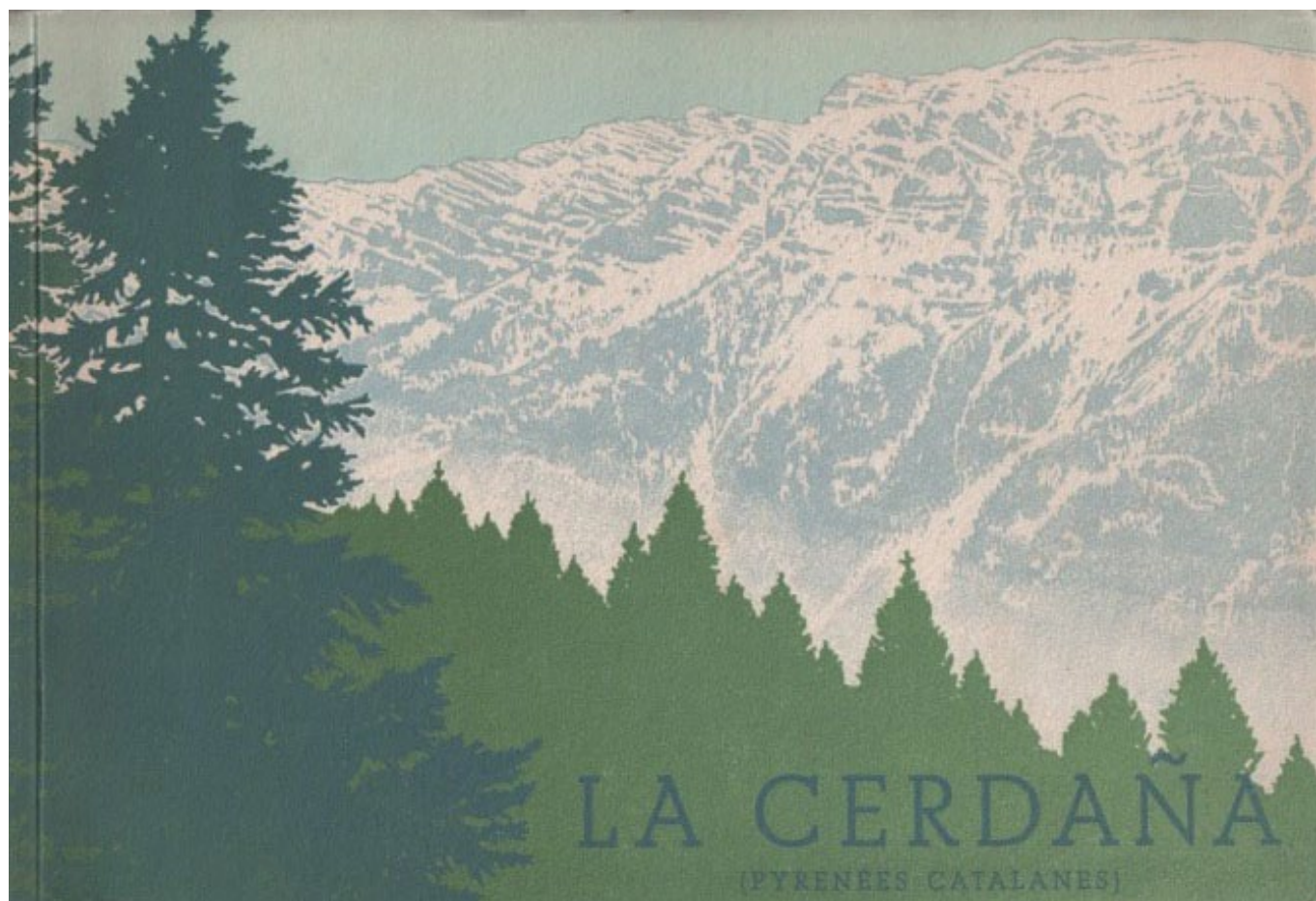
ALFRED PÉREZ-BASTARDAS (*)

Publicada la notícia el dia 25 de gener del 2014 al diari Regió 7 sota la ploma de Miquel Spa, ens hem de fer ressò amb alegria i preocupació. La nota diu que “El turisme transfronterer s’inicia ara per ara amb la marca Pirineus Catalans”, i que “a falta de la decisió definitiva, Cerdanya, Conflent i Capcir acorden el nom de més consens”.

Es tracta, doncs, d’una important notícia sobre la marca que utilitzarà el nou ens de promoció turística format pels

representants públics i privats de la Cerdanya, el Conflent i el Capcir, que ha iniciat els plans de promoció conjunta sota la marca temporal de Pirineus Catalans. Les cinc institucions que han creat la nova plataforma de promoció turística, la Comunitat de Comunes del Capcir i l’Alt Conflent, la Comunitat de Comunes Pirineu Cerdanya, la del Conflent, l’entitat supramarcal Parc Natural Regional Pirineus Catalans i el Consell Comarcal de la Cerdanya, han encarregat un pla de màrqueting que els indicarà el nom definitiu i l’estratègia a seguir, i si bé ens alegrem de la marca triada que ja s’utilitzava d’ençà primers de segle XX, no podem pas estar d’acord en deixar a les mans d’ “experts” el nom definitiu. Què vol dir això?, O és que Pirineus Catalans no la consideren prou apta tot i que es diu a la nota que és la de més consens? Per tant és possible que encara no estiguin convençuts del tot i que més tard els “experts” en puguin triar una altra? Per a nosaltres, cerdans, seria aquest un error de promoció turística, i us explicaré com ja fa molts anys, aquesta denominació exacta geogràficament

ja era utilitzada.

Fins ara els ens turístic francesos han fet servir d'altres denominacions que només englobaven els territoris de departaments pirinencs, però que en cap cas

no li donaven a tot l'entorn anunciat el nom de catalans com s'escau històricament i com la gent reconeix de sempre aquells territoris avui sota administració de la República Francesa. D'altra banda, cal considerar que aquesta marca, als territoris sota jurisdicció de la Generalitat de Catalunya, ja fa molts anys són coneguts com els Pirineus Catalans, fins i tot en la seva versió francesa de Pyrénées Catalanes.

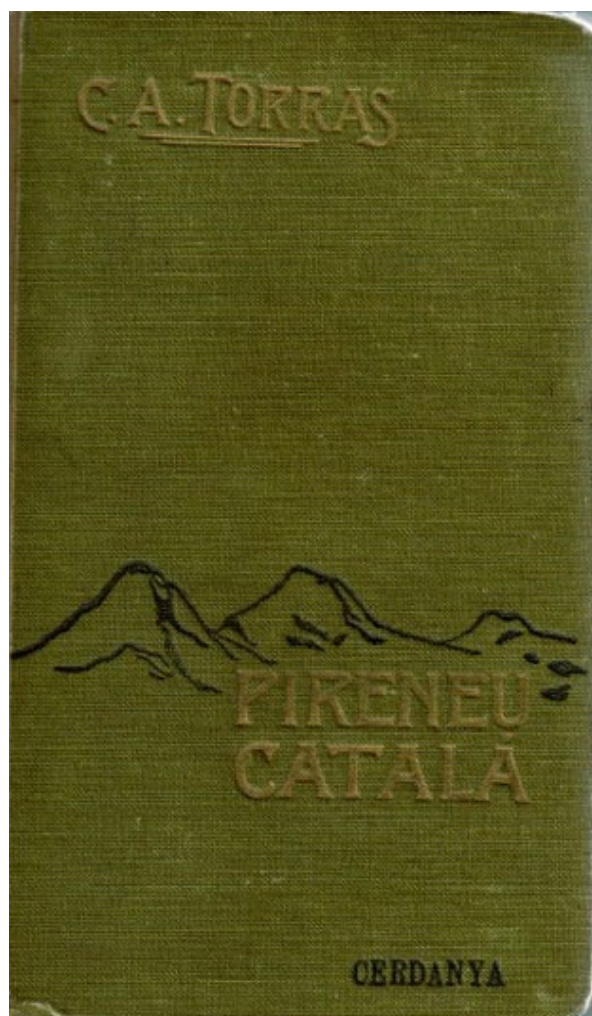
Els primers que van fer servir en el segle XX aquesta denominació, foren els excursionistes que ho propagaren en els seus llibres d'excursions. Un exemple claríssim és la col·lecció que es va encetar vers el 1902 de les guies de muntanya (amb tapes verdes i cantos en rom per millor portar a la motxilla) del prestigiós i insigne pirineista César August Torras que en cada llibre (i en van sortir 22 volums) hi va posar, per exemple el nom de la comarca "Cerdanya", mentre que tota la col·lecció tenia com a nom propi el de "Pirineu català". I és així amb el nom de Pirineu o Pirineus Catalans que la majoria de centres excursionistes d'aquell temps anomenava la gran serralada fronterera, ara en diríem transfronterera, que va de l'Aran a les Alberes, tot i que l'Aran és aranès. Aleshores, tenim que el conjunt comarcal que els seus territoris donen a la serralada pirinenca a tocar a Catalunya, són per dret històric el conjunt del Pirineu català. Per això és indiscutible que la marca triada ara és la més adient, la més exacta històricament i geogràficament, i la més clara, pel que fa encara ara als habitants d'una i l'altra banda la coneixen pel Pirineus Catalans, sigui en plural o en singular.

Però si totes aquestes raons no indiquen prou clarament la bona tria de què parla la notícia a què ens referim, tenim encara com des de la fi de la primera meitat del segle XX la pròpia Generalitat de Catalunya, la republicana atorgava patent de versemblança i de claretat quan utilitza per la seva propaganda a la zona pirinenca, el nom (és a dir, la marca) de Pirineus Catalans, i si va dirigit als forasters, ho posa en francès Pyrénées Catalanes, tant en el cartell promocional de

Puigcerdà que promou l'Oficina del Turisme de Catalunya, com al llibret de propaganda publicat vers el 1932 en quatre llengües (francès, anglès, castellà i català) titulat "La Cerdanya" (Pyrénées catalanes).

Per rematar-ho, encara el "Foment de Turisme del Pirineu Català" sota els auspicis del Patronato Nacional de Turismo i de l'Oficina de Turisme de Catalunya, repartien uns tríptics sota el lema: Pyrénées Catalanes. Tot un avanç del que ara ha passat i del que creiem que ha d'ésser definitiu, que honora totes les comarques d'una i altra banda del muntanyam pirinenc. Aquesta, doncs, és per a nosaltres una solució molt assenyada, realista i històricament correcta, que tothom entendre com la més exacta per promoure turísticament aquests Pirineus Catalans que tots ens estimem.

(*) *Alfred Pérez-Bastardas, és vicepresident de la Societat Catalana d'Estudis Històrics i del Grup de Recerca de la Cerdanya.*

A les telúries: Comarques esclaves

ENRIC QUÍLEZ

Hem viscut moments d'una puixança extrema i moments de crisi molt preocupants i la Cerdanya va fent la seva, però sense cap reacció massa visible. Tot són petits moviments, mesures tímides, molts cops en direccions oposades o amb resultats més o menys qüestionables.

L'explicació senzilla seria dir que tenim uns polítics ineficaços o que les classes dirigents de la comarca es troben adormides, però això em sembla poc just i poc ajustat a la realitat, tot i que quelcom d'això també n'hi ha, podeu estar-ne ben segurs!

Per tant, augmentem la perspectiva. Agafem la darrera dècada com a referència i tot l'Alt Pirineu com a territori a analitzar. Podem veure dinàmiques molt similars. Aquells territoris que estaven relativament ben comunicats amb les grans àrees de població de Catalunya, van patir un bum de la construcció, amb tot el que la bombolla del totxo va representar, de bo i de dolent.

Els altres territoris pirinencs, que també van patir una certa bombolla constructora, van optar potser per models turístics de gran volada, com grans centres turístics o hotelers, increments notables a les instal·lacions d'esquí, etcètera.

En tot cas, podríem dir que el turisme i la construcció han

estat durant molts de temps –molt més que la darrera dècada– el motor de la dinàmica econòmica de l'Alt Pirineu. És cert que algunes comarques pirinenques encara poden oferir uns pocs llocs de treball en la indústria i en el sector primari, però són sectors en recessió al territori. Almenys, fins que va arribar la crisi més severa.

No tinc estadístiques fiables per afirmar-ho, però pel que he pogut veure i sentir, el sector primari, tot i els problemes en què viu de manera endèmica, sembla experimentar una petita revifalla, sobretot, els sectors més artesanals. Darrerament, la marca “fet a mà” o “artesanal” ha crescut molts punts als mercats i pot assegurar uns quants llocs de treball més al Pirineu que abans no existien.

En bona mesura, aquests llocs provenen de persones que han emigrat de la ciutat al camp, els anomenats amb major o menor encert, els neorurals, i d'aquells ciutadans pirinencs que no han volgut deixar el territori per emigrar a les ciutats i han volgut provar sort amb les coses que feien els seus pares o els seus avis, fins i tot.

Però això és del tot insuficient. Us enrecordeu quan fa una dècada, amb la bombolla de les “punt com” es parlava del Pi-

rineu com un viver de petites empreses que teletreballarien i permetrien donar llocs de treball a gent estressada de ciutat –o a gent formada del mateix territori– que viurien cinc o sis dies a la setmana al Pirineu i viatjarien un dia a la ciutat per posar en ordre els seus quefers o presentar els seus treballs, per atendre directament els seus clients?

Això ha quedat força dil·luit. Quanta gent coneixeu personalment que teletreballin a la Cerdanya? Segur que n'hi ha uns quants, però d'aquí a ser quelcom d'econòmicament significatiu hi ha una llarga distància.

I el comerç, especialment lligat al turisme? I l'hosteleria i la restauració? Tothom ha afrontat com bonament ha pogut la crisi, però la tendència general, curiosament, ha estat la d'apujar els preus per cobrir la despesa. Així, uns productes que ja eren cars i poc competitius s'han tornat del tot prohibitius, especialment pels sectors econòmicament baixos i mitjans de la comarca.

Què fan els cerdans? Compren a les grans superfícies, que són les més cares de Catalunya, compren per internet, que tot i el recàrrec que els suposa en temps i diners per estar lluny dels centres productius i logístics, tot i així surten molt més barats que comprar segons què a la comarca. I els que tenen cotxe, van a carregar a Berga o a la Seu de tant en tant, perquè les seves grans superfícies són més econòmiques que les cerdanes.

Mentrestant, es van tancant botigues i anem perdent serveis. És cert que algunes botigues sobren, perquè dubto que a Puigcerdà calguin tants establiments, per exemple, de venda de roba –i gairebé tota de marca– com n'hi ha.

Altres, redueixen la jornada laboral i obren menys hores al dia o menys dies a la setmana. I així, el teixit comercial de Puigcerdà va donant una estranya resposta a les necessitats de mercat.

Entenc perfectament que la demanda de productes a Cerdanya és relativament petita, sobretot entre setmana, perquè la població fixa no és gaire gran. Això es barreja amb una població de cap de setmana i festius molt més important. De fet, moltes botigues, per no dir que la immensa majoria, només poden fer calés de debò els dies en què hi ha cua als accessos del túnel del Cadí.

La Cerdanya, i altres comarques del Pirineu, són esclaves del mercat metropolità. De bell antuvi, Puigcerdà i part de la Cerdanya depenien del comerç amb els francesos. Ara, depenem dels habitants de l'àrea metropolitana de Barcelona. Però això són dinàmiques que duren el que duren. També semblava que el comerç amb el costat francès era il·limitat i ara no té res a veure al de fa vint o trenta anys.

De fet, el mateix comerç amb els habitants de l'àrea metropolitana de Barcelona també ha canviat. Antigament pujava poca gent amb molts calés. Ara puja de tot, però de calés, no gaires. És clar que hi ha excepcions, però pregunteu als botiguers o als restauradors com se les gasten els turistes de cap de setmana i us diran el que ja sabeu per altres fonts: que molt aparentar i poc gastar.

Naturalment, hi tenen tot el dret del món. Res els obliga a deixar-se els seus diners a la nostra comarca. Si volem que ho facin, els haurem d'oferir algun tret diferencial i, sincerament, no se m'acut quin pot ser. Tracte exquisit? Bé, això es presuposa. Horaris llarguíssims? Els treballadors tenen els seus drets i tampoc sol ser gaire rendible, si no ja es faria.

Així doncs, la solució passa per replantejar-se el futur de la comarca seriosament. Abans d'obrir una nova botiga, investiga, si és precís amb un estudi de mercat, quins sectors estan més necessitats a la comarca i en quins és obsolet d'invertir-hi.

I pensem-hi, no tot passa per copiar allò que fa el veí que funciona. Això sol ser una estratègia nefasta, perquè és reparar misèria pertot arreu.

Si es vol invertir en una indústria artesanal, penseu que cal pensar sempre en la dimensió adequada. Hi ha productes que admeten només petites produccions i que oferiran uns pocs llocs de treball. Però d'altres, en canvi, poden arribar a créixer moltíssim si les coses es fan bé, ja sigui anant reinvertint els guanys o bé disposant d'inversors.

Continuo pensant que la Cerdanya és un lloc privilegiat per treballar en empreses de noves tecnologies. Jo mateix ho faig i per tant sé bé de què parlo. No tot funciona, és clar, però tampoc tot funciona al comerç o al turisme.

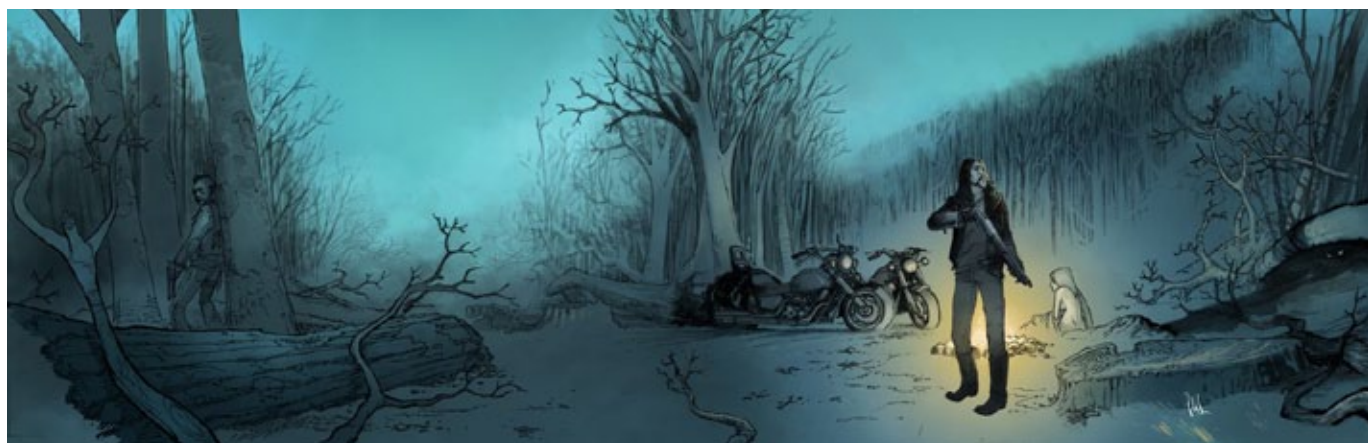
La crisi ha posat al descobert un gran nombre d'emprenedors que han decidit jugar-se-la. El problema és que molts repeteixen els esquemes clàssics, com si no haguessin après res sobre allò que ens ha caigut a sobre. Per sort, no tots.

Un sector turístic en el qual caldria invertir és el turisme natural, que mou xifres molt sucoses en altres països amb menys biodiversitat que el nostre, o el turisme cultural, en el qual també tenim molt a oferir. I no només esglésies romàniques, que sol ser el més evident, sinó que el patrimoni cultural cerdà és enorme i ja el voldrien per a elles moltes altres comarques que han de conformar-se amb molt menys.

Cal, doncs, reorientar les perspectives econòmiques de futur de la comarca i deixar de pensar únicament i exclusiva en el turisme de Barcelona de cap de setmana, perquè quan la Cerdanya passi de moda, cosa que pot succeir en qualsevol moment, no ens agafi tots els ous a la mateixa cistella com va passar amb la construcció.

Esta noche arderá el cielo

ENRIC QUÍLEZ

<|>ESTA NOCHE ARDERÁ EL CIELO

EMILIO BUESO

(2013)

ED. SALTO DE PÁGINA

PÁGS: 288

2013</|>

Ens trobem davant d'una novel·la francament interessant, amb una prosa fresca i tallant, força autèntica i amb un ritme trepidant, que ens col·loca ràpidament dins l'acció i després va retratant els personatges, a poc a poc, amb capítols-pinzellada.

L'acció transcorre a la taigà canadenc, enmig de terra de ningú, o de quasi ningú, perquè allà hi viuen els

cree, alguns dels personatges de la trama, a la qual es combina l'astronomia, un llarg viatge de carretera en moto, els indis cree i alguns malsons sortits d'un laboratori d'enginyeria genètica. I tot això, amb l'aurora boreal de fons.

L'argument és interessant, tot i que poc creïble. Sobretot, perquè la taigà és enorme i tot sembla succeir de manera molt sincronitzada com per ser cert. És més, tot passa en una nit i encara que la nit boreal pot ser molt llarga, no ho és tant.

Un altre però que se li pot posar a la novel·la és que encara que ens deixa

enmig de la trama per què ens orientem, sense llargues introduccions explicatòries, després, quan vol explicar què està passant realment, es recorre a les esmentades explicacions.

A més a més, les coincidències entre accions i personatges són massa increïbles com per poder ser assumibles.

Dit això, la novel·la en si mateixa funciona força bé i és un híbrid entre novel·la de carretera, western, novel·la de terror i ciència ficció, tot això barrejat de manera força aconseguida i sense estridències excessives. Força recomanable.

Poesia: Josep Carner

PLOU

Totes les bruixes d'aquest món perdut són en el cel bretó, que en desvaria; l'aigua bruny, delerosa, el punxegut capell dels cloquerets de Normandia.

París regala deplorablement; es nega Niça d'aiguarells en doina. Miles d'esgarriances d'un moment punyen Sena, Garona, Rin i Roine.

L'aigua podreix els carrerons malalts; gargolen per cent becs les catedrals. La pluja a tot arreu, esbiaixant-se, veu solament alguna mà que es mou

fregant un vidre de finestra. Plou a totes les estacions de França.

DIA D'ACABALLES

Llum davant meu, gropada al meu darrera i déus informes cavalcant pel cel.

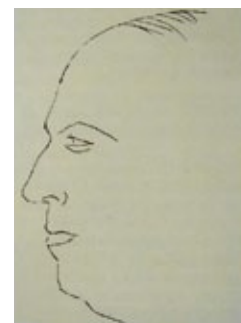
Un remolí les branques exaspera i cauen fulles de color de mel.

L'espai es torç en fluctuant cinglera; un raig malalt es migra de recel.

Són mar i tros escuma i polseguera, clotes i balms desolat bruel.

El riu es torna febre, el vent rancúnia,

el viu d'argent d'un nuvol blanc fa angúnia i salta arreu l'escabellat atzar, i en la seva frenètica agonia, des d'un cim assetjat, adéus envia intermitents el cremallot solar.

Perfil de
Josep Carner

AUBÈRRIA

Natura a prop teu

JORDI DALMAU / JORDI NICOLAU

AUBÈRRIA és la materialització d'un somni en forma d'empresa: treballar estudiant i difonent la natura. Els seus dos socis estem formats en les disciplines de Tècnic especialista forestal i de la Biologia, respectivament. Experiències professionals prèvies i un sentit de l'oportunitat van empènyer-nos a fundar-la a les acaballes de l'any 2008. D'aleshores ençà, aquesta empresa amb nom de topònim d'origen basc de la cara nord del Cadí, treballa per atansar la natura a les persones del Pirineu i a qui visita aquestes muntanyes.

Evolució natural

La recerca va ser la principal dedicació professional durant els primers anys de la nostra carrera, abans i tot de fundar l'empresa. Estudis d'ocells, d'amfibis, de rèptils, de vegetació, d'hàbitats, etc per a diferents administracions omplien els dies i mesos de la nostra agenda. Algun d'aquests treballs va derivar en tasques d'assessorament per a la gestió d'espais naturals, el desenvolupament d'actuacions de millora ambiental i el seguiment de bioindicadors. Simultàniament, vam detectar la necessitat de professionals en el camp de la comunicació i de la sensibilització que estiguessin arrelats al territori. Escoles, institucions i espais naturals protegits van confiar-nos campanyes educatives, disseny i continguts de cartells, xerrades, exposicions i sortides interpretatives. En el terreny intern, quedaven enrere l'inici al Viver d'Empreses de la Seu, el trànsit per una oficina mig despatx-mig botiga i desplaçaments amunt i avall amb el cotxe particular. I així, moguts per les estretores de la crisi i per la visió de mercat, arribem al moment en què el nostre afany per fer gaudir de la natura genera nous productes i serveis adreçats especialment a particulars i famílies. Tot plegat ho entenem com una evolució que comença amb la motivació per descobrir l'entorn natural, progressa cap a l'interès per gestionar-lo amb respecte i sentit comú, avança cap a la motivació per comunicar-lo i es culmina amb la vocació de fer-lo viure.

Encarant el futur

Els productes i serveis d'AUBÈRRIA diversifiquen l'oferta de caire ambiental de la Seu i del Pirineu. Com a exemple en podem citar tres. Per un costat, hem ideat un casal de natura els mesos d'estiu, que en dos anys ha mogut més d'un centenar de nens i nenes de la Seu i d'altres pobles de l'Alt Urgell. Per

un altre costat, venem menjadores i caixes-niu per a ocells, a més d'altres productes per gaudir de la natura a casa, a l'escola, a l'hotel, a la casa de turisme rural, etc. I com a tercer exemple hem començat a generar productes ecoturístics, ja que estem convençuts que el Pirineu en general, i la nostra comarca en particular, poden esdevenir una destinació de referència en matèria de turisme de natura i cultural. Res no és fàcil i la nostra oferta és com una gota a l'oceà d'Internet, les xarxes socials i els catàlegs. Però amb constància, autocrítica i afany de superació pensem que ens en sortirem.

El nostre proper repte és la remodelació de la pàgina web i, sobretot, l'obertura d'una botiga multifuncional al carrer Regència d'Urgell, 18 de la Seu. No cal dir que tots els amants de la natura hi seran molt ben rebuts.

Jordi Dalmau i Ausàs / Jordi Nicolau i Vila · 689 422 670 · www.auberria.cat

Repensar la Cerdanya

RAFEL CASAS

Demandar per a la Cerdanya un model estable que no depengui únicament de l'estacionalitat, no hauria de ser **buscar la nit pels asmaris**, o sigui no buscar impossibles.

Ara que ja han tornat les neus, amb generositat, el debat podria quedar arraconat de nou a un segon pla, desitjant les empreses més afectades: que nevi a la carta, fins al maig i, si és possible, entre setmana.

Considero que aquest model no garanteix un futur digne a la comarca, més aviat endarrereix iniciatives i decisions de vital importància.

Tres dècades després de l'obertura del túnel del Cadí-Moixeró i unes dues de la del Pimorent, les coses han canviat sensiblement, però també hi ha hagut patacades importants. Van ser en el seu dia unes fites que van modificar moltes coses o, tal vegada, també foren coincidents amb un relleu generacional de cerdans que tenia unes vivències molt diferents a les dels que visqueren la generació anterior, fruit d'una evolució inevitable. Conegudes les seculars dificultats de mobilitat, aquestes infraestructures no han acabat de suposar una millora real de les comunicacions amb el voltant que és el que es pretenia. Aconseguir una aproximació més fàcil amb els territoris del voltant tenen una barrera econòmica important: a fi de comptes els peatges, peatges són i condicionen l'intercanvi més fluït i la mobilitat.

També es poden donar per aparcades a calaixos polsegosos les millores de comunicació amb Girona pel túnel de Toses i amb tren cap a Barcelona i Toulouse. Cal recordar que els enllaços entre París i Barcelona amb el transbordament a l'estació de la Tor de Querol són una pena i que la línia no permet el transport de mercaderies. Fins i tot s'ha tancat el restaurant i l'hotel de l'estació internacional, afegint una mica més d'oblit a infraestructures que pretenien ser una porta oberta al món. Ara, just enfront, millor no parlar del que fou l'oficina de turisme d'Enveig, que rep els viatgers com

a una romanalla closa i oblidada. És una metàfora a afegir a les moltes reformes apedaçades (rotondes, ferrocarrils...).

Contra aquesta certa sensació de decadència, puntualment es fan focs d'encenalls sobre projectes que posaran la Cerdanya al món; després, dissortadament es guarden al calaix dels records com si es tractés de la visita d'un Mr. Marshall que no va arribar a ser realitat. La possibilitat de recollir l'estela dels Jocs d'hivern de Barcelona ha mostrat la dependència de fórmules exteriors i la fragilitat d'un impacte positiu sobre la comarca que s'esfuma a la primera de canvi. Es parla del que es farà, però no suficient de com s'aprofitaran recursos existents a Font-romeu, la Molina o Puigcerdà. Per cert, no caldria un projecte molt més sòlid del que tenim que fes de Puigcerdà una capitalitat esportiva del territori, mentre s'espera que algun projecte emblemàtic posi en marxa les potencialitats que tenim? Això sí, millor no encarregar estudis ni simpòsiums a cap institut, sinó iniciatives sorgides del territori i pel territori.

Que en aquest article faci referència a elements de l'Alta Cerdanya no és pas gratuït. Cada banda de la frontera va al seu ritme, d'una manera marcada, i les iniciatives de tot el territori i la voluntat d'abastar-lo són massa lentes i incompletes, com per exemple la posada en marxa del nou hospital, amb deficiències d'accessos i problemes burocràtics amb temes de maternitat i defuncions, que podrien arribar a l'esperpent si no es tira pel dret.

Tinc la impressió que els avatars històrics i la ratlla fronterera han marcat molt el present i el futur de la Cerdanya. No només a nivell lingüístic, on el català té una feble presència social al nord, però amb un clar sentiment sòlid de pertinença cerdà que supera barreres, malgrat la discreció en les formes, sinó també en estil de vida, relació amb l'entorn i estructures socioeconòmiques.

Aquesta discreció també fa que a la banda d'administració espanyola dóna l'aparença, errònia, que la producció cultural a la comarca és minsa. El que veiem a primer cop d'ull ens amaga un magma cultural interessant que alguns cops no acaba de trobar els canals de comunicació i difusió adequats. Tot i que les entitats i grups cerdans malden per vitalitzar l'activitat del dia a dia i dels caps de setmana. La realitat, quan la mirem des de prop, és tot el contrari del que un visitant es pensa pel que fa a producció literària, inclús és més generós en producció pròpia que no pas aquella en què la Cerdanya és l'escenari i rerefons d'històries fetes per autors de fora de la comarca. D'altra banda, per raons que desconec, un element de molta

difusió, com és el cine, deixa la comarca com a pràcticament inexistent; tot i tenir elements que la poden fer més atractiva: terra de frontera, clima més benigne que la major part d'àrees pirinenques, menys distància i temps respecte a grans i mitjanes ciutats (Barcelona, Tolosa, Perpinyà, Manresa...). El teatre, la cançó i les manifestacions de cultura popular d'arrel tradicional tampoc troben l'espai adequat per desenvolupar-se. El fet de la supressió de la Festcat de Llivia és una mala notícia per la comarca i un fre a la dinamització cultural.

Em fa l'efecte que no s'han aprofitat adequadament les possibilitats de potenciar les activitats culturals, espais i trobades com la Diada de Cerdanya, amb poca difusió. En altres activitats no s'acaben d'engrescar els residents sent esdeveniments que atreuen força visitants com la Festa de l'Estany o la Fira del cavall.

Fóra bo saber si les autoritats tiraran del carro aprofitant un equipament com el Museu Cerdà i en col·laboració amb experts en museística moderna i institucions cerdanes impulsar una política cultural que conformés una xarxa de petits museus, ja existents: Granja cal Mateu de Santa Llocaia, Escloper de Meranges, Casa-museu de Das, Farmàcia de Llivia... Suma de petites iniciatives que podrien conformar rutes culturals, esportives, lúdiques, històriques, monumentals, arqueològiques... que dinamitzarien l'activitat i serien un sòlid pol d'atracció.

Però sense caure en errors del passat. Què fer ara amb tantes urbanitzacions, més grans que els propis pobles on són ubicades, però gairebé buides tot l'any? "Cases mortes que només viuen dos mesos a l'estiu" com deia el cantant nord-català Jordi Barre.

Una tendència que possiblement ha fet més mal que bé

als conjunts de població cerdana. Que al costat d'una escola, encara amb barracons, s'hagin anunciat habitatges de luxe no és un bon senyal. Les prioritats encara no sembla que siguin una aposta forta per mantenir i crear iniciatives d'activitats tradicionals agrícoles, ramaderes i alimentàries, combinades amb noves tecnologies (forns solars, teletreball, informàtica...), turisme termal i de salut, cultural...

Un gran referent com és la natura trobo que no ha estat prou aprofitat, hi ha poc coneixement d'iniciatives en aquest tema (Vall d'Eina, Parc del Cadí...) i, per desgràcia, no només entre els turistes.

Animo a passejar i trescar per la comarca, passar la ratlla fronterera tantes vegades com calgui, cercar llocs de pelegrinatge i de repòs, resseguir escenaris de novel·les que fan referència a la Cerdanya, interessar-se pel que es fa i no limitar-se a ser un "homo turisticus".

Animo també a aquelles persones i entitats que amb constància treballen a potenciar a la Cerdanya una marca pròpia que posi automàticament als caps uns actius culturals, històrics, esportius, gastronòmics... encabint-los a unes infraestructures turístiques que hi creguin i potenciïn un estil de vida fidel al passat, amable en el present i amb els ulls en el futur. A voltes aquesta marca s'ha associat pejorativament, ja sigui exagerant la parla capitalina d'alguns visitants, com un model comercial poc arrelat i enfocat a les alegries monetàries de les modes, les tendències i l'esnobisme de la gran ciutat. Model que dubto que sigui sostenible i que alhora sigui atractiu pels que hi viuen tot l'any, com per als visitants que s'acosten cercant alguna cosa genuïna i diferent.

Ara, per evitar una fugida de jovent i de cervells és imprescindible apostar per una Cerdanya creativa, sostenible i amable amb l'entorn, que sumi esforços i il·lusioni tothom.

Rafel Casas, mestre i escriptor

Administrador del blog La Cerdanya des de can Fanga

El retaule gòtic de Bolvir

J.L. BLANCHON

El segle XV, a la Cerdanya, és el record violent de l'ocupació francesa, de les guerres, dels incendis i fins a lluites entre cerdans¹. És a dir que no és el millor moment de creativitat artística a l'alta vall del Segre. D'aquests anys del gòtic flamíger, només vam guardar per exemple la façana de l'església de sant Domènec de Puigcerdà i el retaule de la Mare de Déu al mantell de la capella de les Escaldes². El retaule de sant Romà de Càldegues va ser venut per una part i robat per l'altra³. Els retaules de sant Martí d'Ix i d'Angostrina daten ja del segle XVI. Curiosament durant aquests anys tan difícils de la vida cerdana, és el moment que va triar Bolvir per enriquir la Cerdanya d'una obra mestra: el retaule dit de la Mare de Déu de l'Esperança.

L'escriny del retaule, l'església de Bolvir

Com totes les esglésies de la baixa Cerdanya, la de Bolvir va patir, aquests dies de bogeria del juliol de 1936, la destrucció del seu mobiliari. Per sort, el retaule de la Mare de Déu sembla que fou col·locat a l'inrevès, és a dir d'esquena, i com que només es veien taules de fusta sense interès, els incendiaris el van deixar intacte. Així, ara podem gaudir d'una realització excepcional i única a la Cerdanya. Desgraciadament, amb l'excepció del retaule, només hi trobem avui una decoració de la postguerra, un moment poc interessant de la iconografia religiosa catalana, en un espai molt restaurat. El 1957, Marcel Durliat ens n'ha donat una descripció⁴ que tornem a copiar:

Bolvir illustre de manière éloquente le passage de la production artistique à une simple manifestation du folklore.

Citée pour la première fois au IXème siècle, cette paroisse fut donnée au monastère de Cuixà par le comte Seniofred en 952⁵. L'église, dédiée à sainte Cécile, est un bon exemple de l'architecture romane de Cerdagne. Sa nef unique, longue de dix-sept mètres, relativement étroite, est construite en maçonnerie irrégulière. Elle est couverte d'une voûte basse dessinant un berceau brisé. L'abside, soigneusement parementée, au contraire, à l'aide de blocs de granit taillés avec soin, ouvre sur la nef par un arc triomphal très aigu et s'orne extérieurement d'une corniche à dents d'engrenage reposant sur des modillons non sculptés. Des chapelles furent ajoutées postérieurement.

Le portail est ouvert dans un massif de maçonnerie en saillie sur la façade méridionale. Une restauration trop radicale a succédé au dépècement signalé par Albert Salsas en 1899⁶. A ce moment on avait partagé le décor de colonnes et de chapiteaux entre l'ancienne entrée et une nouvelle, ménagée sous le clocher. «La porte de l'église

est percée sous le clocher depuis une douzaine d'années seulement. Cette nouvelle entrée a été décorée d'une archivolt, simple boudin porté par deux colonnes. L'un des chapiteaux est orné de deux lions, tandis que l'autre porte deux oiseaux. Toute cette ornementation a été tirée de l'ancien portail roman qui existe encore sur le mur méridional de la nef. Cette porte à plein cintre conserve une archivolt reposant sur deux colonnes avec chapiteau orné de têtes humaines». Le petit monument a été rebâti selon les données anciennes mais a pris l'allure du neuf. Dans son ensemble, il correspond à une forme rudimentaire du portail roman à redents, dépourvu de tympan et de linteau. Les deux montants et les voussures qui les surmontent ont leurs arêtes abattues et creusées d'une gorge sans ornements. Sur les chapiteaux, les animaux et les têtes, bien plus que modelés, ont été conservés en réserve avec défoncement de la corbeille autour d'eux.

Alfred Pérez Bastardas⁷ afegeix precisions sobre l'aspecte de les portes durant aquests anys d'una desencertada reconstrucció: «Durant el temps en què la porta fou traslladada sota la torre-campanar de l'església, tan sols s'hi col·locaren dues de les columnes esmentades, amb els seus capitells respectius, amb escultures de dos lleons i dos ocells. Les altres dues columnes restants sembla que deuriem quedar tapades per una paret protectora o simplement foren guardades a l'interior del temple. Els seus capitells tenen esculpits unes cares de faccions molt rudimentàries.»

Mathias Delcor⁸ s'alegra també de la desaparició de l'obertura occidental: «Per sort, el portal primitiu ha estat restaurat al seu emplaçament originari, amb les arquivoltes llises sobre les dues columnes de cada banda i els capitells rústicament esculpits. És emmarcat per un cos que sobresurt del mur, amb un fris superior, treballat en dents de serra.

L'exterior de l'absis queda per dessota del mur, més elevat que la teulada. La part superior és ornamentada amb un fris de dents de serra, que recolza en unes mènsules esculpides amb ocells i caps d'home, motius paral·lels als de la portada».

Tot i que l'església romànica de Cerdanya té habitualment el campanar d'espada, Bolvir ha volgut una torre-campanar que ens descriu Alfred Pérez Bastardas: «El campanar, que està adossat a l'església, és una torre molt ferma de tres pisos d'alçada, tota de pedra, amb una teulada piramidal, també de pedra. Té algunes petites finestres, i en el darrer estatge s'obren quatre finestres, un per cada punt cardinal. A sota, a migjorn, hi ha una finestreta o fins fa poc hi havia col·locat un rellotge»

Un element important del patrimoni: l'antependium romànic de santa Cecília

A la Cerdanya, tenim la sort d'haver salvat tretze frontals romànics, tots de fusta. Només en queden tres a casa nostra a Angostrina, Iravals i la Llaguna. Podem trobar els altres als Estats Units (Martinet), París (Saga), Madrid (Guils de Cerdanya), Illa (Sallagosa) i Barcelona (Ix, Baltarga, Grèixer, Bolvir, Mosoll i Soriguerola).

Amb aquests frontals podem seguir l'evolució de la fe a la nostra muntanya des d'una visió molt abstracta, benedictina, fins a un interès crescut per anècdotes més intel·ligibles. És el cas de Bolvir (cm 104 x 176) on hem oblidat la representació del Crist en la seva mandorla amb el tetràmorf per contar la vida de santa Cecília.

Al Museu Nacional d'Art de Catalunya es conserva, procedent de l'església parroquial de Santa Cecília de Bolvir, un frontal d'altar. És en molt mal estat de conservació. La vida de santa Cecília, patrona de l'església, és presentada en dues sèries d'escenes ordenades en dos nivells superposats, però sense solució de continuïtat dintre de cada sèrie. D'esquerra a dreta, hom pot reconèixer: Cecília i el seu espòs Valerià, l'anada dels dos esposos a Roma, la presència de Valerià davant d'Urbà i l'aparició a Valerià de l'àngel que guarda la castedat de Cecília durant la pregària del papa. Al registre inferior són representats el baptisme per immersió de Valerià, el matrimoni blanc de Cecília i del seu espòs, tots dos coronats per un àngel, el martiri del *caldariumi* i finalment la decapitació de Cecília en presència d'*Amalchius*, prefecte, assegut sobre un tron amb decoració zoomòrfica. L'obra era decorada amb relleus d'estuc i colradura aplicada damunt fulla de plata, però és força oxidada⁹.

Cecília era filla d'una noble família romana i, educada cristianament, havia ofert a Déu la seva virginitat. Arribà l'hora de casar-se amb Valerià i, durant la nit de noces, li confessà el seu vot, que un àngel s'encarregava de protegir gelosament. Valerià exigí veure l'àngel per creure-la, però això no seria possible fins que ell també fos creient i es bategés. Per aconseguir-ho calia sortir de la ciutat i buscar el bisbe Urbà, ell el batejaria i un cop purificat gaudiria de la visió de l'àngel. Un grup de pobres que trobà fora vila el conduïren cap al sant baró. Després d'entrevistar-se amb Urbà, sorgeix un vell vestit de blanc amb un llibre obert, escrit amb lletres d'or, que diu: « Un sol Déu, una sola fe, un sol baptisme... ». Valerià, espantat, perd els sentits i cau a terra; és aleshores que creu i Urbà el bateja. En tornar a la cambra nupcial, troba Cecília conversant amb un àngel que porta a les mans dues corones de flors, corones de puresa i castedat que oferirà als esposos.

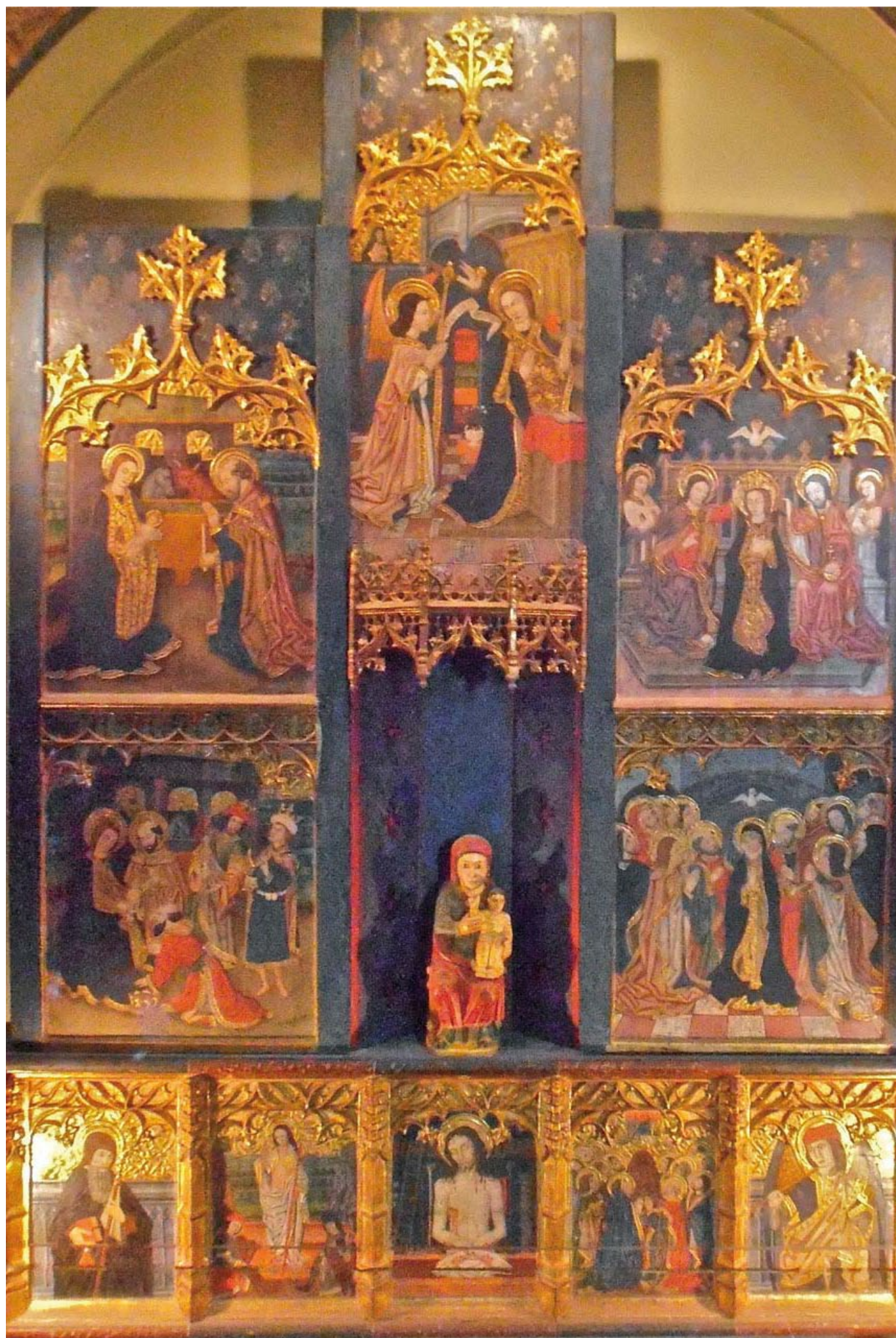
La llegenda segueix amb nous miracles i conversions. Finalment *Amalchius* fa prendre la jove donzella. No aconseguix que renegui de la seva religió i fa que la introdueixin en una caldera d'aigua bullent a casa seva. Evidentment la tortura no produeix l'efecte desitjat i, desesperat, ordena la seva decapitació. Ni amb tres forts cops d'espasa el botxí pot separar-li el cap del cos. Més morta que viva, la santa encara sobreviurà tres dies, que aprofitarà per distribuir els seus béns entre els pobres i donar la seva casa per tal que es converteixi en església¹⁰.

El retaule gòtic

DATAció

Chandlei Rathfon Post en el llibre *A History of Spanish Painting* (volum VII, 1938, pàgs 480) l'atribueix al taller d'un mestre anònim que situa en el cercle d'influència de la família dels pintors Vergós: « Hi ha molts altres retaules que semblen ser produïts dins del taller del pintor de la Garriga encara que potser no eren executats per ell mateix. Un d'ells, dedicat a la Verge, està sobre l'altar major de la capella de l'Esperança de Bolvir, prop de Puigcerdà i no posseeix altre interès que la inclusió de St. Rafel, aguantant el seu emblema del peix, entre les figures petites de la predella i la prova és bastant clara, en la figura que l'acompanya, Sant Antoni Abat, que denota més influència de Rafael Vergós que de Pablo. »

«El pintor de Bolvir era amb tota probabilitat l'autor també d'un solitari pinacle de l'Epifania en la col·lecció Junyent a Barcelona (fig.172); i, com a mínim atribuïble (a aquest) per la forma, és un fragment, en el Cau Ferrat de Sitges, d'un pla-fó que representa el miracle del senyor de Colònia.»

J. Gudiol i Ricart i Santiago Alcolea per la seva banda a (Pintura gòtica catalana, Barcelona, 1986, p. 198, cat. 648), inclouen el retaule entre les obres anònimes de finals del segle XV, sense concretar més.

De fet, l'obra té les característiques de l'art gòtic flamíger de la fi del segle XV amb la *courbe* i la *contrecourbe* dels arcs que donen, amb una decoració exagerada, l'aparença ondulada dels moviments de la flama.

L'escolliment del gòtic flamíger ens diu la pertinença de Catalunya als gustos d'una Europa on floreix el gòtic internacional. No és igual per tot el reialme de Catalunya-Aragó ja que, més a l'oest, l'art mudéjar, més ibèric, produeix moltes obres mestres.

LA MAREDEDÉU ASSEGUDA

No podem saber si, el segle XV, havien posat la marede-déu asseguda en l'emplaçament de la rèplica actual. «Pel que fa a l'emplaçament de la rèplica de l'escultura de la Mare de Déu al centre del retaule, cal dir que en alguns casos les talles romàniques van ser incloses al centre de retaules gòtics o en tot cas posteriors a la talla, especialment quan es tractava d'escultures objecte d'especial veneració per part de la comunitat. No sé si en aquest cas podria ser així.¹¹» De fet, el segle XIV, el personatge central del retaule és pintat com la santa Marta d'Irivals o la Mare de Déu de la llet de Palau. El segle XV prefereix una escultura.

La talla desapareguda presenta les característiques de les marededéus romàniques catalanes. És el tron de la saviesa. Té uns ulls molt grans. En donar el Nen al món, aconsegueix una acció religiosa i, per això, té un vestit com sacerdotal. El Nen, amb una cara d'adult, té el llibre i beneeix o ensenya.

Però és una obra tardana, final del segle XIII? El Nen no es troba entre els genolls de la Mare com a Ix; no és rigorosament vertical; no toca el genoll com a Irivals. Podem veure una començament de relació maternal amb els contactos de les mans de Maria amb la cama i el braç del Nen.

La foto no ens diu si la butaca on és asseguda és sostinguda per les quatre columnes que simbolitzen la Jerusalem celeste.

Els taulers pintats

L'obra ens dona sis pintures d'iconografia marial. Quatre pertanyen a les santes escriptures: Anunciació i Nativitat (Sant Lluc), Adoració dels Mags (Sant Mateu), Pentecosta (Actes dels Apòstols). El coronament per la Trinitat és una novetat el segle XV. L'evangeli no parla de la presència de la Mare de Déu a l'Ascensió. És per això que el pintor ha relegat aquesta escena a la predel·la a la vora de sant Antoni Abad, de Jesús de la Passió i ressuscitat, de sant Rafael que no corresponen a la iconografia marial?

Hi ha dues absències. Primer la de la visitació; Isabel que no està al corrent de res, en veure arribar la seva cosina, sap que està embarassada del Salvador ja que Joan, que encara no ha nascut, l'ha entès i l'hi ha fet entendre. És la prova del naixement virginal de Jesús. Si no hi ha Isabel, amb tot hi ha dues vegades la seva paraula: «Ave Gratia Plena». La trobem al filacteri de l'Anunciació i al sol del cenacle a la Pentecosta. L'altra absència és la de l'adoració dels pastors que quasi sempre són presents a la Nativitat i aquí no. Els pastors són els jueus que adoren el Nen i els mags són els gentils, els no-jueus. És a dir que tothom ha vingut, jueus i no-jueus. A Bolvir, els jueus no són presents. Seria una traça d'antisemitisme? Trobem el mateix oblit al frontal d'altar romànic d'Angostrina.

Nativitat	Anunciació	Coronament		
Adoració dels mags	Marede-déu asseguda	Pentecosta		
St. Antoni Abad	Ressurrecció	Ecce Homo	Ascensió	Sant Rafael

L'ANUNCIACIÓ

L'anunciació és el punt de partença de tot i el pintor l'ha posat a dalt del retaule. L'àngel demana a Maria si accepta de ser la Mare del Salvador. Com habitualment a Catalunya, Maria està llegint ja que sap llegir des de la seva educació en el temple. A vegades pot brodar un vel pel temple però no és

molt freqüent aquí. L'àngel i Maria són en el mateix nivell i tan grans l'un com l'altre. Més tard, amb el barroc, Maria serà de la terra, al sol, i l'àngel del cel, en un núvol. Res d'això a l'edat mitjana on hi ha igualtat entre els dos personatges. El Sant Esperit domina l'escena i el filacteri que diu: «Ave gratia plena». Déu el Pare és present però s'assembla al fill. Cal esperar el barroc perquè esdevé el vellard en bust. Un vas amb lliris recorda la virginitat de Maria.

LA NATIVITAT

Al segle XII, Josep és molt vell, el Nen un nen com els altres i la deslliurança ha cansat Maria. Al Voló, en la llinda del mestre de Cabestany, cal netejar el Nen que acaba de néixer. Aquí, al segle XV, Jesús és pur. Josep i Maria, descansada, poden adorar el Salvador des del seu naixement sense que necessiti un bany. Josep ha esdevingut un adult que podrà cuidar-se de l'educació del Nen. L'únic detall que diu que és vell és la seva calvície. Com testimonis, només veiem la mula i el bou ja que som en un estable. Isaïes¹² havia dit: «El ruc i el bou

reconegueren el Mestre». Li agrada a la iconografia cristiana donar records dels profetes per provar que Jesús és el Messies anunciat. Ja hem notat l'absència dels pastors assabentats per l'àngel del naixement o dels mateixos pastors, molt sovint tres com els mags, amb els regals: xai, gaiata i flabiol.

ADORACIÓ DELS MAGS

Mai les Santes Escripures no van parlar de reis, sinó de

mags, de savis, d'astròlegs que estudien les estrelles: «On és el rei dels jueus? Hem vist la seva estrella en Orient i hem vingut a adorar-lo¹³». L'estrella és present a Bolvir. Al Voló, a la llinda del mestre de Cabestany del segle XII, no tenen corones sinó gorres. El Nen és més gran que pel naixement ja que cal deixar-los el temps d'arribar. Més tard, representaran les tres races, el blanc, el moro i el negre. El segle XV, representen les tres edats, el jove, l'adult i el vell. En cada representació la

iconografia vol dir que el món sencer ha vingut. A l'art flamíger, li agrada l'exuberància decorativa. Al contrari, a Bolvir, ja hem vist l'absència dels pastors i aquí la de l'acompanyament, animals, servidors, etc.

PENTECOSTA

En un retaule de la Mare de Déu cal donar-li un emplaçament central. Pertant els Actes dels Apòstols són més discrets¹⁴ i només evocuen la seva presència amb altres dones. La coloma del Sant Esperit domina l'escena; reemplaça les llençües de foc del Llibre. Pot rebre una altra vegada el Sant Esperit Maria que l'ha rebut el dia de l'Anunciació? És per això que es diu que la dona de la Pentecosta representa l'Església que, ella sí, pot rebre el Sant Esperit. Des del suïcidi de Judas Iscariot, els Apòstols eren onze però la sort ha volgut que Marties el reemplaç¹⁵ i podem comptar dotze nimbes d'apòstols.

EL CORONAMENT

Si trobem la Mare de Déu coronada des del romànic, la cerimònia del seu coronament és més tardana. És un tema ignorat de les Escripures Santes i cal buscar-lo en els apòcrifs. Per a Fra Angelico, només el Fill corona la seva Mare. A Bol-

vir, hi podem veure la Trinitat, el Pare, el Fill i la coloma del Sant Esperit. Observem que, el segle XV encara, el Pare no és el vellard barbut de quasi tots els nostres retaules barrocs. A Bolvir, és difícil de diferenciar-lo del Fill. Dos àngels assisteixen al coronament i toquen instruments de vent.

LA PREDEL·LA

L'« Ecce Homo » ocupa la part central amb uns símbols de la Passió¹⁶, els daus, l'escala, l'esponja, la llança, la columna, el gall, la corona d'espines, la trompeta. Li agrada al català la representació d'aquests impropis. A Catalunya nord, la més coneguda és la Creu dels Improperis de Sant Jaume de Perpinyà però tenim molts exemples a la Cerdanya, a Naüja, Ur, Palau, etc. A Ur, àngels els presenten al públic. A la seva dreta, la victòria del Crist, la Ressurrecció ensenyen el Senyor que surt del sarcòfag, amb una creu que fa pensar a la de sant Jordi, sense despertar els soldats adormits. A la seva esquerra, l'Ascensió precedeix la Pentecosta pintada immediatament amunt. Aquest tema de l'Ascensió, a penes evocat en les Santes Escriptures, sant Marc no en parla, té una plaça important en la iconografia cristiana. Estavar en té una fresca del segle XII. En trobem una pintura semblant en el retaule de la Mare de Déu de la llet de Palau. Potser és un símbol; Jesús acaba de pujar al cel en deixar-nos tot solets; per sort ens ha deixat la seva Mare per consolar-nos.

A la dreta i a l'esquerra, dos sants, sant Antoni Abad i sant Rafael. Podem pensar que són els sants del donador. Sant Antoni Abad és molt popular a Catalunya des de l'exorcisme de la dona i dels fills del rei català. Coneixem el gran retaule de Jaume Huguet a Barcelona. El representen habitualment com un vellard barbut vestit de monge amb el T, la campaneta, el porquet i les flames del « foc de sant Anton ». Curiosament, sant Antoni del Porquet, molt present a la Cerdanya a Palau, Dorres i fins a la Llaguna, ha perdut aquí el seu porquet però també altres atributs. Només li queden aquí el llibre, la campaneta i el bastó que s'assembla molt a un bàcul episcopal.

A la Cerdanya, representen l'arcàngel Sant Rafael amb el paper de l'àngel de la guarda per exemple a Santa Llocaia. A Bolvir, com a Palau i Osseja, té el peix. Pot acompanyar-lo Tobies però no és així en el nostre retaule. Podeu anar-hi a veure'l a l'església parroquial de Santa Cecília de Bolvir, és un dels tresors de la Cerdanya.

¹Salvador Galceran Vigué. La ocupación francesa de 1462 al 1493 Y Nuestra Señora de Gracia. 1971

²Marcel Durliat. Arts anciens du Roussillon. Peinture. 1954. Pàgines 114 i 120

³Marcel Durliat. Arts anciens du Roussillon. Peinture. 1954. Pàgines 130 i 131

⁴Marcel Durliat. La sculpture romane en Cerdagne. Edition de la Tramon-

tane. 1957. Pàgines 59 - 64

⁵Pierre Ponsich. Le domaine foncier de Saint-Michel de Cuxa. Etudes Roussillonnaises, II, 1952, Page 77. Ramon d'Abadal. Com neix i com creix un gran monestir pirinenc abans de l'any mil: Eixalada - Cuixà. Analecta Montserratensia, VIII, 1954 - 1955, page 193

⁶Albert Salsas. La Cerdagne Espagnole. 1899.

⁷Alfred Pérez Bastardas. Bolvir. Notes geogràfiques i històriques. 1986

⁸Catalunya Romànica. VII. La Cerdanya. El Conflent.

⁹Mathias Delcor. Catalunya Romànica

¹⁰Josep Maria Abril i López. Catalunya Romànica

¹¹Guadaira Macías Àrea d'Art Gòtic MNAC

¹²Isaïes. I 3

¹³Sant Mateu. II 2

¹⁴Actes dels Apòstols. I 14

¹⁵Actes dels Apòstols. I 26

¹⁶Els símbols són: Le coq, l'écriveau (INRI), la couronne d'épines, l'étoile, le marteau, la lanterne, le calice, la main (de Pilate), l'aiguère, les tenailles, les deux fléaux, l'éponge, la lance, le roseau, la trompette, la Sainte Face, l'épée (avec l'oreille), les dés, la tunique rouge, la bourse aux deniers, la colonne, le vase de parfums, les trois clous.

Fotografies del retaule: Miquel Pérez-Rius

La gran estafa de l'homeopatia

ALBERT GRAU

No farà gaire que vaig encendre la televisió per primer cop des de feia setmanes i gairebé vaig travessar el terra amb la mandíbula. Allà en mig de la programació habitual de TV3, entre els anuncis que hom espera trobar, hi apareixia publicitat d'homeopatia. Homeopatia!

Potser algú pensarà que no és tan greu, que no és el primer anunci de medicina que es retransmet per televisió. Però és que l'homeopatia no ho és, ni s'hi assembla a un medicament. Rigorosament, anunciar homeopatia és el mateix que difondre teràpies de reiki, cristaloteràpia o aromateràpia com si fossin mètodes comprovats. Suposo que és evident el perill que comporta suggerir a la gent que es pot curar amb energies místiques. Potser no passarà res si ho proven amb un constipat, però ja ha mort més d'un nen perquè els seus pares han decidit que preferien tractar-lo amb teràpies alternatives. És lícit preguntar-se com és que si l'homeopatia no és una teràpia, els metges la recepten, la televisions l'anuncien i la gent explica que els ha funcionat. Comencem per el principi.

Què és l'homeopatia? L'homeopatia consisteix en administrar en dosis altament diluïdes una substància que, de no estar diluïda, causaria el símptoma que volem curar. La idea la va tenir l'alemany Samuel Hahnemann (1755-1843) (sorpresa, no és una medicina mil·lenària ni molt menys!) en una època en la que encara es practicaven sagnies. Degut a la naturalesa molt menys salvatge de l'homeopatia, aquesta es va popularitzar ràpidament. Analitzem breument les bases de l'homeopatia, inventades (sense cap fonament, *ad hoc*), per en Samuel:

-*Simila similibus curantur*: El similar cura el similar. El senyor Hahnemann va afirmar que si una substància pot produir el mateix símptoma que una malaltia és que aquesta substància cura la malaltia. És a dir, que si una cosa produeix diarrea, cura la diarrea. Com que això no colava gaire hi va afegir una altra condició: la substància s'havia de diluir en aigua i remenar-ho. No ho arregla gaire però ja semblava més elaborat. Cal destacar que això no s'ha pogut demostrar mai. Bé, analitzem l'argumentació de Hahnemann, que il·lumina la qüestió i ens recordarà les nostres mares quan érem ben petits: perquè sí.

-*Principi de dilució*: El segon puntal de l'homeopatia ens diu que com més diluïda estigui la substància en qüestió més potent serà el seu efecte. Sembla contradictori, oi? En Hahnemann de nou ho va explicar: perquè sí.

-*Memòria de l'aigua*: Com que els preparats homeopàtics

estan extremadament diluïts, Hahnemann necessitava algun argument que recolzés que allò no era només aigua. Va postular que l'aigua tenia memòria i recordava la substància que havíem diluït i remenat (remenat d'una certa manera, que com en tot procés màgic cal un ritual per diferenciar-ho de fer una sopa). L'argumentació era la següent: perquè sí. I el més divertit, l'aigua només recordaria aquella substància que nosaltres diluïm, cap més. Em sap greu si mai més veieu l'aigua del lavabo amb els mateixos ulls, però si aquest senyor tingués raó i es remena bé, l'aigua que bevem recorda les femtes de milions d'éssers vius. Ah, sí, absolutament mai no s'ha observat res semblant a una memòria de l'aigua.

Seguint la lògica homeopàtica, prendre cafeïna molt diluïda ajudaria a prevenir l'insomni. O pensem en l'aigua de mar, amb gairebé tots el compostos del planeta ben diluïts i remenats: un glop d'aigua ens ho hauria de curar tot.

Hem dit que la medicina homeopàtica són preparats molt diluïts. Com de diluïts? Els homeòpates agafen una gota del producte i la barregen amb 99 gotes d'aigua. Això ho anomenen 1CH. Llavors agafen una gota del preparat diluït i la posen en 99 gotes més d'aigua. Això és 2CH. Els productes homeopàtics que podem trobar a les farmàcies ostenten dilucions de 6CH en amunt. Per fer-se una idea de què signifiquen aquestes xifres, 6CH significa que hi hauria una gota de preparat en tot el volum d'una piscina, 12 CH una gota en tots els oceans del planeta. Diguéssim que tenim menys d'una possibilitat entre mil milions de que hi hagi un sol àtom de la substància que en teoria cura en una dosi homeopàtica. És fàcil veure per què necessitava postular la memòria de l'aigua.

Un cop tenen la substància tant diluïda (tenen aigua), omplen un potet amb boletes de sucre, agafen una gota del líquid i la tiren sobre les boletes. I ho venen, és clar. Sucre a preu d'or. I si us queda algun dubte del que dic, ho posa en el mateix pot: d'un gram d'homeopatia, un gram n'és sucre. Ho veureu si poseu al Google el que diu l'etiqueta. I en tots els pots posa el mateix, siguin per el que siguin. També podem dir aquí un parell de substàncies que se solen diluir per fer homeopatia: tinta de sèpia i llum de Venus. Sí, sí, no mireu el text així: llum de Venus. Però bé, tothom tranquil, està tan diluïda que no farà mal: curarà. O això diu la homeopatia. En realitat es pot fer homeopatia de qualsevol cosa a la pica de la cuina, serà per opcions. Per cert, uns quants cops a l'any es fan suïcidis homeopàtics com a manifestació contra aquesta pràctica: els

antihomeòpates queden, es prenen tones d'homeopatia, no els passa res i tornen a casa.

Més d'un pot pensar que tot això sona a complot contra les teràpies alternatives, conspiració de farmacèutiques, ciència contra homeopatia o el que sigui, però la qüestió ha estat profundament estudiada i amb bastant rigor.

Jaques Benveniste (1935 - 2004), especialista en al·lèrgies, pensava que obtindria el Nobel quan va fer un experiment que semblava demostrar la memòria de l'aigua. La seva investigació es basava en posar basòfils (cèl·lules del sistema immunitari) en contacte amb substàncies i tenyir aquells que reaccionessin. Contant els basòfils tenyits sabia si algú era al·lèrgic o no. Un dia va veure que una substància molt diluïda activava basòfils tot i que teòricament no havia de tenir cap efecte. La investigació es va publicar a la revista *Nature*. La fama de Benveniste va créixer fins que un altre grup, intrigat, va intentar repetir l'experiment. L'equip consistia de diferents professionals qualificats entre els que destaca James Randi, il·lusionista i científic escèptic. (La fundació escèptica d'en Randi ofereix un milió de dòlars a aquell que pugui aportar una prova d'un succés sobrenatural. L'homeopatia entra dins la categoria i encara ningú n'ha reclamat el premi.)

Quan es va replicar l'experiment de Benveniste amb aigua normal i aigua homeopàtica la investigació va tornar a donar positiva. El grup va quedar sorprès i van decidir replicar-lo de nou a doble ceg i amb les millors condicions de control. Van evitar que ningú sabés quin pot tenia aigua i quin preparat homeopàtic (ni ells mateixos) i van repetir les proves. Un cop van tenir els resultats els van descriptar per veure què havia passat i, aquest cop sí, l'experiència de Benveniste es va enfonsar. Ni un resultat bo, desastre absolut. Entre l'equip de Benveniste van irrompre els plors.

Més tard es va demostrar que a l'hora de comptar basòfils activats, si la persona que feia el recompte sabia que estava contant un preparat homeopàtic tenia més tendència a incorporar a la llista els basòfils dubtosos i viceversa. La reputació de Benveniste es va enfonsar en molt poc temps i cap més estudi ha trobat cap resultat positiu clar per l'homeopatia en front d'uns quants centenars que en proven la seva inutilitat.

Sorprèn, davant l'allau de contradiccions i estudis en contra, que l'homeopatia sigui actualment una de les pseudo-medicines més populars. A què es deu això, llavors? Doncs a l'efecte placebo. Se sap des de fa temps que hi ha pacients que es troben molt millor si els donen pastilles de sucre si se'ls diu que és medicina. No només això, sinó que l'efecte és més potent si les pastilles de sucre són grans i encara més pronunciat si la pastilla és de color. Al creure que la substància ingerida

l'ajudarà, el pacient allibera al seu torrent sanguini substàncies que redueixen l'estrès i el dolor i que, en definitiva, el fan sentir millor. Posteriorment el boca-orella de "A mi m'ha funcionat" fa la resta de feina. Cal destacar que molta gent dirà que s'ha curat un constipat, llagues o malalties complexes mitjançant homeopatia, però mai una malaltia el resultat de la qual depengui només d'un factor. És a dir que l'homeopatia, segons la gent, cura. Però cura les mateixes coses que es curen soles i, si es miren les estadístiques, en el mateix temps que si es prenen pastilles de sucre no homeopàtiques. De fet, com ja hem dit que l'homeopatia només és sucre els resultats no haurien de sorprendre a ningú.

L'efecte placebo es pot potenciar en funció de la confiança que tingui el pacient en el tractament. Per això la publicitat, els tecnicismes, els noms complicats i les explicacions (encara que inventades) estan a l'ordre del dia. Un exemple són les entrevistes homeopàtiques, reunions amb els pacients on s'hi parla molta estona fins que estan convençuts que funcionarà.

Un altre argument habitual és que l'homeopatia funciona en animals i els animals no saben què estan prenent. Aquesta qüestió es va abordar científicament en el moment en què les granges van començar a donar homeopatia als animals i van arribar a una conclusió bastant divertida: si el pagès sabia quins animals prenen homeopatia, veia que aquests milloraven més ràpidament que la resta, però si no ho sabia els seus resultats eren totalment aleatoris. Visca la ciència.

Una definició per l'homeopatia bastant encertada és la que l'equipara a un unicorn. És una cosa molt bonica, que tothom vol que existeixi (jo m'hi incloc, tant de bo funcionés i amb boletes de sucre sucades en aigua ens poguéssim curar!) i que mai no ha vist ningú.

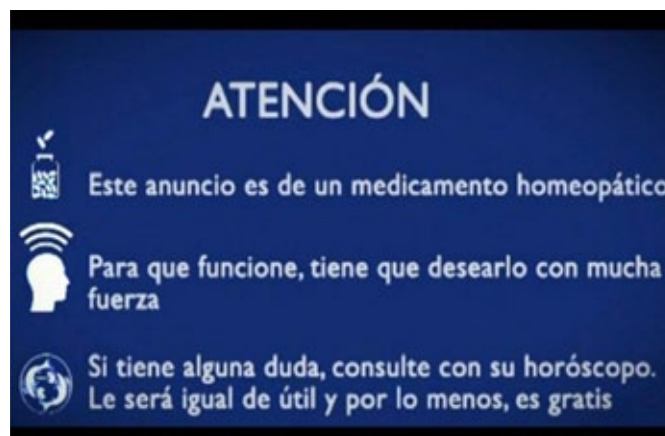
Ara bé, cal plantejar-se una pregunta: si l'homeopatia fa sentir millor a la gent, per què escriure tot això? Tinc dues respostes:

-La ciència i la veritat: no podem permetre que la primera idea que passi pel cap d'algú es pugui proclamar com a veritat sense problemes. No podem permetre que l'homeopatia es vengui com a real des del moment en què sabem que no ho és, de la mateixa manera que ho fem amb l'astrologia, el tarot o el reiki.

-La seguretat: ja s'ha donat més d'un cas en que la gent deixa les teràpies reals per l'homeopatia amb tràgiques conseqüències. I les conseqüències no només han estat per qui decideix prendre l'homeopatia, sinó que també han mort nens, els pares dels quals havien decidit deixar la medicina convencional per l'homeopatia.

“Però el metge me l’ha receptada!”, em solen dir. Molt bé, i què? Primerament, un metge és una persona que, com tota la resta, por anar errada o tenir una idea equivocada de què està receptant. Evitem sempre els arguments d’autoritat: perquè ho digui un metge no té perquè ser veritat. No estic dient que no se li ha de fer cas al nostre doctor, però no cal elevar-lo a la figura de divinitat del coneixement. També és possible que t’ho estigui donant precisament perquè no fa res però et fa sentir millor. Aquesta és la part bona dels placebos i la que per mi s’hauria de potenciar, però mai afirmant que una mentida és veritat. Està bé que un metge pugui receptar placebo a un pacient si això l’ajudarà, però no està bé inventar-se medicines màgiques i forrar-se com fan les empreses d’homeopatia, i molt menys mentint descaradament i destruint pilars de la ciència actual com els dóna la gana.

Per acabar, dir que si amb tot això he fet dubtar algú ja en tinc prou, jo no vinc a predicar una veritat absoluta. Creure que l’homeopatia funciona és una decisió personal, de cadascú, i no és criticable. No informar-se, en canvi, sí que ho és. Faig una crida a prohomeòpates, antihomeòpates i a aquells absolutament indiferents al tema a informar-se sempre al màxim i no deixar-se enganyar, a dubtar sempre de tot, encara que ho digui el metge de confiança que, tot i metge, no

deixa de ser una persona.

M’ha quedat gaire llarg i has arribat a aquest paràgraf sense haver llegit gaire res? Fem un resum del més important:

-L’homeopatia com a tractament mai no s’ha demostrat eficaç en un estudi en condicions.

-Tots els seus principis són *ad hoc* (perquè sí), absurds, contradictoris i demostradament falsos.

-En un tractament d’homeopatia gairebé mai no hi ha una sola molècula de la substància que teòricament cura: és sucre i prou.

-Si decidiu prendre homeopatia no deixeu el tractament convencional.

La Cerdanya de Valentí Almirall

ALFRED PÉREZ-BASTARDAS

L’Institut d’Estudis Catalans publica des de fa uns anys l’obra completa del polític, assagista i escriptor Valentí Almirall (Barcelona 1841-1904). Els dos volums fins ara publicats han estat a cura del professor Josep Maria Figueres de la Universitat Autònoma de Barcelona. L’obra completa d’Almirall constarà de tres volums, cada un d’ells amb gairebé mil pàgines de textos. Ara ha aparegut el segon volum i d’ell hem extret aquest article que Valentí Almirall va escriure en el seu “Diari Català”, pel març de 1881. Almirall, que havia estudiat Dret a la Universitat de Barcelona, fou un dels polítics més importants en la vida política catalana. Intervingué en la revolució de setembre de 1868, i es declarà federalista i catalanista i fou fundador del Partit Republicà Federal.

Fundador i director de diversos òrgans de premsa, tant en català com en castellà; de la seva extensa bibliografia cal destacar-ne “Lo catalanisme” (1886), i “Espanya tal com és”, amb edició en castellà, francès, i català (1886).

Com a ideòleg del federalisme cal mencionar les seves

“Bases para la Constitución Federal de la Nación Española y para la del Estado de Cataluña”, del 1868, i l’anomenat “Memorial de Greuges” del 1885; tanmateix, és el promotor del primer i segon Congrés Catalanista i de moltes altres iniciatives polítiques, culturals i socials. Home de gran cultura, coneixia el grec i el llatí, el francès, l’alemany i l’anglès, a més del català i el castellà, va viatjar per diversos països. Igualment fou un bon excursionista i té força escrits sobre els Pirineus, principalment sobre Andorra.

Nosaltres hem volgut tant sols donar-ne un tast i ens plau publicar per primera vegada aquest article que va escriure sobre la Cerdanya en una de les seves múltiples visites. Creiem que la visió de la Cerdanya per un analista com Almirall, és una mostra de com aquest petit país ja interessava a les elits barcelonines de finals del segle XIX.

LA CERDANYA, Valentí Almirall

(publicat al Diari Català el dia 19 de març de 1881)

Ben segur és que al llegir lo senzill nom que serveix de tí-

Valentí Almirall; dibuix de Ramon Casas (MNAC)

tol, a més de quatre dels nostres lectors se'ls ha eixamplat lo cor pensant que s'acosta ja l'estiu i que tornaran a Cerdanya. Ben segur que tots los que en tal estat se troben, al llegir lo nom d'aquesta regió catalana hauran evocat en sa imaginació una pila d'imatges simpàtiques. Frescor agradable, bones ombres, panorames grandiosos, animació i vida pertot arreu, expedicions bullicioses, excursions interessants són los records que deixa la nostra vall amb sos prats sempre verds, amb ses aigües correntes sempre cristal·lines, amb son cinturó de muntanyes sempre imponentes, amb sos cent Poblets i viles sempre polits i pintorescos. La Cerdanya és la vall més bonica de la nostra terra. Si els cerdans haguessin pogut moure's al compàs de ses inclinacions, són país fora la Suïssa dels Pirineus.

La vila de Puigcerdà condensa la Cerdanya. Entreu a Puigcerdà un diumenge al dematí i us trobareu amb una escena animadíssima. En la plaça se celebra lo mercat setmanal. Al voltant de l'estàtua en marbre d'en Cabrinetti, amb lo qual lo geni d'en Novas ha fet eterna la gratitud dels cerdans al deslliurador de sa estimada vila, compren i venen gent de tota la plana. Allí lo pagès català ofereix los fruits de son suor al costat de la marmanyera francesa; allí lo marxant del Rosse-

lló ultima negocis amb lo tender del Conflent i amb lo negociant de la plana. Puigcerdà sembla allavors unametròpoli en miniatura. En les botigues, en les parades de son mercat, sentireu que tan aviat se parla català com francès, rossellonès com castellà, i veureu que lo mateix se compta per sous que per cèntims o quartos, per pessetes que per francs. Allí tota moneda passa, i lo mateix comprareu amb lo duro espanyol que amb la lira italiana. Allí s'amida per canes o per metres, se mesura per quarteres o per litres i es pesa per quilos o per lliures, a gust dels que tracten.

Puigcerdà és l'única vila d'Espanya a la que reconeix com capital una regió francesa. La història, la raó d'Estat ha fet que pel mig d'aquella vall hi passi una frontera. Los cerdans no la respecten en tot lo que es refereix al comerç, a les relacions, al tracte. Lo mateix pels poblets catalans que pels francesos de Cerdanya, Puigcerdà és la vila per autonomia.

¡Que ben situat està Puigcerdà al bell mig de la Cerdanya! La petita meseta que ocupa sembla posada allí per l'emplaçament de la capital d'aquella regió. Pugeu a l'alt del campanar de Santa Maria, i descobrireu tota la vall. De llevant a ponent, la vista d'estén des de les muntanyes del Conflent, a qual entrada van construir los francesos lo fort de Montlluís, fins a les que divideixen la Cerdanya del Pla de la Seu. De nord a migdia, se descobreix tota la vall que limiten les muntanyes de Carol i les que deixen dominar-se per l'elevat Puigmal. I tota aqueixa vall d'unes sis hores de llarg i d'unes quatre d'ampla, està plena de poblets i ombrejada d'arbres. Res té això d'estrany, puix que pertot brolla l'aigua, i els prats que no rega el Segre són regats pel Carol, pel Raour o pel riu d'Er.

Nosaltres, aficionats a pujar a altures que ofereixin punts de vista, hem de confessar que n'hem vist pocs que puguin comparar-se amb lo del campanar de Puigcerdà. Per dar-ne una idea, basta dir que entremig del cercol que formen los Pirineus s'hi troben 118 poblacions, i que totes elles o sos termes se descobreixen des d'aquell campanar.

Un bon puigcerdanès, en Tomàs Duran, conegut per lo nom d'Aigua Beneita, ha tingut la curiositat de classificar los pobles que des de Puigcerdà es veuen, i gràcies a sa amabilitat podem oferir lo següent resumen als nostres lectors.

Pobles qual cases se veuen des del campanar de Santa Maria :

De la província de Girona....	31	
De la de Lleida.....	24	
De la Cerdanya francesa.....	11	Total 66 pobles

Pobles quals cases no es veuen, però sí sos termes:

De la província de Girona....	14	
De la de Lleida.....	20	
De la Cerdanya francesa.....	18	Total 52 pobles

Per l'antecedent resumien, se veu que una regió tan natural com la vall de Cerdanya; una regió unida per la història, pel llenguatge, per les costums i pels interessos, no sols pertany a dues nacions distintes, sino que en la part espanyola està dividida arbitràriament i forma part de dues províncies. Allí es veu ben bé la mà fatal de l'unitarisme. Sap que sols pot subsistir introduint la divisió i pertorbació pertot arreu, i conseqüent amb sons sistema, ha dividit i perturbat la Cerdanya catalana, posant l'una part baix la dependència de Lleida i l'altre baix la de Girona.

Verdaderament és llàstima que això succeeixi a la Cerdanya, per quant és una vall amiga del progrés i de la llibertat. Sapigut són de tothom los timbres que a Puigcerdà adornen. Durant la darrera guerra va sufrir tota classe de privacions, va resistir sitis i va retxassar assalts, logrant salvar-se de que trepitgessin sos carrers les patuleies carlistes. Contra l'obscurantisme, los puigcerdanesos són un sol home.

I adverteixi's que lo mateix que els homes són les dones. Fa pocs dies nos trobàvem de tertúlia en una casa i en ella hi havia varies senyores de la vila. Quan ja feia un bon rato que conversàvem amb elles i havíem ja pogut conèixer sa bona educació i finura, un amic nostre nos va fer saber que durant los sitis eren de les feien cartutxos i passaven los aliments i begudes als defensors de les muralles. Allavors, com era natural, vam parlar de la guerra i ens contaren varies anècdotes, de moltes de les quals havien sigut actores les mateixes que les contaven.

-Un dia -va explicar-nos una d'elles- havia arribat un jefe d'Estat major, i es trobava en grans cuidados per la sort de la vila, en la que feia algunes hores que hi queien les granades com pluja. Mentres estava en lo més sèrio de la conversa, van entrar nosaltres rient com unes boges, portant aquesta (al dir això senyalava a una altra de les senyores presentes) la cara emmascarada com una carbonera.

-Lo jefe -va seguir dient la nostra ingterlocutora- va quedar mig assombrat, mig amoscat al veure la nostra intempestiva alegria. Allevores una de nosaltres, la primera que va lograr dominar la passió de riure, va explicar-li que en la cuina en què estavem acabava d'entrar-hi una granada per la xemeneia; que totes, recordant-nos dels consells que se'ns daven, nos havíem ajagut immediatament a terra per evitar que al rebentar nos ferissin los cascós, però amb tan mala sort una de nosaltres que havia caigut sobre una gran pila de carbó i terregada, i que la trista figura que feia amb la cara i mans plenes d'emascarades era lo que motivava les nostres rialles.

-Al sentir l'explicació- -va afegir-, la fesonomia del jefe va serenar-se i, acompanyant en son riure a les puigcerdaneses,

va declarar terminantment que cap cuidado passava ja per la sort de Puigcerdà.

I el jefe estava en lo cert.

Ja que estem d'anècdotes, aquí en va una altra que van contar-me les mateixes senyores.

La guarnició de Puigcerdà havia rescatat dels carlins a varies soldats i vluntaris de Vic, i no havent-hi per tots ells fusells ni carrabines, los havien donat forquetes de ferro, armats amb les quals guarnien les muralles barrejats amb los altres defensors.

Animat per l'atmosfera entusiasta que en Puigcerdà es respirava, un dels de les forquetes, enmig del foc va dirigir-se al capità que passava i va dir-li:

-Mon capità, ¿los que enfili on los vol, a dintre o a fora de la muralla?

Després de lo dit, los nostres lectors no estranyaran que els puigcerdanesos estiguin orgullosos de sa estàtua d'en Carbrinetti, de la rica bandera que van oferir-los los barcelonins, i de la làpida, regalada pels mateixos que avui adorna lo frontís de la casa popular.

La gran animació en la Cerdanya és durant l'estiu, puix pot ben dir-se que aixís la vola com molts de sos poblets són la *torre* dels barcelonins.

Los volts de l'estany de Puigcerdà estan plens de cases de recreo, de verdaderes *villes* de luxo, de manera que el terreny se cotitza allí a preus fabulosos.

Mes per desgràcia, los puigcerdanesos, amb tot son liberalisme, amb tot son afany de progrés i de millora, amb tots los sacrificis fets en ares de la pàtria, tenen de contemplar amb tristesa com la part francesa los passa la mà per la cara. A la part espanyola, amb prou feines hi ha camins veïnals; per comunicar-se imperfectament amb Ripoll, han hagut de reunir-se alguns particulars i suplir la desídia imperdonable de l'Estat; per anar a la Seu, tenen sols un pèssim camí de ferradura. A la part francesa, les carreteres i camins veïnals, plans com lo palmell de la mà i perfectament cuidats, enllacen los petits poblets i viles amb Perpinyà per un costat i amb Foix per l'altre. Avui per avui, encara, per anar còmodament de Barcelona a Puigcerdà s'ha de prestar tribut a les carreteres i carrils francesos. Puigcerdà, vila de dos mil cin-cents habitants, no té telègrafo. Per comunicar-se am lo món ha d'emplear l'estació francesa de Bourg-Madame, poblet de quatre casas.

I lo pitjor del cas és que en tot això no hi poden fer res los cerdans. No dependeix d'ells; que si d'ells dependís, ¡altra fora l'estat de la Cerdanya!

Per aquests motius i altres, los puigcerdanesos se troben malament i voldrien millorar. Moltes vegades han gestionat

per sortir-se de les províncies de Girona i de Lleida i passar a la de Barcelona. Per sa desgràcia ne traurien poca cosa, puix que el mal no els ve d'allí on se creuen.

Si la Cerdanyas vol ser lo que podria; si vol convertir-se en lo pom de flors dels Pirineus, com la Suïssa ho és dels Alps, ha d'aspirar no a passar d'una província a l'altra, sinó a conquistar sa autonomia administrativa. La Cerdanya és una comarca històrica i natural de Catalunya, i té prou condicions de prosperitat i de vida dintre de la nostra regió catalana per podeu cuidar de sos propis interessos. Les 89 poblacions espanyoles, formant una entitat administrativa, amb sa capital en Puigcerdà, entrarien ràpidament en lo camí de la millora,

i en pocs anys se posarien en tots los rams al davant no sols de la Cerdanya francesa, sinó de moltes altres comarques que disfruten de condicions més bones que ella.

Meditin sobre això los de Puigcerdà i estem segurs de que convindran amb nosaltres en que l'estúpida centralització que ofega a Catalunya en general, perjudica d'una manera especialíssima a la Cerdanya. Meditin-ho bé, i es convenceran de que no poden esperar la prosperitat de cap dels partits que en Madrid s'agiten, per més que es titulin liberals, i de que el camí que tenen és acollir-se a la gran idea catalanista, que és l'única que pot regenerar a Catalunya.

Commemoració del tricentenari i recerca històrica

EROLA SIMON

Les efemèrides històriques solen ser un pretext com un altre per tal de revisar l'estudi d'un període o d'un esdeveniment concret del passat. L'any 2013 es va celebrar el 800è aniversari de la batalla de Muret, on va morir el rei Pere el Catòlic, i enguany es recordarà també el primer centenari de la Mancomunitat de Catalunya (1914-1925) i l'inici de la Primera Guerra Mundial (1914-1918). Els historiadors i especialistes reprendran la investigació d'aquests temes i, amb una mica de sort, la seva feina traspasarà l'àmbit acadèmic per arribar al gran públic en el cas que a l'Administració li interressi i hi aboqui grans sumes de diners.

Ara bé, el cas de la commemoració del Tricentenari de la derrota de 1714 és una celebració que ha fet el camí contrari. El procés de transició nacional que estem vivint avui imposa el record i la revisió de la Guerra de Successió i, sobretot, de les seves conseqüències per la simple raó que un fet i l'altre estan íntimament vinculats. Per primera vegada una temàtica històrica serà de gran actualitat degut a la seva dimensió política.

Volia tant sols fer un petit comentari sobre l'oportunitat que respresenta pels historiadors locals l'estudi de la Guerra de Successió a Cerdanya i al Pirineu en general. D'entrada, cal dir que en les obres generalistes sobre aquest període és molt difícil trobar referències dels fets ocorreguts aquí. Hem d'anar a buscar bibliografia més específica i, tot i així, les informacions que hi trobem són força imprecises i esbiaixades. Això és així perquè la Guerra de Successió a Cerdanya no s'ha investigat mai d'una manera seriosa i aprofundida. Aprofito per recordar que això passa amb molts

períodes de la història d'aquest territori. Hi ha moltes coses encara per descobrir.

Algunes pistes sobre l'ocupació borbònica entre 1707 i 1715 ens la dóna l'obra de Mercadal, Bosom, Denjean i Subirats "Coneguem... els jueus i els franciscans a Puigcerdà" de 1994. Arran de l'excavació arqueològica prèvia a la construcció del pàrquing subterrani de la plaça del Call, es van localitzar fragments del fort que els borbònics van aixecar durant l'ocupació de la Vila entre 1707 i 1715. També, l'historiador i arxiver Sebastià Bosom va fer esment al títol de Ciutat que l'arxiduc Carles d'Àustria va donar a Puigcerdà l'any 1707 en el seu article "Puigcerdà Ciutat durant 41 dies" publicat al programa de festes de la Vila de l'any 1994.

Enguany, des de l'Arxiu Comarcal de la Cerdanya, volem posar el nostre granet de sorra en la descoberta d'aquest tema apassionant. Estem preparant, pels mesos d'estiu, una exposició que explicarà als cerdans i alturgellencs quin va ser el seu paper a la Guerra de Successió i en la revolta catalana de 1705. Només la recerca en la documentació local –Arxiu Comarcal de la Cerdanya i Arxiu Municipal de la Seu d'Urgell– ha donat ja informacions ben precises de la vida entre 1700 i 1715, quan Cerdanya estava ocupada per les tropes borbòniques del Duc de Noailles i la Seu resistia sota el comandament del general Moragues. Desgranarem tot això i veurem, un cop més, com els exèrcits de tot color van i vénen per terres de frontera mentre la gent del territori malda per sobreviure en condicions missèrrimes.

Erola Simon Lleixà, Puigcerdà, 31 de gener de 2014

Fragment del Fort Adrià, detall de l'estructura localitzada en l'excavació arqueològica realitzada els anys 90 a la zona que avui és la plaça del Call. Autor: Sebastià Bosom. Col·lecció de fotografies de l'ACCE. Arxiu Comarcal de la Cerdanya.

La il·lusió de la nit de reis

MIQUEL LLIMONA

En el mes de setembre de l'any 1897 el diari americà New York és Sun va rebre una curiosa carta d'una nena de vuit anys, Virginia O'Hanlon, preguntant si Santa Claus existia. Virginia explicava que els seus amics deien que Santa Claus no existia. En comentar-ho al seu pare, aquest li havia aconsellat de preguntar-ho al diari, perquè els diaris, i sobretot The Sun, ho solen saber tot.

El fet va donar peu a que el senyor Francis Pharcelius Church, editor del diari, respongués en la plana editorial, amb una apassionada defensa de la il·lusió, com a antídoto contra l'escepticisme i la tristesa. L'editorial, que es considera un model en el seu gènere, afirmava "Yes Virginia, there is a Santa Claus (Sí, Virgínia, existeix Santa Claus)"

I continuava dient que existia amb la mateixa certesa que

l'amor i la generositat i la devoció existeixen, i tots sabem que aquests sentiments són abundosos i donen a les nostres vides la més alta bellesa i felicitat. Perquè, afirmava l'Editor, com seria de trist el món si no hi hagués Santa Claus. Igual de trist que si no hi haguessin Virgínies. La llum amb la qual la infantesa il·lumina el món s'extingiria.

Jo també crec que Santa Claus existeix i que existeixen els Reis Mags d'Orient i tots els altres éssers meravellosos que una nit a l'any fan que els somnis dels infants esdevinguin realitat. Em basta com a prova contemplar el rostre emocionat dels nens i nenes que s'embadaleixen al pas dels Reis en les cavalcades de cada poble i ciutat del nostre país; són els seus ulls plens d'il·lusió el que fa que uns personatges llegendaris es facin presents cada any entre nosaltres per complir els anhels

que els més menuts expressen en les seves cartes. I no són tan sols els regals el que els infants demanen als reis; en la nit del dia cinc de gener, una cadena de televisió entrevistava nens i nenes que assistien a la cavalcada i els preguntava què era el que demanaven als reis. “Que els meus pares trobin feina” “Que la meua àvia es curi” “Que no falti de menjar a cap nen” i altres expressions similars, es repetien entre els entrevistats, com a anhels de la nit de Reis, juntament amb el cotxe de joguina, la nina i el joc de la Play. Totes les il·lusions tenien cabuda, perquè al cap i a la fi els reis són mags i cap somni o anhel, per difícil que sigui, els és impossible.

Els reis, més que reis, són, al meu entendre savis astròlegs, capaços d'interpretar els misteris que s'encenen en el cel nocturn i de llegir el que diuen les constel·lacions i les estrelles. Així poden en una nit travessar els deserts i fer-se presents en cada llar, en cada habitatge on algun infant els ha confiat les seves il·lusions.

Tots tenim les nostres nits de Reis. Les que jo recordo amb més tendresa han estat les nits de Reis viscudes a Vilallobent ja fa alguns anys, quan els meus fills eren petits.

Sempre eren, o almenys així ens ho semblaven, nits molt fredes, com si en el fred el misteri de la nit adquirís una nitidesa especial. Eren nits profusament estrellades, amb milers de diminutes espurnes incrustades en el cel, tal vegada perquè els mags d'Orient eren astròlegs, intèrprets de l'Univers, amants de contemplar la bellesa nocturna dels astres i les constel·lacions.

Tot el poble esperava els Reis davant les antigues escoles. Cada any un veí els rebia amb un fanalet encès per il·luminar-los el camí fins a l'església. Rere d'ell, tots els infants seguien els mags tremolant d'emoció. A l'església, els reis anaven criant a cadascun dels nens pel seu nom i els entregaven un regal i els feien seure a la falda durant uns instants inoblidables. Era la mirada de tots i de cadascun dels infants i la il·lusió amb què rebien el regal de les mans d'aquells fabulosos reis vinguts de tan lluny, el que feia que fos una nit màgica i inoblidable.

Després els amics del restaurant “El Racó”. L'Emili i les dues Isabels, oferien a tots xocolata calenta abans de tornar a casa caminant sota les estrelles amb la convicció que el que havíem viscut era de veritat. A tots els nens els costava de trobar el descans aquella nit; l'emoció els agitava i no els deixava dormir fins que, al cap de molta estona i molta paciència, la son acabava per vèncer-los; era el moment en què els pares preparàvem un refrigeri per què ses majestats d'Orient poguessin descansar una estona i deixàvem defora un munt de palla i un atuell d'aigua pels camells i per fi, la nit s'emparava de tot amb la seva profunda màgia.

No sé si serà cert, però el dia següent despertava nevant i

clar, com si el pas dels Reis d'Orient ens hagués deixat un món una mica més bonic. Jo al menys ho vull recordar així.

Tal vegada no hi hagi cap altra nit a l'any en què la il·lusió es faci palesa com en la nit de Reis o la nit de Nadal per aquells que esperen la visita de Santa Claus o qualsevol altra nit en què les gents en algun lloc del món, creguin i esperin que els seus anhels es puguin fer realitat. Sovint a través de la mirada dels infants, que és la que millor sap traduir aquest sentiment.

Ho deia fa anys l'editor de The Sun, sense la il·lusió, sense poder creure que moltes coses fantàstiques i meravelloses existeixen malgrat que no les puguem veure, la llum amb què els infants il·luminen el món s'extingiria i probablement quedaríem a les fosques o una mica més a les fosques del que ja estem. Ens convé a tots, doncs, que els Reis continuïn viatjant cada any des del llunyà Orient per portar joguines als nens i ens convé vetllar per què cap nen no es quedi sense la joguina que representa l'acompliment de la seva il·lusió. Perquè hi ha poques coses més tristes que malmenar la il·lusió d'un infant.

Miquel Llimona, 5 de Gener de 2014

Podeu llegir l'editorial completa de The Sun al web www.newseum.org/yesvirginia/

El Cicle de Cantautors i Música Folk de la Seu

ALBERT PALAU

“...Sortirem de nits, quan la lluna s’ablami en boscos i camins...”

fragment del poema Trabuc del poemari “El llibre del vesc” de Joan Graell

Començar aquest escrit amb aquest fragment és una lliçència que crec que en Joan em permetrà i al mateix temps em serveix per explicar l’inici del Cicle de Cantautors i Música Folk de la Seu d’Urgell.

D’una banda, esmento el “Llibre del vesc”, ja que va ser en la seva presentació a la Seu d’Urgell al restaurant Llum de la Seu (ara Ca la Marona) a finals de l’any 2009, que després d’acompanyar amb la guitarra la poesia recitada d’en Joan Graell, en Toni, el propietari del local em va oferir el seu espai per organitzar algun acte musical.

Per un altre costat, feia temps que estava buscant algun lloc, sala de concerts, o espai prou acollidor a la Seu per poder tocar amb el meu grup, Entrenosal3.

Ajuntant l’oferiment i les ganes de tocar, va sorgir la idea de crear un projecte musical tenint en compte que per tota la comarca de l’Alt Urgell hi ha moltes persones vinculades a la música, i concretament la que té com a marc de referència la cançó d’autor i l’àmbit tradicional, i que és necessària una plataforma per mostrar-se, es va engegar el Cicle de cantautors i música folk de la Seu d’Urgell.

La iniciativa i coordinació és a càrrec de GR3 – Plataforma cultural i de lleure. Aquesta és una entitat sense ànim de lucre que acull diferents projectes (Entrenosal3 – Música d’autor, Polcasol3 – Animació infantil i danses tradicionals) i un dels seus objectius és la promoció d’actes que tenen relació amb la cultura, la música i l’educació no formal.

El Cicle compta amb les col·laboracions d’entitats culturals, municipals i col·lectius privats de la comarca de l’Alt Urgell, destacant el paper fonamental d’Òmnium Cultural-Alt Urgell, que des del primer Cicle va mostrar la seva col·laboració activa facilitant la realització dels concerts.

ELS OBJECTIUS DEL CICLE SÓN:

- Promoure els grups musicals de la comarca dins de l’estil que s’emmarca el Cicle.
- Dinamitzar el moviment musical de la Seu d’Urgell i comarca amb l’organització i difusió dels concerts.
- Establir un cicle anual i estable de música folk i d’autor a la Seu d’Urgell.

Una de les característiques del Projecte és el dia i hora en que es realitzen els concerts: des del 2010, cada dimarts dels mesos de març tothom qui ha volgut ha tingut l’oportunitat,

de forma gratuïta, de gaudir d’una estona de música en directe. Aquest any passat hem realitzat la 4a edició i la bona acceptació està més que demostrada, ja que l’assistència de públic ha estat d’entre 30 i 50 persones per concert, provinents dels diferents pobles de la comarca de l’Alt Urgell, Cerdanya, Andorra, etc.

Un total de 17 concerts han aplegat músics de renom (Roger Mas, Cesc Freixas, Pau Alabajos, Carles Belda i Marc Serrats, Tí tot i David Rosell), músics de la Seu i rodalies (Trementina Folk, La Sonsoni, Quim Sabater, Arbolíac, Georgina Fàbregas, Entrenosal3, Josep Vilarrubla, Núria Llobet, Tito Aquile i Marc Sibilla) i la participació especial a partir del Cicle del 2011 de l’Escola Municipal de Música de la Seu i l’Escola Folk d’Arsèguel.

En Pete Seeger deia que les cançons traspassen fronteres, proliferen de boca en boca i travessen dures cuirasses. El Cicle pren sentit quan ajuda a unir territori entorn la música, tot i la duresa de la climatologia i orografia pirinenca.

Malgrat tot, no hem d’oblidar els moments difícils de crisi que estem vivint i de com aquest fet fa trontollar iniciatives culturals com el Cicle. Aquest any 2014 serà molt difícil poder tirar endavant el projecte, però serà només una alenada d’aire, un temps per acumular energies, i realitzar el 2015 la 5a edició del Cicle de cantautors i música folk de la Seu d’Urgell.

“...El sol i la pluja fecundaran la solitud de la muntanya: arreu sorgiran veus pregones, cants de dominis màgics, murmuris acollidors...”

fragment del poema Trabuc del poemari “El llibre del vesc” de Joan Graell.

Crisi econòmica, crisi del periodisme

JAUME PIGUILLEM

La crisi econòmica ha ferit greument el periodisme. Una disciplina i una professió que necessitava regenerar-se del fort cop que suposen les noves tecnologies i els nous canals i instruments de comunicació, així com la democratització del fenomen de la immediatesa de les notícies. Avui dia qualsevol persona pot fer arribar a tot el món el que està passant des del lloc que sigui en el moment que vulgui i a la societat s'ha creat una poderosa imatge d'omnipresència de la massa que els fa periodistes per alguns instants. Grans experts en les teories de la comunicació i del periodisme han advertit del fet que és necessari tornar a inventar el concepte del periodista per fer-ne un personatge molt més reflexiu, que brinda una anàlisi més profunda, que busca conseqüències a llarg termini i que té la possibilitat, des de la seva posició, d'accedir a les fonts més privilegiades.

L'opinió pública no ha trobat tot això en els anys anteriors i sembla que tampoc avui dia. Els mitjans com a ens de comunicació, parlant en un sentit global, no tenen cap pressa per dur a terme un canvi que pugui percebre l'audiència. Últimament, arran sobretot del procés d'independència iniciat a Catalunya, que ha agafat a contrapeu el Govern Central, podem detectar més aviat una polarització radical dels mitjans, la qual cosa allunya el periodisme del canvi cap a l'anàlisi i la reflexió global. El periodisme ha anat adoptant una posició

cada cop més subjectiva i més basada en els principis ideològics d'alguns, per definir a la resta com enfocar, escriure i explicar les notícies. Aquesta és una terrible sensació, la de detectar una idea de "estàs amb mi o contra mi" en la lluita dels mitjans per explicar la realitat, la seva realitat. Això ens porta a percebre un discurs paral·lel que té molt a veure amb l'opinió del Govern sobre la crisi, la qual cosa reforça l'intent de convèncer la gent que el camí que s'ha pres per lluitar contra aquesta crisi és el correcte, tot i que les xifres, en els últims anys, ens han volgut dir precisament el contrari.

Això no nega que hi hagi periodistes que intentin demarcar-se d'aquesta línia i analitzar la realitat social des d'una òptica diferent. N'hi ha, i se'ls ha de reconèixer una gran valentia. Tot i així, no trobem avui moltes persones que donin alternatives en veu alta, perquè aquestes no són ateses pels mitjans perquè ens arribi el que pensen de la crisi. I això farà que la sensació de complicitat del periodisme amb el poder que ens governa en la realitat d'avui i d'ahir s'impregni en la història de la crisi que recordarem en el futur. I veurem com el periodisme va callar quan a tot arreu d'Europa es duïen a terme mesures i retallades que atacaven la dignitat i el dret de les persones. Persones que, algunes d'elles, compren el diari per trobar respostes i només aconsegueixen fer-se més preguntes.

Línies generals de la introducció del liberalisme a la Cerdanya (I).

GERARD CUNILL

1-La bibliografia i documentació disponible.

Aquest treball pretén donar llum a la història del s.XIX a la Cerdanya, una història en la qual manquen molts estudis, i un dels temes que ha suscitat més interès en els historiadors locals, ha estat el dels setges carlins (sobretot els de la 3a Carlinada), però de les quals encara hi ha preguntes bàsiques que queden per respondre. En quin moment va començar a penetrar aquest liberalisme a la comarca? Per què els cerdans es posicionen pel liberalisme, i no pel carlisme? Quines causes exteriors ho propicien? I interiors? Els setges carlins a la vila de Puigcerdà són els de 1837, 1873, 74 i 75. I el marc cronològic que he treballat és anterior a aquestes (1789-1837). L'objectiu era esbrinar els antecedents als setges carlins, crec que una tasca important abans d'abordar les qüestions d'aquests setges, i sobretot, per a comprendre'ls millor. I també, és clar, tenir en compte un seguit d'aspectes molt diversos que influeixen en els esdeveniments: economia, societat, la història d'aquesta comunitat cerdana, la propietat de la terra, la geografia, etc. Elements que no han estat analitzats amb atenció. Aquest article serà el primer d'una sèrie de dos que es dedicaran a aquest tema. Aquest primer estarà dedicat a un estat de la qüestió de la bibliografia que tenim a mà, i el següent es dedicarà a intentar fer una reconstrucció històrica amb el que tenim fins ara. He d'advertir però, que fa molt poc temps que he iniciat la recerca en aquest àmbit, i sols m'he dedicat a fer un estat de la qüestió de la bibliografia. D'arxiu no he tocat res. I per aquest motiu, poden mancar moltes coses, però sí que crec que aquests articles tenen la intenció de fer reflexionar i obrir un debat entorn d'aquestes guerres carlines i els seus antecedents, i de pas, intentar fer una renovació historiogràfica del tema, que ja ha quedat molt desfasada.

Començant per la bibliografia que hi ha disponible, les publicacions monogràfiques sobre el tema dels setges són molt escasses i no han respost preguntes essencials sobre el tema: reculls de textos, narracions sobre els fets militars... que tenen tot el seu mèrit, i donen una base important a aquesta present recerca. Però manca en elles un estudi profund a qüestions fonamentals, com la que hem plantejat al principi i que són elementals per entendre els fets. És el cas del llibre de Sebastià Bosom, on es recullen les fonts més importants per a l'estudi d'aquests setges carlins. Com molt bé diu Bosom, s'ha d'anar en compte, perquè aquestes fonts són totes

escrites des d'una perspectiva liberal, i per tant molt subjectives, amb la qual cosa s'han de trobar d'altres fonts que complementin aquest punt de vista. Els textos són: la crònica de Josep Capdevila i Oliva, que narra el setge de 1837, i després més

tard el *Libro de Honor de Puigcerdá*, aprovat de fer-se pel ple de l'ajuntament de 1875. Escriu els fets dels setges de la 3a guerra carlina. També tenim el dietari de Josep Barraquer i Puig, cap d'enginyers de l'exèrcit, que va supervisar les muralles per a trobar els punts febles i reparar-los. La tasca va dur-se a terme després dels setges de 1873-74. I finalment els tres manuscrits de Josep Puigbó i Casamitjana, conservats a l'arxiu històric comarcal de la Cerdanya (ACCE), i els quals no estan inclosos dins d'aquesta publicació. El període el qual descriuen és entre els anys 1874-75. A part d'aquest recull de textos, hem de destacar del llibre de Bosom, que té un pròleg i unes conclusions interessants i que donen algunes idees al voltant de la recerca, però que jo mateix he posat en dubte alguns punts. Fa un context geogràfic impecable, però faltaria fer-ne un context històric més exacte, com també trobo molt bona la valoració que en fa dels setges al final i les conseqüències que té per al desenvolupament urbanístic i turístic de finals del s.XIX i principis del XX. Bosom coneix molt bé aquest fi de segle, però en canvi desconeix pràcticament la totalitat els antecedents, just el que intento abordar. Per exemple ell argumenta, basant-se en el *libro de Honor*, que la decisió dels cerdans per a posicionar-se contra els carlins prové de la massacre d'un grup de joves puigcerdanesos al pastoral de la Celler del Ter, el 1822, en el context dels aixecaments reialistes contra el trienni, i favorables a la restauració de Ferran VII. Jo buscant sobre si hi havia una possible batalla, no he trobat res. Però és possible que existís una escaramussa en aquesta zona, on hi hagués unes quantes baixes de joves puigcerdanesos. El Pastoral de la Celler del Ter, avui en dia, un embassament, en aquells temps era un gual de pas sobre el riu Ter. A més un punt estratègic de pas entre les comarques gironines i les centrals. Pel fet aquest, no és descartable que hi hagués un enfrontament. Però el que sí és descartable és que aquest sigui

Gravat d'un atac carlí a Puigcerdà.
El Bazar, 1874. F: Arxiu Històric
Comarcal de Puigcerdà.

l'únic argument que s'utilitzi per a justificar el liberalisme de la Vila. Hi ha molts més motius de pes, interessos econòmics, posicionament social dels seus habitants, propietat de la terra, les feines que duen a terme, com també la història que ha viscut la comarca...els hauríem d'analitzar millor.

També, hem de destacar un pròleg de Esteve Albert i Corp, que crec que és més aviat desconcertant. Les seves afirmacions són totalment desencertades, des del meu punt de vista. Ell associa la adopció del liberalisme a Cerdanya amb els conflictes entre Nyerros i Cadells. Una afirmació que per altra banda no demostra, i a més encara va més lluny i afirma, que aquells Cadell, anticlericals, esdevindrien posteriorment liberals, i s'enfrontarien a Nyerros, després Carlins. Són categoritzacions que no encaixen, que s'han de matisar o que són simplement incorrectes. També associa Carlins i liberals, posteriorment amb dretes i esquerres. I no és exactament així, els grups no són monolòtics, són molt més heterogenis de la manera simple que ho explica Albert. Així doncs, crec que les seves aportacions més aviat duen a la confusió i a una visió massa simple, i fins i tot en alguns casos errònia.

A part d'aquesta, tenim també una publicació molt recent de l'editor de la Pobla de Lillet Pere Boixader i Simón. És la més recent que tracta sobre el tema (2013), però històricament aporta poc, pel que fa a Cerdanya. És concerneix sols a explicar els fets militars des de la perspectiva de dos fonts importants per a la vila, el *Libro de Honor* i *El dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*. Però sí que aporta una nova font, la del voluntari de la Companyia de Guies de Don Alfonso, Joaquim de Bolós, de 18 anys.

També tenim notícia d'un llibre sobre els setges carlins de Puigcerdà que sortirà en breu, desconeixem el títol, però sembla que tornarà a repetir els tòpics actuals.

Per altra banda, una altra publicació d'en Sebastià Bosom, la monografia sobre Puigcerdà, la qual ens serveix de molt la seva divisió en distintes temàtiques, la qual cosa fa àgil i fàcil la recerca de dades concretes que ens pot aportar. Són resums molt breus però que aporten informació interessant i concisa, sobre les guerres carlines, sobre els setges que ha patit Puigcerdà al llarg de la seva història, com també el departament del Segre de Puigcerdà, la seva economia, demografia, etc.

També un altre llibre d'història local amb el qual m'he basat és el de Salvador Galceran i Vigué, la història socioeconòmica de Cerdanya. El meu ús ha estat, a falta d'estudis més complets pel que fa a l'àmbit socioeconòmic, per a mirar de treure l'entrellat de com es composava la societat i l'economia cerdana a finals del s.XVIII. La sorpresa ha estat, que Puigcerdà en especial, tenia un gran nombre de manufactures i

un bon nombre de treballadors vinculats a aquestes. Sembla que d'una tradició tèxtil ja provinent de l'edat mitjana. La indústria tradicional s'havia basat en la draperia, la filatura de llana, l'adoberia de pells, la cera, les fàbriques de terrissa i les fargues. Al s.XVII-XVIII prendran rellevància les fàbriques de mitges i mitjons, les quals en el context català seran una de les puntes de llança de l'expansió econòmica del XVIII. Exemples són: la fàbrica de mitges, mitjons d'estam, llana i cotó i casquets de cotó, a Puigcerdà, establerta el novembre de 1872, pels germans Pere i Isidre Calvet. Establerta a la casa dita del general. El 1789 compren una casa que està entre el carrer de Santa Maria i la placeta del carrer Querol. I finalment ampliaran el negoci amb una manufactura de teixits i filats al Pont de Sant Martí, dita d'en *Patau*, i darrerament "*d'en Quimet Sala*". El 1772, també tenim una manufactura de Pere Bruguère, on té 45 telers de mitges de tota classe de teixits i de la qual afirmen que no havien estat "*mai vistes en aquest país*". Sembla que dona feina a 57 operaris: 18 xicots, 6 aprenents, que feien anar 24 telers, 4 dones debanaven el cotó, 12 cosien mitges, 4 brodaven i un fadrí feia l'estam, 8 noies el filaven i 4 més filaven la llana.

La producció anual arribava a les 2.496 dotzenes de mitjons, dites mitges d'home. I també unes 3.110 dotzenes de parells de mitges de dona. Per tal producció va rebre franquesses reials i municipals d'impostos.

Al 1787 es trobaven a Puigcerdà 11 fàbriques de mitges i mitjons, molts eren persones amb un sol teler a casa. La principal manufactura era la dels germans Calvet, amb 120 treballadors. La producció assolía els 2.500 parells de mitges, tant d'home, com de dona, i de diversa qualitat i diferents edats. La venda s'efectuava a 105 rals la dotzena i un benefici de 262.500 rals. Les 10 fàbriques restants englovaven una xifra de 63 telers i 426 operaris, que produïen 6.300 dotzenes de mitges de tot tipus, venudes a 120 rals i amb un benefici de 756.000 rals. En total 1.018.500 rals. En aquest mateix any, tenim comptabilitzat que la població era de 1.754 habitants. Així doncs, entre un 25 i un 30% de la població de la Vila treballava en la manufactura tèxtil. I encara, amb dades de 1797, el sector de la confecció de mitges i mitjons, encara creixerà més. Les fàbriques ascendiran fins a 25, amb 63 telers de seda i 130 de cotó, amb una producció de 17.740 dotzenes i 3.168.300 rals anuals. La producció segons sembla, s'exportava 2/3 a França i 1/3 a Castella. S'ha de destacar que la producció no es veu greument afectada per la invasió de la Guerra Gran de 1795, sinó que encara la producció, els beneficis i les manufactures incrementen de manera espectacular. No sabem si va patir o no la invasió, i si la recuperació va ser ràpida. El fet que ens

interessa més, però és, com hem vist, que la producció tèxtil era important, que tenia grans beneficis, i que hi treballava bona part de la població, cosa que confereix a Cerdanya un tarannà no tan rural com pensàvem. S'hauria de contrastar crec amb el Berguedà per a veure les implicacions que té aquesta instal·lació de la manufactura rural en el condicionant ideològic que impregna, el Berguedà posteriorment del carlisme, i Cerdanya decantada cap al liberalisme. És important però, comprendre aquest context econòmic, i social perquè ens serveix per contextualitzar l'època de la qual parteix l'estudi, a partir de 1789-1793, des de la revolució francesa fins a l'esclat de la Guerra Gran entre la república francesa i la monarquia espanyola. He triat com a punt de partida aquest, perquè és quan esclata la revolució i s'expandeixen per Europa les idees revolucionaries liberals. Un lloc a on de seguida devia arribar, era a la Cerdanya, per la proximitat de la frontera i també per les relacions comercials que hi ha. És a dir, és l'inici del procés que conduirà a la crisi de l'antic règim, a la fi d'aquest i a l'enfrontament entre liberals i carlins. Ho matisaré millor a la pròxima entrega.

Així doncs, aquestes són les publicacions locals que podem usar per a l'estudi d'aquestes guerres carlines i el seu context. Possiblement encara podríem incloure alguna font més, però sembla que les més destacades ja estan plasmades en aquest escrit. Això pel que fa a les monografies cerdanes locals i fonts d'arxiu, pel que fa a les publicacions d'un àmbit geogràfic més ampli, de caire nacional, això és possible que m'hagi deixat alguna cosa, ja que la informació és troba dispersa i perduda en diverses publicacions, i aquestes amb paciència s'han d'anar recollint. Però ara en veurem alguns exemples significatius.

Això sí, aquestes fonts de què disposem encara les hem de treballar molt més a fons i treure'n més suc.

En un altre sentit, és evident que pel que fa al coneixement d'aquestes guerres i el seu context, els fets militars els coneixem relativament bé, sobretot els de la tercera guerra carlina, a partir dels detalls del *Libro de Honor*, però els motius més profunds, la complexitat de l'enfrontament entre liberals i carlins des d'una perspectiva sociològica, econòmica, ideològica...s'ha d'estudiar més a fons, i tot plegat com s'articula a Cerdanya. Tampoc hem d'oblidar el buit que hi ha entre el primer setge 1837, fins al següent, el de l'abril de 1873. Entremig no hi ha cap setge durant la guerra dels Matiners (2a Guerra Carlina) 1846-1849, però sí que a Cerdanya trobem activitat durant la revolució de la "Gloriosa" o revolució de setembre, de 1868, quan una revolta de caire antiborbònic derroca a Isabel II. A Puigcerdà els fets els va plasmar en un llibre el mossén i arxiver Salvador Galceràn i

Vigué. Aquesta font bibliogràfica ens pot servir per a veure l'evolució entre la primera i la tercera guerra carlina, ja que sembla que entre aquests períodes manquen fonts rellevants. Havent consultat els llibres de plens del consistori de Puigcerdà, la junta Puigcerdanesa va constituir un nou ajuntament i una de les primeres mesures que va aprovar va ser el canvi de diversos noms de carrers, alguns dels quals han perdurat fins avui.

D'altra informació i publicacions, que ens poden aportar dades d'interès resten fragmentades per multitud de publicacions que s'han fet des d'un àmbit geogràfic més ampli (com ja he comentat), com pot ser el Català, és a dir publicacions d'àmbit nacional. N'és un exemple la publicació de Ramon Arnabat. Aquesta obra tracta sobre la revolta reialista (1822-23) en el context geogràfic i històric català. A partir d'aquí jo n'he extret els fragments a on hi apareix Cerdanya i Puigcerdà, i n'he pogut extreure dades interessants en aquest període anterior a les guerres carlines. Es veuen perfectament els greuges que cometen els reialistes contra la població cerdana, repressió, pressió fiscal i militar, que possiblement van contribuir a crear encara més recel contra els partidaris de l'absolutisme, més endavant ho desenvoluparem. La falta d'un índex Onomàstic o toponímic m'ha dificultat la recerca en aquest llibre.

En aquest sentit una altra obra, la de Manuel Santirso, sobre la junta de Berga, també ens ha aportat dades molt interessants. Ens aporta les conseqüències polítiques que té la derrota del setge de Puigcerdà de 1837 entre les files carlines, que se suma a d'altres derrotes militars, i que posa en dubte el comandament militar. També, una altra informació interessant és la que fa referència a una expedició produïda el 1838 per a aconseguir un carregament de salnitre (per a fabricar explosius). No diu el topònim exacte a on és produïx l'intercanvi, però sembla evident que és a Cerdanya, ja que volien aprofitar per a fer exaccions fiscals a la comarca, cosa que fa que la població es rebel·li contra aquesta mesura. També més endavant ho desenvoluparem.

Així doncs, recapitulant, la informació de què disposem està en unes poques monografies que no ens responen moltes de les preguntes essencials per a entendre el desenvolupament dels fets. Altra part de la informació es troba fragmentada en estudis més generals, però que cal recopilar i ajuntar per a veure-ho des d'una perspectiva cerdana, però el treball i l'anàlisi dels quals és impecable. I d'altra informació segur que encara espera en els arxius que un historiador despert en tregui l'entrellat de les seves pàgines oblidades. Pel que fa a la tasca d'arxiu, les actes municipals de la vila de Puigcerdà ens

poden ser de gran utilitat, ja que ocupen tot aquest període, com també la documentació pertinent a la prefectura del departament del Segre, ambdós fons es troben a l'Arxiu Comarcal de la Cerdanya (ACCE), i molts d'altres més que segur que ens poden ser d'utilitat.

Bibliografia

ARNABAT, Ramon, *VISCA EL REI I LA RELIGIÓ! La primera guerra civil de la Catalunya Contemporània (1820-1823)*, Pagès editors, col·lecció seminari, sèrie catalònia, Lleida, 2006.

BOSOM i Isern, Sebastià. La defensa de la vila de Puigcerdà enfront dels

atacs carlistes (texts), institut d'estudis ceretans, Puigcerdà, 1987.

BOSOM i Isern, Sebastià. *Puigcerdà*, diputació de Girona, quaderns de la revista de Girona, monografies locals, 1993.

BOIXADER Simon, Pere. *Rastres de Sang i de Foc: la penúltima guerra civil al Prepirineu català 1872-1875*, impremta Boixader, la Pobla de L'Illet, 2013.

SANTIRSO i Rodríguez, Manuel, *Els acords reservats de la junta de Berga 1837-1839*. Institut municipal de cultura de Berga, Berga, 2005.

GALCERAN i Vigué, Salvador, *La indústria i el comerç a Cerdanya: estudi socio-econòmic i polític segons les "ordinacions Mustassaph"*, Rafael Dalmau, publicacions de la fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 1978.

No falla: si sembres, reculls

ALFONS MILLS

M'agrada molt saber l'opinió de la gent sobre allò que desperta la meua curiositat. Siguin coneguts o no, és molt enriquidor conèixer els pensaments, siguin quins siguin, dels altres. I poder intercanviar opinions ja acaba d'estimular-ho tot plegat. Un dia, parlant amb una bona amiga, em vaig interessar per les mancances que, segons la seva opinió, tenien Puigcerdà en particular i la Cerdanya en general. Ho tenia clar. No disposem de cap "cau" ni agrupació d'infants de caràcter regular. Certament a l'estiu s'organitzen esplais a molts pobles que permeten als pares no estar pendents dels nens durant bona part del dia, però que donen l'oportunitat als petits de la casa a aprendre a fer manualitats i descobrir indrets i activitats que, per la seva activitat, la resta de l'any no poden gaudir-ne, conjuntament amb altres nens i nenes que moltes vegades no són del seu entorn habitual. La falta d'un casal per nens permanent fa que els infants a la comarca creixin en grups separats i fent activitats per la seva banda. En altres indrets, els casals, agrupacions d'escortes, grup varis, etc., ja siguin de pagament, subvencionats o gratuïts serveixen per donar valors a la mainada i fer-los fer activitats en grup que d'una altra manera potser costaria més. Però a la comarca no hi ha ni la iniciativa, ni la tradició ni l'espai adient. A més la idea es complica degut al fet que a l'hivern costa més fer segons quines activitats, el manteniment del local pot ser més costós i al fet que no hi hagi tradició a la zona no és bona pedrera de monitors motivats per a la causa, que també són peça fonamental de l'engranatge.

Però a més a més, se'm va acudir que segurament tota aquesta mancança és una de les causes de l'individualisme que patim. No ens podem queixar del teixit social que tenim i la seva falta de compromís si ja de petits ningú ensenya als nens

a compartir, a tenir esperit de grup, respecte per tothom, sacrifici, companyerisme, aprenentatge, curiositat, aventura, estimular les seves inquietuts, i un llarg etc. A Cerdanya costa moltíssim fer activitats i moure la gent cap a elles. Ja ni l'hoquei gel té la tirada com quan omplia les grades de la pista de gel deu anys enrere. Només es manté alguna festa com la de l'Estany on hi ha treball en equip i algun grup més o menys organitzat. Però queda en l'intent. El ceretà va a la seva, si té quatre dies de vacances que coincideixen amb la festa del poble, prefereix marxar a vincular-se en la celebració, que potser fins i tot té impulsos per boicotejar perquè els que manen no li cauen bé; busca els seus interessos i com a molt queda per compartir-los amb algú altre.

Tot i el caràcter a vegades sectari d'aquest tipus d'agrupacions juvenils, els que anem de tant en tant a la muntanya, sobretot a l'estiu, ens trobem amb ells i podem comprovar com se'ls ensenya a divertir-se fent esport, els creen hàbits saludables, els fan respectar l'entorn i els ensenyen a estimar-lo, no sense divertir-se quan toca. Ho hauré explicat mil vegades, però encara avui hi ha gent resident a indrets de la comarca que no tenen ni idea d'on és el meu poble, situat a pocs quilòmetres del seu lloc de residència. I és que mai ningú no els hi ha acompanyat.

Es prioritzen activitats que poden arribar a cansar els nens i fer-los avorrir l'activitat per saturació. Així l'esquí, o el futbol o qualsevol altre esport se n'abusa fins a la sacietat d'un nen que potser no vol complir el somni frustrat del seu pare i li aniria bé que li anessin mostrant alternatives i així, per exemple, anar sabent què li agrada fer i què se li dona millor. Potser demà pot servir-se d'aquesta informació per saber cap a on vol encaminar la seva vida.

Parlem de llibres que parlen de la Cerdanya

ALBERT DE MONTJUÏC

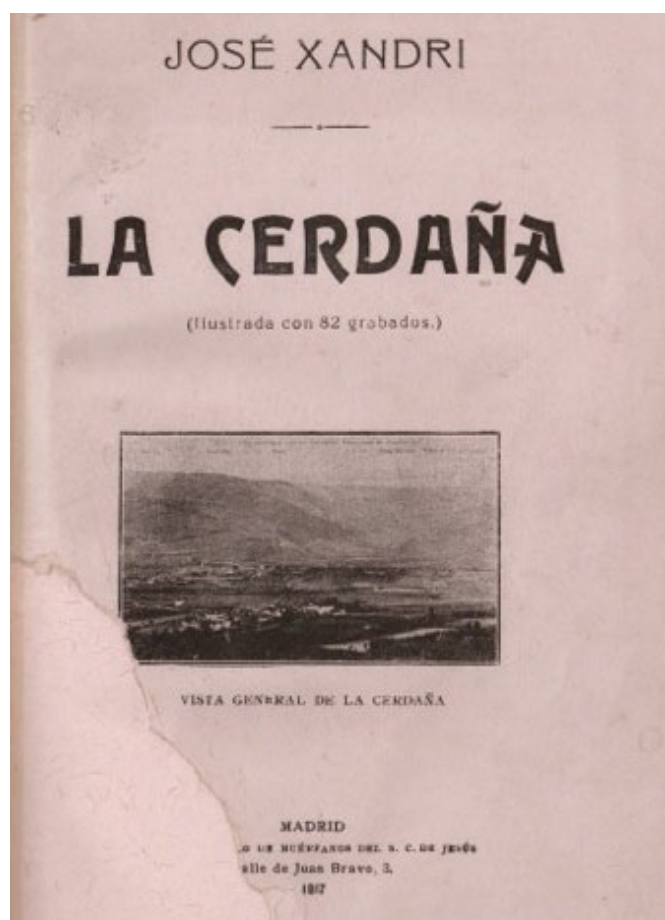
La Cerdaña, de Josep Xandri

Abordem aquest llibre de Josep Xandri sobre la Cerdanya amb tot el respecte i admiració que ens mereix el seu autor, mestre de professió, nascut a Ger, i ple d'entusiasme per aquest petit país cerdà.

Xandri va ingressar a l'Escuela de Estudios Superiores de Magisterio i com a memòria de carrera es va proposar donar a conèixer amb amplitud i rigor la Cerdanya d'aquell principi del segle XX.

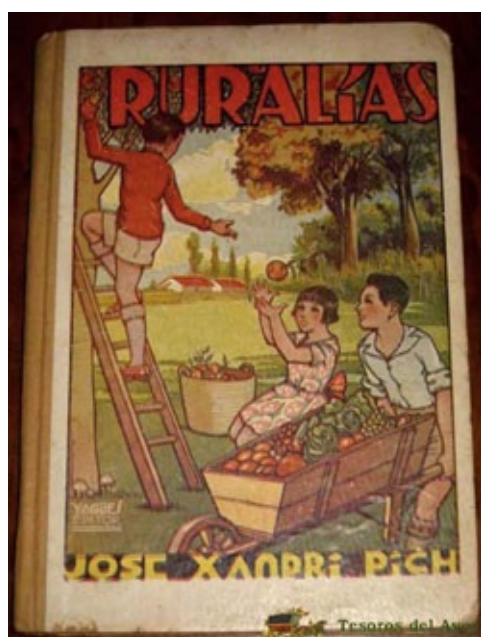
El llibre de mides 19 x 13 cm. Fou publicat en llengua castellana a Madrid per la impremta del Asilo de Huérfanos del Sagrado Corazón de Jesús, del carrer Juan Bravo nº 5, l'any 1917. Xandri hi va treballar en la seva redacció durant uns quants anys, i encara en un darrer moment hi fa afegir detalls i treballs que havia considerat que no s'esqueien prou per la seva memòria de carrera, de la Escuela de Estudios Superiores del Magisterio. Un cop acabada i presentada, va considerar que podia ser publicada i es va proposar d'ampliar-la. Cal considerar com ell mateix descriu en la introducció, que la redacció del text fou fet fora de la comarca, basant-se en bibliografia i de l'ajuda de persones i d'ajuntaments que va consultar en el seu moment.

S'havia casat amb Leonor Serrano, mestra, advocadesa, socialista, humanista, va treballar per divulgar el mètode Montessori, com també va publicar molts articles polítics a

favor de la dona emancipada. Es va afiliar a la Unió Socialista de Catalunya, i va viatjar becada per la Junta para Ampliación de Estudios per França, Suïssa, Bèlgica, per estudiar-ne els estudis populars obrers. El 2009, la Fundació Rafel Campalans ha publicat un llibre amb alguns articles recollits de la premsa (Las Noticias, Justicia Social, La Rambla), que Serrano hi va publicar, juntament amb un interessant pròleg d'Isidre Molas, "Leonor Serrano y los valores del humanismo". Ens hauria agradat però que també hi hagués una menció a Josep Xandri, més enllà del maridatge, com a complement molt valuós d'aquesta memòria dedicada a ella.

Josep Xandri i Pich, fou un entusiasta de l'ensenyança que hi va dedicar esforços i competència. Va publicar nombrosos llibres per a l'ensenyança del primer i segon grau (*Concentraciones, La vida en la escuela, Los centros de interés, Niñerías, España legendaria, etc*) i va ser inspector del departament d'ensenyament, i Conseller d'Instrucció Pública (1925) així com director del Grupo Escolar Ruiz Zorrilla de Madrid. Pel setembre de 1933 formava part del Consell Regional de Cul-

tura com a a Inspector de primera ensenyança de Barcelona, i que segons l'Estatut de 1932 dirigia l'ensenyament primari i secundari a Catalunya. El seu fill, capità del regiment de Muntanya (antigues Brigades Pirinaïques) fou abatut durant la guerra, per un bombardeig. Tanmateix, Josep Xandri va morir el 1938 a causa també d'un bombardeig, (a Alp, o a Barcelona?). Creiem que ha estat un xic oblidat com a divulgador i investigador de la història ceretana. Ger va dedicar el nom d'un carrer al seu pare que també fou mestre del poble.

La Cerdanya de Josep Xandri, ve a ser com una petita obra enciclopèdica de la comarca, en la seva vessant geogràfica, antropològica, cultural, lingüística, i etnogràfica. Remet a fons documentals que ja havien estat quasi oblidades, i d'ençà el llibre de Cèsar August Torras, no s'havia publicat un estudi tant detallat i minuciós de la Cerdanya. Tanmateix caldrà esperar a l'estudi de Pau Vila sobre la Cerdanya, per acabar de dotar a aquest petit país pirinenc d'uns treballs que entre els tres proporcionen les dades essencials pel coneixement de la comarca. Així doncs, bé es pot afirmar que el llibre de Xandri representa un avanç importantíssim en l'estudi comarcal i un remarcable coneixement cerdà en aquell principi de segle XX. Si bé és més un llibre de referències, a l'estil d'un manual, conté valuoses explicacions geogràfiques i etnogràfiques, així com de lèxic i de l'economia cerdana de primers del segle, que ajuden a comprendre millor com era la comarca i l'estil de viure, de les seves gents en el context de finals i primers del segle XIX i XX.

El llibre té 318 pàgines, amb 82 gravats i fotografies i un mapa de tota la Cerdanya; a més conté apartats dedicats a la geologia, paleontologia i espeologia; després estudia l'orografia, la hidrografia. A continuació la flora i la fauna amb els catàlegs pertinents de cada sèrie. Després aborda el clima, i les riqueses forestal, minera, fluvial, agrícola i pecuària, el tràfic comercial i la indústria, els establiments termals, en alguns casos amb detall i estadístiques pertinents. Igualment pel que fa al volum de la ramaderia en el seu conjunt. Cal destacar la descripció en les

vies de comunicació en què aquell moment s'hi està treballant, amb els dos túnels de ferrocarril (Tosses i Pimorent), sense deixar-se, és clar, el Tren Groc. Totes les descripcions són minucioses, plenes de detalls, de xifres, de continguts.

Més endavant estudia l'etnografia i els costums, l'emigració i la immigració, cultura, hospitalitat de la gent cerdana, l'alimentació, els vestits, les cases, etc. En l'apartat de la llengua s'hi estudia la diferenciació amb el català del que ell anomena el ceretà, la seva morfologia, la semàntica amb les influències rebudes de les llengües del contorn, amb un glosari extens (potser el millor fins aleshores publicat). Igualment el folklore, les supersticions, les llegendes i moltes altres derivades de la riquesa etnogràfica i tradicional, fent-ne un repàs a través de la història cerdana, com així mateix de l'aforística amb numerosos exemples, com també la música i els balls tradicionals, com el contrapàs, el ball pla, amb la partitura i la lletra.

En l'àmbit social, Xandri n'estudia l'organització social per separat de les cerdanyes (francesa, espanyola), i un apartat anomenat "Recuerdos históricos" on fa esment dels monuments artístics més emblemàtics, personatges històrics i els pobles i viles més importants des del punt de vista històrics o per les seves repercusions cara a un turisme que comença a arribar. Puigcerdà té en aquest cas un apartat prou important que serveix de guia de viatge. La vila de Llívia és un altre apartat destacat, i els seus pobles de la Baixa i Alta Cerdanya, que anomena ressaltant els seus trets característics més importants. Finalment hi posa la lletra i la música de l'himne cerdà. A part de la bibliografia, les revistes i la cartografia, juntament amb l'índex general, hi ha un parell de pàgines de fe d'errates. El llibre té a la contracoberta l'escut de la Cerdanya.

D'aquest llibre de Josep Xandri, escrit en castellà, però pensat en cerdà i elaborat amb criteris moderns com a una gran guia de coneixement d'un país pirinenc que és el seu, i on s'hi veu l'estima i l'orgull d'un home públic, que com a mestre, vol donar a conèixer "in extenso" la seva comarca, com un conjunt de país. Tanmateix hi falta una descripció del patrimoni artístic en el seu conjunt, i una de detallada per cada poble, amb detall de la geografia humana. Malgrat això, l'esforç i la recopilació de dades científiques en l'àmbit de la fauna i la flora, de la geografia i geologia, és digna d'elogi merescut. Crec que Josep Xandri es mereix, encara ara, un reconeixement públic. La Cerdanya no el pot oblidar, de la mateixa manera que Ger tampoc va oblidar al seu pare Andreu, mestre del poble, quan li va dedicar a un carrer el seu nom. En el seu moment Josep Xandri fou un precursor de les guies enciclopèdiques per a visitants. I això és d'agrair.

El Grup d'Amics de Montellà compleix 30 anys

GUILLEM LLUCH TORRES

Aquest any 2013 el Grup d'Amics de Montellà (GAM) ha complert 30 anys. L'entitat va néixer l'any 1983 gràcies a l'impuls d'un grup de veïns i segons residents que van veure la necessitat d'agrupar-se per tal de tirar endavant un seguit d'actuacions de dinamització a nivell sociocultural. D'aleshores ençà, el GAM ha viscut moments de més i de menys i s'ha anat renovant amb gent jove que no ha permès que el llegat de tants anys de feina es perdés.

La finalitat de l'entitat sempre ha estat la mateixa: vetllar per a la protecció i la difusió del patrimoni natural i cultural de Montellà i el seu entorn. Això, lògicament, s'ha traduït en nombroses actuacions d'allò més diverses: des de la recuperació de camins en desús fins a la realització d'accions per tal de paralitzar la construcció d'una pedrera a l'entorn de Villec -una tasca que, per cert, es va completar amb força èxit-. A banda, any rere any, l'entitat ha anat fent una feina de formiga, tot organitzant diades culturals a l'estiu que han servit per apropar la cultura al poble en forma de presentacions literàries, representacions teatrals o espectacles musicals d'allò més variat. També s'ha recuperat un antic aplec, el de Santa Magdalena, que s'havia celebrat molts i molts anys enre-re i que les darreres dècades s'havia perdut. La restauració d'elements emblemàtics del poble, com ara l'antic abeurador, o millores com ara les realitzades a la plaça del Llac han estat fruit també de tots aquests anys de treball.

Ja en una època més recent, el Grup d'Amics de Montellà ha volgut aixecar la vista i difondre la seva tasca més enllà de les fronteres municipals. Així doncs, l'entitat s'ha volgut integrar a la xarxa associativa i cultural de Cerdanya i del Pirineu i ha col·laborat en la mesura del possible en reptes com ara la recuperació de l'estàtua del brigadier Cabrinetty de Puigcerdà, que es va aconseguir gràcies a la unió de la societat civil i de les principals entitats de la Vila i de Cerdanya, o bé en la consolidació del Certamen Internacional de Curtmetratges de Cerdanya. L'objectiu del GAM, al cap i a la fi, és seguir treballant pel patrimoni cultural i natural de Montellà, però sense renunciar a ser un integrant més de la rica xarxa associativa i cultural de Cerdanya i del Pirineu.

Un instrument que ha ajudat i està ajudant molt a difondre la tasca del Grup d'Amics de Montellà és la seva revista, el Fil Directe. Es tracta d'una publicació que va néixer ara fa 18 anys i que originàriament es va concebre com un mitjà per

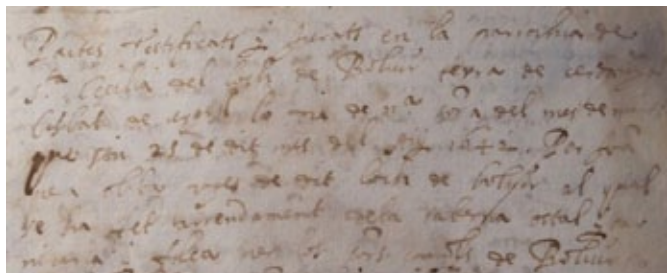

difondre les activitats del grup entre la gent del poble i també per donar ressò a aquelles qüestions d'interès que s'anaven produint a Montellà i al seu entorn. El Fil Directe, però, ha evolucionat molt al llarg dels anys i s'ha acabat convertint en una publicació de referència al municipi, gràcies a la seva tasca de preservació històrica i antropològica. Aquest creixement s'ha vist reflectit també en les col·laboracions que ha recollit la revista els darrers anys, i és que a les pàgines del Fil Directe s'hi han vist les signatures d'alguns dels millors escriptors, historiadors o poetes del Pirineu. Sense anar més lluny, bona mostra d'això és el dossier especial que s'ha publicat en el darrer número amb motiu del trentè aniversari de l'entitat, que ha comptat amb la col·laboració de nombroses personalitats de la cultura i la política de Cerdanya, el Pirineu i Andorra.

Un hostel a Bolvir al segle XVII

NÚRIA CASAMITJANA CUCURELLA

Bolvir sempre ha estat una població situada en un lloc de pas per on han circulat viatgers, ramats i mercaderies; per tant, no ens ha de sorprendre trobar documentació confirmant l'existència d'un hostel a Bolvir durant el segle XVII.

La Cerdanya ja des de l'època romana, era travessada per l'anomenada *Strata* o Via Ceretana que unia el Conflent i l'Alt Urgell. D'aquesta via en sortien diversos ramals, en direcció nord cap a Foix i Carcassona i en direcció sud cap a Ripoll i Bagà tot saltant la serralada del Cadí. A la plana cerdana la via passava justament per Bolvir i Ger i tot seguint el curs del Segre continuava cap a la Seu. N'era part el pont de Sant Martí que salva el riu Aravó o Querol entre els municipis de Puigcerdà i Guils.

La primera referència localitzada sobre l'existència el segle XVII d'un hostel a Bolvir és de 1642 i la darrera de 1690. Són pràcticament cinquanta anys que potser més endavant poden ampliar-se a una durada major si se'n troben dades.

El primer document és el contracte d'arrendament de l'hostal que els cònsols de Bolvir, Lluís Oliba i Joan Aliet, fan en nom del Comú a Joan Pere Oliba, pagès del mateix lloc. Els pactes, jurats i amb testimonis, els van signar davant de Jaume de Ger, notari i rector de Bolvir, a la parròquia de Santa Cecília i tenien una durada d'un any començant el dia de la Mare de Déu de març de 1642. Totes les dates que apareixen a l'escrit vénen expressades en relació a les festes religioses significatives de l'any, com era costum a la majoria dels documents de l'època. Per tant aquest contracte començava el dia 25 de març festa de l'Anunciació.

Crida l'atenció que l'arrendament a més de l'hostal del poble, ho era també de la taverna, carnisseria i fleca.

Joan Pere Oliba en fer-se càrrec de l'hostal quedava obligat a dipositar al cap de tres dies trenta-tres rals com a meitat de l'arrendament, l'altra meitat quedava per pagar per la festa de Nostra Senyora de setembre (8 de setembre).

Amb el contracte es comprometia a tenir carnisseria oberta proveïda de carn des de Pasqua de Resurrecció fins a Tots Sants, i a més el dia de Santa Cecília, per Carnestoltes i "les quatre festes anuals" (el contracte no les detalla exactament). Cada vegada que no ho complís havia de pagar tres lliures "en moneda" i no en blat o altres formes similars de pagament.

Quedava obligat a tenir l'ovella al preu de la baronia de Rigolisa i a vendre a aquest preu si matava moltó o cabrit. Per tal de poder identificar si la carn era d'ovella, moltó o cabrit havia de deixar un tros petit de pell a cada bèstia, i si no ho feia quedava obligat a pagar també tres lliures en moneda per cada un dels animals no identificats. Es comprometia a no vendre carn que no hagués estat escorxada el dia anterior, i a identificar-ne la procedència si la carn venia del Rosselló o del Principat de Catalunya i no era del Comtat de Cerdanya.

Van pactar així mateix que l'arrendatari havia de comprar una manxa per bufar les bèsties, que pagaria i quedaria per al Comú de Bolvir. Era molt difícil separar la pell d'ovins i caprins si no es feia bufant perquè quedaven restes de pell a la carn i restes de carn a la pell, que després es venia als blaquers. Tant el pacte de vendre carn fresca escorxada com a molt d'un dia per l'altre, així com el fet d'adquirir una manxa per separar carn i pell sense haver-ho de fer directament bufant, manifesta la voluntat de fer les coses correctament des d'un punt de vista sanitari. La carn de més dies no podia assegurar el mateix grau de qualitat i l'insuflar aire directament per part d'una persona podia transmetre malalties.

Al mateix temps l'arrendatari quedava obligat a portar la fleca tot l'any, tenint proveït l'hostal de pa igualment al preu de la baronia de Rigolisa, i també a pagar si en faltava o si s'hi trobava frau la quantitat de tres lliures en moneda cada vegada que això passés.

Havia de tenir tot l'any posada oberta per als vianants i a pagar igualment tres lliures en moneda cada vegada que tanqués sense justificació.

Per la seva banda, els cònsols s'obligaven a arrendar-li la carnisseria, taverna, fleca i hostel i el batlle de Bolvir, Lluís Casamitjana, a no donar llicència dins la població a cap altre establiment d'aquest tipus. L'arrendatari va presentar una fermança com a garantia per assegurar el compliment de les seves obligacions.

L'arrendament fou cancel·lat l'any següent, segons cons-

ta en nota marginal, però simultàniament, a primer d'abril de l'any 1643, Joan Pere Oliba torna a arrendar l'hostal, carnisseria, taverna i fleca amb iguals pactes que l'any anterior i davant el mateix Jaume de Ger. En aquest nou contracte hi ha un canvi en el preu de l'arrendament que passa a ser de vint-i-set rals també a pagar els següents tres dies més uns altres vint-i-set a abonar per la Mare de Déu d'agost (15 d'agost festa de l'Assumpció). Així mateix l'obligació de tenir la carnisseria proveïda de carn, queda modificada en les dates que ara són des de Sant Joan (24 de juny) fins a Tots Sants (primer de novembre).

El primer d'abril de 1649, davant el mateix notari Jaume de Ger rector de l'església parroquial de Santa Cecília es fa arrendament de l'hostal per un any a comptar des del dia de la Mare de Déu de març d'aquell any fins a la mateixa data de 1650. Fan constar que l'arrendament era *de gratia i sense interès* i especifiquen que només volen que es compleixin les obligacions del contracte en lloc de pagar un preu.

L'arrendatari, que aquesta vegada era Francisco Bertrà, quedava obligat a vendre continuadament tot l'any als del poble i als forasters. Si passaven 24 hores sense fer-ho havia de pagar una multa de sis rals al Comú de Bolvir i per cada sis hores addicionals quedava obligat a pagar sis rals més, excepte en cas de neu amb els ports tancats o amb tant mal temps que impossibilités desplaçar-se o obtenir subministrament.

L'arrendatari es comprometia a tenir la posada oberta tot l'any per a la gent forastera, a vendre pa i vi tot l'any tant per als forasters com per als del lloc i a fer-ho al preu de la vila de Puigcerdà. El Comú de Bolvir i els signants, Lluís Casamitjana i Francisco Domènech, li donen llicència així mateix per vendre totes les mercaderies de botiga que volgués vendre i recull el document "so és oli, peix, sal i lo demás" i que si ho feia havia de ser també al preu de la vila de Puigcerdà. Li prometien fer-li valer l'arrendament i no deixar tenir hostal ni vendre cap dels productes que s'esmenten en el contracte a cap persona del poble o forastera a no ser que tingués llicència del propi Francisco Bertrà, que amb jurament acceptava els pactes i condicions establertes.

Signaven com a testimonis Sebastià Fabra, d'Osseja i Clement Casellas, pastor de Bolvir i a diferència de l'altre contracte abans comentat no hi ha constància en el document de quan va acabar realment l'arrendament i si es va prorrogar l'any següent.

Un altre document de 9 de desembre de 1683 de l'Arxiu Diocesà de la Seu d'Urgell esmenta també l'hostal. En aquest cas no es tracta del document de l'arrendament sinó d'un deslliurament de les fermances, és a dir, de la garantia presenta-

da com a penyora del compliment, però deixa evidència que l'hostal continuava essent del Comú, en funcionament i en aquell moment arrendat per Joan Manegat.

Així mateix un altre contracte d'arrendament conservat a l'Arxiu Diocesà de la Seu d'Urgell de data 23 de març de 1690 demostra que l'hostal continuava existint. Aquest contracte el signen els cònsols del Comú, Gerònim Casamitjana i Tomàs Jovenic, que fan arrendament per un any a Guillem Isalt del lloc de Grèixer per quaranta-set ducats de moneda corrent a pagar en dues vegades per Nostra Senyora d'agost i per Nadal. L'arrendatari quedava obligat a pagar aquestes quantitats establertes, i responia amb els seus béns mobles i immobles. L'avalaven dos altres habitants de Bolvir, Josep Masip i Isidre Domènech.

Veiem per tant que l'hostal en aquests cinquanta anys va anar canviant les condicions de l'arrendament passant de pagar una quantitat com a lloguer, a no pagar res però sí multes cada vegada que no complia l'arrendatari les condicions pactades, i en el darrer document a tornar a pagar una quantitat anual.

L'època durant la qual en trobem documentada l'existència és un període singular de la història: l'hostal va estar obert els anys de la Guerra dels Segadors, durant el setge i posterior rendició de Barcelona el 1652, durant el setge de Puigcerdà del 1654, així com també en el moment del Tractat dels Pirineus el 1659 i el primer temps de la divisió de la Cerdanya.

Rèferències

Arxiu Comarcal de la Cerdanya (ACCE) 107-S3608

Jaume de Ger, notari. Manual 1642-1652.

Arxiu Diocesà de la Seu d'Urgell. Arxiu Parroquial de Bolvir, segle XVII.

DOSSIER:

EL BARIDÀ

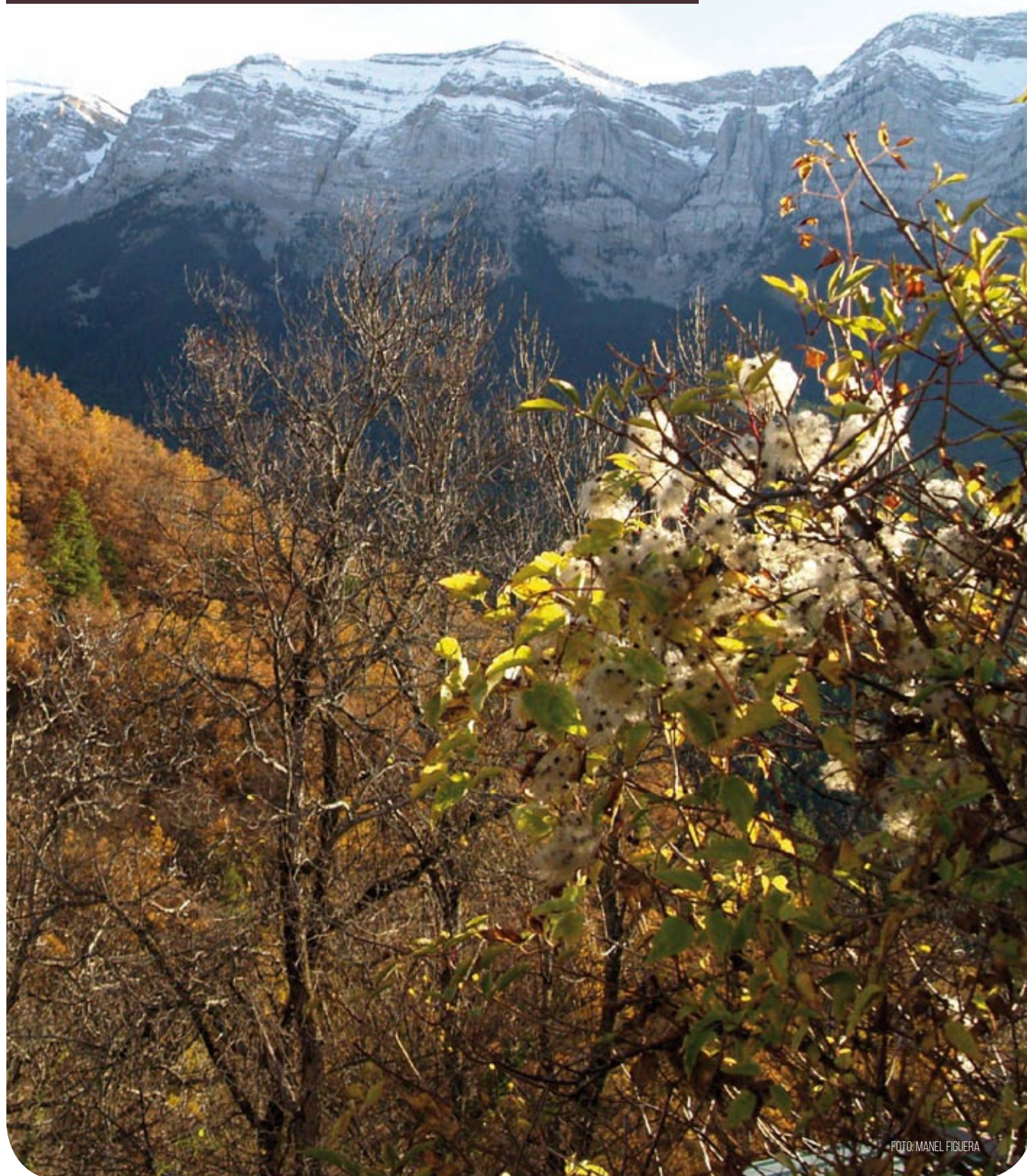

FOTO: MANEL FIGUERA

El Baridà: Orígens i evolució d'un corònim pirinenc.

CARLES GASCÓN

Tant se val el patró que fem servir; el Baridà és una realitat territorial de límits imprecisos i amb una complicada traducció a la nostra realitat administrativa actual, que passa per sobre de límits comarcals, talla municipis i, per damunt de tot, crea polèmica. L'any 2008, els ajuntaments d'Arsèguel, Cava, Pont de Bar, Lles i Montellà i Martinet van endegar, sota l'aixopluc i amb la coordinació de l'Institut per al Desenvolupament i la Promoció de l'Alt Pirineu i Aran, un projecte de participació ciutadana amb el títol "*Quin futur volem per al Baridà?*", que va plasmar les afinitats de les entitats implicades en relació a aquest referent supracomarcal, però també va suscitar al carrer un cert debat sobre una possible o una impossible identitat baridana, en el decurs del qual es van posar de manifest unes posicions força diferenciades. En les línies següents volem aportar una sèrie de dades que per intentar caracteritzar una mica millor el concepte Baridà des d'una perspectiva històrica. A través d'aquesta perspectiva veurem que el Baridà és un corònim que ha evolucionat en el temps per adaptar-se a les circumstàncies específiques de cada moment i que, davant del fet que no ha tingut una traducció administrativa explícita durant els darrers 150 anys, ha quedat força diluït en la seva percepció i també en el seu abast territorial.

En qualsevol cas, totes les argumentacions al voltant del Baridà tenen una base en la qual pràcticament tothom està d'acord, i això és que el corònim que designa aquest conjunt de territoris situats a cavall de les comarques de l'Alt Urgell i la Cerdanya deriva de Bar, el nom d'un petit nucli de població del municipi de Pont de Bar, amb menys de trenta habitants censats. Ara bé, aquesta aparent unanimitat ja es trenca tan sols posem els peus en el delicat món de les filiacions toponímiques, un món que ha provocat, i provoca, veritables batalles dialèctiques —no ens consta que aquestes batalles hagin arribat més enllà de la dialèctica, però tampoc no ens hauria de sorprendre gaire, atesa la visceralitat d'alguns plantejaments— entre posicions irreconciliables. En el cas de Bar, la controvèrsia gira al voltant de la filiació lingüística del topònim: mossèn Alcover li atribuïa uns orígens cèltics, que relacionava amb altres localitats franceses designades també amb aquest topònim. Per la seva part, en Joan Coromines, generalment força crític amb els plantejaments de mossèn Alcover, proposava una etimologia d'origen basc que vinculava Bar amb el radical *-ibar*, el qual podria traduir-se com

Església de Sant Esteve de Bar. Foto: Carles Gascón

a vall. Cap d'aquestes etimologies, però, no ens aporta gaire informació sobre els seus orígens la seva antiguitat, tret d'una percepció més o menys vaga que n'hauria de ser molt, d'antic. Més enllà d'aquesta constatació només podem afegir que documentem l'indret de Bar a partir de l'any 895 en relació a un castell, el "*kastro Bari*" ubicat en una posició dominant sobre la vall del Segre, en un punt en què el riu s'engorjava fins a crear un pas difícil i delicat als confins entre els comtats de Cerdanya i d'Urgell.

Curiosament, i sense apartar-nos del domini de la documentació escrita, trobem referències més antigues a una derivació de Bar que designa tot un territori de contorns més o menys imprecisos, el qual està lligat en alguna mesura del castell de Bar. Concretament, aquest esment el trobem en una venda realitzada l'any 882 "*in territorio Variense*", una denominació evolucionaria fins a configurar el Baridà que coneixem a l'actualitat, i que ja el recollim amb aquesta forma a partir de l'any 927, en un altre document de venda que parla del "*kastro Baridano*", tot i que encara durant un cert temps s'aniria alternant amb la forma anterior. A partir d'aquest moment sovintegen també les referències a un "*pagus Bariense*" que designaria una unitat administrativa menor dins del comtat de Cerdanya, administrada en nom del comte des del castell de Bar. Alguns autors han apuntat la hipòtesi que caldria buscar els orígens d'aquesta unitat administrativa menor, pròpia de temps carolingis, en un passat molt més remot, però ara per ara creiem que és una teoria difícil de contrastar.

La vinculació cerdana d'aquesta demarcació menor bari-

dana queda fora de dubtes en la documentació medieval. En aquells casos en què el Baridà va acompanyat d'un referent territorial superior, aquest sempre és el comtat de Cerdanya. Aquesta qüestió ens permet delimitar el Baridà medieval per l'oest: segons la falsa acta de consagració de la catedral d'Urgell, redactada a cavall dels segles X i XI, les parròquies d'Ansovell, Arsèguel, Bar i Aristot quedaven dins del Baridà, al comtat de Cerdanya, i les parròquies de Carcolze i Vilanova de Banat pertanyien al comtat d'Urgell. Més complicada és la delimitació del Baridà pel seu costat oriental. Amb tot, la coexistència del *pagus* del Baridà amb un *pagus* de Talló, amb unes funcions administratives similars a les ja exposades per al Baridà, fa pensar que l'actual Batllia configuraria un marc administratiu propi i diferenciat del Baridà. No cal dir que aquesta diferenciació ja es fa força evident a nivell fisiogràfic; l'àmplia plana presidida per l'actual vila de Bellver —inexistent abans del segle XIII— poc té a veure amb els esquerps engorjats que flanquegen el Segre fins pràcticament a la plana de l'Urgellet.

La denominació baridana va prendre força en relació a aquesta frontera occidental del comtat de Cerdanya i va sobreviure al desmantellament progressiu de la referència comtal i a la feudalització de les relacions socials. Dins d'aquests processos, l'antic *pagus* del Baridà es va perdre com a referent administratiu, però va ser substituït per altres referents que adoptaven el Baridà com a indicatiu d'un territori concret. Força revelador en aquest sentit és l'esment del vescomtat del Baridà en un pacte entre el vescomte Arnau de Castellbò i el senyor Bernat d'Aragall l'any 1213. Tot i ser un esment únic —no en coneixem cap altre de moment— és molt significatiu per comprovar com el Baridà havia transcendit en aquells moments de l'antiga vinculació vers el castell de Bar per convertir-se en referent d'un territori sobre el qual el castell de Bar ja ha perdut la seva posició central. Aquest vescomtat del Baridà fa referència als dominis feudals del vescomte Arnau de Castellbò com a hereu que era dels vescomtes de Cerdanya, al sector occidental de l'antic comtat. Estaven constituïts bàsicament per tres castells amb els seus termes respectius: Miralles, Queralt i Sant Martí, però no hi figurava entre ells el castell de Bar, que a principis del segle XIII era domini reial.

Baridà va passar a designar, per tant, un territori percebut com una unitat coherent per les seves característiques fisiogràfiques i geogràfiques més que no pas per la realitat administrativa que representava. Aquest fet, però, aviat quedaria alterat amb la fundació de la vila de Bellver de Cerdanya cap a 1225. Bellver va crear-se com a resposta per part del comte Nunó Sanç al desafiament dels senyors feudals assentats

al Baridà, especialment el vescomte Arnau de Castellbò i els seus successors els comtes de Foix. La intenció era crear una falca jurisdiccional pròpia en un territori més aviat hostil i poc controlat per ampliar les capacitats de l'autoritat comtal en aquells territoris. Seguint el model de la vila de Puigcerdà, fundada uns cinquanta anys enrere pel rei Alfons el Cast amb unes finalitats similars de control del territori, la vila de Bellver va esdevenir la capitalitat d'una nova demarcació territorial encapçalada per la figura d'un sots-veguer, el qual teòricament depenia del veguer de la Cerdanya, amb seu a Puigcerdà, però que acabaria establint unes línies d'actuació força autònomes en relació a aquell. El sots-veguer de Bellver tindria una demarcació pròpia que seria coneguda amb el nom de sot-vegueria del Baridà, cosa que demostra novament la força d'aquest corònim a mesura que avançava l'edat mitjana; la flamant vila de Bellver encara no hauria quallat com a referent territorial en la percepció popular i la nova demarcació rebria el nom del principal referent geogràfic dels límits occidentals de la Cerdanya, el Baridà.

Caldria valorar si darrera d'aquesta denominació no hi hauria també la voluntat de reivindicar la figura d'aquest agent de l'autoritat comtal com a màxim representant del poder públic, fins i tot en aquells territoris exempts del Baridà que romanien a mans del poder feudal dels vescomtes de Castellbò, però en tot cas no coneixem cap prova sòlida en aquest sentit. Allò que sí que podem afirmar és que amb la fundació i el ràpid creixement de la vila de Bellver, i també amb l'afermament de la seva capitalitat administrativa de tot el sector occidental de l'antic comtat de Cerdanya, la denominació baridana va ampliar-se clarament cap a llevant fins absorbir tota la plana on s'ubicava la nova població, la mateixa que antigament s'havia articulat al voltant del *pagus* de Talló.

La sots-vegueria del Baridà, que arribava fins a l'estret d'Isòvol per llevant, es va mantenir com a estructura administrativa més o menys autònoma —si bé amb una subjecció nominal a la vegueria de Cerdanya— fins al Decret de Nova Planta de 1716, en què aquest model d'organització administrativa fou substituït per un model diferent basat en la divisió corregimental d'origen castellà. Amb la Nova Planta, el Baridà deixa de ser un referent en l'organització administrativa del territori, per bé que el concepte es mantindria, cada vegada amb més dificultats en l'àmbit popular, però amb relativa força en els ambients més erudits, com a referent d'aquell sector més occidental de la Cerdanya que limitava amb les terres d'Urgell, de manera que segueix apareixent, bé com a vall, bé com a territori, bé sense cap altre referent geogràfic, en la cartografia dels segles XVIII i XIX, i encara a principi del

segle XX, amb els primers plantejaments de divisió comarcal de Catalunya, hi havia qui avalava la definició d'una comarca específica del Baridà.

Precisament, en les successives divisions administratives estatals o autonòmiques dels segles XIX i XX s'ha accentuat —volgudament o no— una certa individualització d'aquest espai en relació a la resta de la Cerdanya, en alguns casos amb unes feixugues conseqüències de futur, de les quals encara se'n ressenten els veïns d'aquest territori a l'actualitat. Sense cap mena de dubte, la principal conseqüència d'aquesta relativa diferenciació de la sots-vegueria del Baridà en relació a la resta de la Cerdanya es produeix l'any 1834, moment en què els territoris que l'havien configurat en el passat s'integren al partit judicial de la Seu d'Urgell i, per tant, a la província de Lleida, provocant amb això una segona partició de la Cerdanya després del Tractat dels Pirineus del segle XVII.

Però si la divisió provincial dividia la Cerdanya en dues meitats, la divisió comarcal plantejada per la Ponència de la Divisió Territorial de Catalunya de l'any 1932 dividia en dues parts els territoris que des de l'edat mitjana havien configurat el Baridà més primigeni, és a dir, la franja fronterera en la qual el Segre s'engorjava abans de tornar-se a obrir a la plana de l'Urgellet. Segons els resultats d'aquesta ponència, en la nova divisió comarcal de Catalunya, que és la base de la divisió actual, se segregaven de la Cerdanya —i per tant de la resta del Baridà— els municipis més occidentals. D'aquesta manera, els municipis de Cava, Arsèguel i Pont de Bar—format en aquells moments pels ajuntaments d'Aristot i Toloriu— passarien a formar part de la nova comarca de l'Alt Urgell, d'acord amb uns criteris que prioritzaven qüestions econòmiques com l'afluència als mercats de referència, en aquest cas la Seu d'Urgell, que no pas una realitat històrica determinada. En aquest procés de definició dels límits entre les noves comarques de l'Alt Urgell i de Cerdanya hi va pesar molt el parer del geògraf Pau Vila, membre activíssim de la Ponència el qual ja havia establert en la seva obra *La Cerdanya*, publicada l'any 1926, l'estret de Mollet com a límit entre totes dues comarques. En aquest sentit, val la pena recuperar les argumentacions que va fer servir per determinar aquests límits que, més enllà de no coincidir amb una realitat històrica anterior —res a dir en aquest sentit si les realitats socioeconòmiques han variat— no respecta l'antiga denominació del territori i incorpora un concepte, el de *Petita Cerdanya*, que ha distorsionat la percepció històrica d'aquest referent territorial i, a la llarga, fins i tot ha alimentat la polèmica recent sobre la realitat històrica del Baridà. El discurs d'en Pau Vila és el següent:

“Sense dubte, la Cerdanya forma una unitat geogràfica ben

caracteritzada; i no obstant, encara hi ha parers que difereixen en assenyalar la seva extensió, puix mentre hi ha qui cap a l'E. ultrapassa el Coll de la Perxa, incloent-hi alguns pobles del Conflent (Mont-Lluís, La Cabanassa, Sant Pere dels Forcats i Planers), d'altres cap a l'O. li posen per termenal l'estret d'Isòbol (sic). Però nosaltres trobem millor el no aturar-nos en aquest petit engorjat, que més que una separació, és un accident que divideix en dues parts desiguals la plana cerdana; per això hi comprenem la petita vila de Bellver amb la seva Batllia i els pobles del voltant, el conjunt dels quals ja és anomenat la «Petita Cerdanya», indicant així llur identitat amb la Cerdanya pròpiament dita. Així, realment, des de dalt del Coll de la Perxa fins a l'estret de Mollet, a l'acabament del terme municipal de Montellà-Martinet, on comença el feréstec engorjat conegut amb el nom de Forat de la Seu, la Cerdanya constitueix una entitat geogràfica completa [...] deixant enfora el Baridà, en l'Alt Urgell [...]”

Mentre es produïen aquests plantejaments acadèmics, la denominació baridana esdevenia poc menys que ignorada per la mateixa gent del país; a nivell popular el concepte Baridà s'havia perdut o desvirtuat en gran mesura, fins al punt que, encara a l'actualitat, algunes persones que recorden haver llegit l'obra d'en Pau Vila en la seva joventut, reivindiquen —en alguns casos amb una passió que ratlla el fanatisme, i ho dic així perquè així m'ho he trobat— un Baridà “curt” que aniria de les Cabanotes, a la sortida de la plana de l'Urgellet en direcció a Puigcerdà, fins a l'estret de Mollet, d'acord “amb allò que vaig llegir fa molts anys en un llibre antic”, en clara referència a l'obra de Pau Vila.

El Baridà com a referent geogràfic no tornaria a assolir una certa popularitat fins a la dècada de 1980. Un grup musical de Músser com fou la Principal del Baridà va fer molt per la rehabilitació d'aquest corònim, una rehabilitació que ha anat en paral·lel a la recuperació de la percepció d'un Baridà “llarg”, des de les Cabanotes fins a Sant Martí dels Castells, en base a les seves característiques físiques, basades en la seva orografia complexa, en el riu Segre com a eix vertebrador, en el seu caràcter supracomarcal i, fins i tot, en la particular parla dels seus habitants. D'aquesta manera, en la primera edició de la *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, dirigida per en Max Cahner l'any 1983, el Baridà era tractat d'una forma unitària —i també un xic confusa, val a dir— en el volum dedicat al Vallespir, el Conflent, el Capcir i la Cerdanya, en el qual s'establien els municipis cerdans de Montellà i Martinet i de Lles de Cerdanya, i els alturgellencs de Cava, Arsèguel i el Pont de Bar —tot i que treia d'aquest darrer municipi Castellnou de Carcolze, que era tractat al volum de l'Alt Urgell—, com a

integradors del Baridà, amb Martinet com a nucli principal.

Actualment, i segons sosté el geògraf Jesús Burgueño, “des d’un punt de vista funcional, el Baridà és un espai d’interferència entre la Seu i Puigcerdà”. L’atracció exercida per la Seu d’Urgell com a centre de serveis sobre els municipis de Martinet i de Lles de Cerdanya és una realitat afavorida, entre altres motius, per les disfuncions generades pel fet que la capital comarcal cerdana es troba en una província diferent a la dels municipis del Baridà, fins al punt que amb motiu de la publicació l’any 2000 de l’Informe Roca, que postulava una

revisió del model territorial de Catalunya, algun dels ajuntaments cerdans van apuntar la possibilitat d’unir-se a l’Alt Urgell. Sigui com sigui, i malgrat les polèmiques sobrevingudes, el projecte de 2008 és una prova que bona part de la gent del territori torna a conèixer, i fins i tot a identificar-se fins a cert punt, amb una realitat baridana compartida a tots dos costats dels límits comarcals i que, més enllà d’una història més o menys remota, presenta molts trets en comú que permeten plantejar una voluntat d’encarar nous reptes sota el paraigües compartit d’aquesta antiga denominació baridana.

Quan neix el Baridà? Aproximació històrica a la gènesi d’un territori pirinenc

OLIVER VERGÉS I PONS · HISTORIADOR

Introducció: la (re)invenció del Baridà

En els darrers anys, el Baridà, aquesta “subcomarca” situada entre les terres de la Cerdanya i de l’Alt Urgell, ha renaixut. Un topònim gairebé perdut, o com a mínim d’ús molt local, ofegat per la puixant «marca Cerdanya» dels noranta i dels dos-mil, ha vist com la crisi li oferia l’oportunitat de reinventar-se, fins a tal punt que avui, per exemple, uns làctics artesanals d’alta qualitat gastronòmica neixen a una formatgeria que duu el nom d’aquesta terra, i fins i tot hi ha un «Espai Baridà», radicat a Martinet i impulsat per l’Associació de Comerç i de Turisme del Baridà. Totes aquestes iniciatives, realment molt interessants per reactivar econòmicament el territori, han portat al què podríem considerar la (re)invenció del Baridà. Perquè, què és el Baridà? Quan neix i quin espai ocupa? Si consultem la *Gran Enciclopèdia Catalana* descobrirem que l’espai que avui centra la nostra atenció és una «petita regió a la vall del Segre, entre la Batllia de Bellver i l’Urgellet», i que engloba els termes municipals de Martinet i de Lles (amb la vall de la Llosa), el Pont de Bar i part de Cava (el Querforadat).¹ Aquesta definició territorial, realment pobre i, a parer nostre, amb errors, contrasta amb publicacions recents que fan arribar el Baridà fins a les terres de Bescaran i Estamariu.² Tot plegat ens demostra que, avui en dia, més que reinventar-nos el Baridà, ens l’estem inventant. L’única solució que tenim és remuntar-nos als orígens del concepte per saber quin espai definia i la Història és l’eina adequada per fer-ho.

Cal que tinguem present que el Baridà, històricament, ha

estat un territori canviant i que els seus límits espacials no han restat immutables. Des de l’aparició del *pagus* del Baridà, probablement en època tardoantiga, fins als segles XX i XXI, aquest territori ha tingut fases d’ampliació i fases en què els seus límits s’han vist reduïts. Així, en època tardoantiga o altmedieval bàsicament ocupava els territoris limítrofs amb la capital del territori –Bar–, mentre que en els darrers segles de l’Edat Mitjana, la sotsvegueria del Baridà arribava, ni més ni menys, que a l’estret d’Isòvol. Tanmateix, cal que tinguem en compte una premissa: històricament, el Baridà sempre ha format part del comtat de Cerdanya –excepte quan ha estat una entitat més o menys autònoma a finals de la tardoantiguitat–. Així doncs, tan sols podem considerar Baridà allò que quedi dins les fronteres d’aquest comtat. Aproximadament, el *limes* entre Urgell i Cerdanya es trobava a la zona del riu de Vilanova de Banat, la font de la Quera i el serrat de la Tuta que separava i separa Castellnou de Carcolze d’Aristot. Mai, si no volem faltar a la història, quelcom que últimament sembla gairebé una moda, podrem considerar Baridà tot el que resti a l’oest d’aquesta frontera.

Dit això, anem a intentar descobrir quan neix el Baridà.

El *pagus* Baridà, uns orígens medievals?

El territori del Baridà troba els seus orígens en una demarcació antiga anomenada *pagus*. Els *pagus*, tot i que encara avui no sabem clarament quina funció administrativa tenien, eren territoris rurals que presentaven una certa unitat a nivell orogràfic i de poblament. Un *pagus* podia ser, per exemple,

una vall, un espai que a nivell territorial formava una certa unitat i que, a nivell de poblament, els elements comuns eren més nombrosos que els divergents. Les primeres referències clares a l'existència de *pagus* es remunten als primers segles medievals (s. IX – X), tot i que la majoria d'autors estan d'acord en buscar els orígens d'aquest tipus de demarcació a l'antiguitat o a la tardoantiguitat. Fins i tot, hi ha qui atorga al *pagus* un origen previ al món romà, teoria que ara per ara no pot ser constatada.

La primera referència documental del Baridà la trobem l'any 882.³ El document on apareix citat és una carta de venda d'unes propietats localitzades «in territorio Variense». Com podem veure, inicialment, el Baridà no rep el nom de *pagus* sinó de *territori*, un terme que podríem considerar sinònim. Que no aparegui documentat fins el 882 no vol dir, ni molt menys, que no existís amb anterioritat. Ara bé, amb quina anterioritat? Aquest és realment el quid de la qüestió i tan sols l'arqueologia ens pot donar una resposta clara i concisa. És evident que el territori Baridà és l'espai que depèn, directament, de la fortificació de Bar. Una datació dels orígens d'aquesta fortificació podria precisar sense cap ombra de dubte quan va edificar-se i, en conseqüència, quan podem parlar d'una demarcació que d'ella depengui. A l'espera d'aquest treball, només podem fer conjectures més o menys plausibles.

Restes de l'antiga fortificació de Bar. Foto: Oliver Vergés. Estiu 2013.

El Baridà, uns orígens preromans?

Com dèiem, hi ha qui defensa que els *pagus* respondrien a estructures de poblament anteriors a l'arribada dels romans. Si acceptem aquesta teoria, la fortificació de Bar podria ser un punt de control de la vall del Segre propietat dels pobladors d'aquesta zona; ja fossin els ceretans, que sabem que desbordaven les fronteres de la Cerdanya actual, o dels tan poc coneguts airenosi o andosins, tradicionalment identifi-

cats amb pobladors de les terres urgellenques (o per alguns de la vall d'Aran) i de les valls d'Andorra, respectivament. Sigui com sigui, i acceptant hipotèticament que la fortificació de Bar podria ser preromana, resulta evident que era un punt de control idoni de l'alta vall del Segre. Quan es diu que Aníbal, travessant la Cerdanya cap el coll de la Perxa direcció a *Ruscino* el 218 aC va haver de negociar amb les poblacions locals el pas per les seves terres, el Baridà podria haver estat un dels llocs ideals per sotmetre'l a un dels primers peatges coneguts de la història de Catalunya. Malgrat tot, això només són hipòtesis llançades a l'aire i, ara per ara, no les podem contrastar.

I uns orígens romans?

La historiografia tradicional ha defensat sempre que els romans preferien els establiments a la plana, deixant els llocs elevats per les comunitats que ja feia temps que estaven instal·lades en poblats encastellats o *oppida*. Aquesta teoria faria difícil considerar la fortificació de Bar com un punt de control edificat pels romans. Tanmateix, avui en dia aquesta teoria està en profunda revisió, ja que jaciments com Can Tacó (Vallès Occidental) o Puigcastellar de Biosca (Segarra) no segueixen aquest patró. En el nostre apartat de conjectures històriques, no podem descartar de manera taxativa que els romans haguessin optat per fortificar un punt de control tan interessant com Bar. De fet, en la crònica de Juli Cèsar sobre la Guerra Civil, el general romà explica que abans d'emprendre el camí cap a *Ilerda* va enviar tres legions per expulsar les guarnicions que els seus enemics tenien als congostos del Segre.⁴ Perquè una d'aquestes guarnicions romanes no podia situar-se a Bar?

La *pax augusta*, tanmateix, va fer que el territori que a nosaltres ens ocupa quedés pacificat entre els segles I aC i I dC. Per tant, si Bar va tenir una fortificació construïda pels romans o amb uns orígens anteriors, aquesta degué tenir un paper secundari a nivell militar, però mantenint, potser, un cert interès com a punt duaner.

Els orígens tardoantics del Baridà (ss. IV – VIII)

Després de la crisi del segle III dC, el món romà va canviar. La *pax* va veure's truncada per una situació d'inseguretat generalitzada. A més de la crisi interna, factors exògens, com l'arribada i el moviment de pobles germànics i bàrbars, van afectar l'imperi. De cop i volta, hi hagué una necessitat de controlar de nou els punts de pas i serà a partir d'aquest moment quan apareixeran fortificacions com la de les Cluses al Rosselló, una fortificació que controlava el pas entre la Tarraconense i la Narbonesa. La vall del Segre, travessada

per l'estrata ceretana –un ramal secundari de la Via Augusta o Domitia– que unia *Ruscino* i *Ilerda*, no va ser aliena a aquests canvis. *Iulia Libica* (Llívia), situada al bell mig de la plana cerdana i realment exposada, començà a perdre importància a favor d'*Urgellum*, un nucli secundari fins aquell moment, però que oferia més garanties de defensa pels congostos pròxims que facilitaven el control i per l'existència d'una fortificació que en aquest moment creiem que esdevindrà la més important d'aquesta zona: Ciutat (Castellciutat).

La ubicació estratègica de Bar feia d'aquest indret un lloc ideal per instal·lar-hi un punt de control de la vall del Segre. És en aquest moment que podem afirmar amb certa seguretat –i sempre a l'espera d'una excavació arqueològica que confirmi aquesta hipòtesi–, que apareix la fortificació de Bar i un territori vinculat, el Baridà. Aquesta territori no deuria ser gaire més extens que el *pagus* Baridà que apareix mencionat els primers segles medievals i que segurament ocupava els actuals termes d'Aristot i Músser, Vil·lec, Béixec i Estana, i Arsèguet, Cava i Ansovell, a més de Bar i Toloriu, òbviament. Posteriorment, i ja cap el segle X i XI, aquests límits inicials s'expandirien a l'est abraçant Montellà i els pobles de la solana de Lles. Aquesta possible fortificació tardoantiga de Bar segurament tindria un caràcter de *clausurae* –campament fortificat amb una guarnició– i tindria com a paral·lel per excel·lència el Roc d'Enclar d'Andorra.⁵

En època islàmica sembla que la fortificació de Bar (*Bar-Balyaris*) fou utilitzada pels exèrcits musulmans, també amb la intenció de controlar l'alta vall del Segre.⁶ Fins i tot hi ha qui defensa que el rebel Munusa morí a la fortalesa de *Baru* (Bar).⁷ Tot això ens demostra que aquest indret, d'origen probablement tardoantic, tingué un paper important en època islàmica i també després de la conquesta carolíngia, moment en què ja ens apareix mencionat en la documentació i moment a partir del qual començarà a engrandir els seus límits inicials.

El Baridà vist des del castell d'Aristot. Foto: Oliver Vergés. Estiu 2013

A tall de conclusió: del X al XX.

Ara per ara, doncs, el més idoni és afirmar que el Baridà i la fortificació de Bar tindrien un origen tardoantic (sense excloure per això la possibilitat que, segles abans, ja hagués existit com a tal) i que haurien perviscut des de la lenta des-

integració de l'Imperi Romà fins a l'època comtal, passant pel domini islàmic i carolíngi, bo i adaptant-se a les realitats històriques de cada moment. A partir del segle X, època que ja no ens pertoca aquí d'analitzar, el Baridà esdevindrà un dels *pagus* que formaran part de l'antic comtat de Cerdanya, junt amb els de Talló, Olopte i Llívia, segurament el més antic i central en època romana i tardoantiga.⁸ Més endavant, i ja als darrers segles medievals, el territori del Baridà s'ampliarà cap a l'est fins al punt d'arribar a l'estret d'Isòvol. En aquest moment ja no serà un *pagus*, sinó una sotsvegueria amb capital a Bellver dins la vegueria de Cerdanya. Quan tot aquest model desaparegui, la sotsvegueria també desapareixerà com a tal i deixarà pas de nou als petits territoris previs. Mentre que la zona de Bellver esdevindrà la Batllia –amb uns límits molt similars als de l'antic *pagus* de Talló–, el Baridà tornarà a ser aquell espai a l'extrem oest de Cerdanya que anirà des del Riolaina i la Llosa fins a la Quera, Aristot i el riu de Vilanova.

Els canvis polítics més contemporanis faran que el Baridà resti avui dividit entre dues comarques, l'Alt Urgell i la Cerdanya, quelcom inconcebible si fem, com acabem de fer, una anàlisi dels seus orígens i un breu esment a la seva evolució territorial. Una vegada més, hem fet el què hem volgut sense tenir en compte el nostre passat; la nostra Història. Esperem que en aquest nou despertar del Baridà, el territori no només sigui contemplat des del present, sinó que també sigui coneguda la seva història i el seu passat, ja que només així serem capaços d'entendre'l en tota la seva dimensió.

(Endnotes)

¹ DD. AA. *Gran Enciclopèdia Catalana*. Recurs electrònic. Entrada Baridà. Consulta del 30 de gener de 2014 <<http://www.enciclopedia.cat/enciclop%C3%A8dia/gran-enciclop%C3%A8dia-catalana/EC-GEC-0007775.xml?s.q=el+barid%C3%A0#.UuoUmrTQf-g>>.

² FIGUERA, M. (2012). El Baridà. 39 indrets llegendaris. *La Seu d'Urgell*: Salòria.

³ BARAUT, C. (1979). «Els documents, dels segles IX – X, conservats a l'Arxiu Capítular de la Seu d'Urgell», *Urgellia* 2, p. 7 – 147, doc. 30.

⁴ Citat per PONS, J. (1993). «Aportacions al coneixement d'una comarca de l'alta conca del Segre en temps romans: l'Alt Urgell», *Empúries* 48 – 50, vol. II, p. 218 – 225 (p. 221).

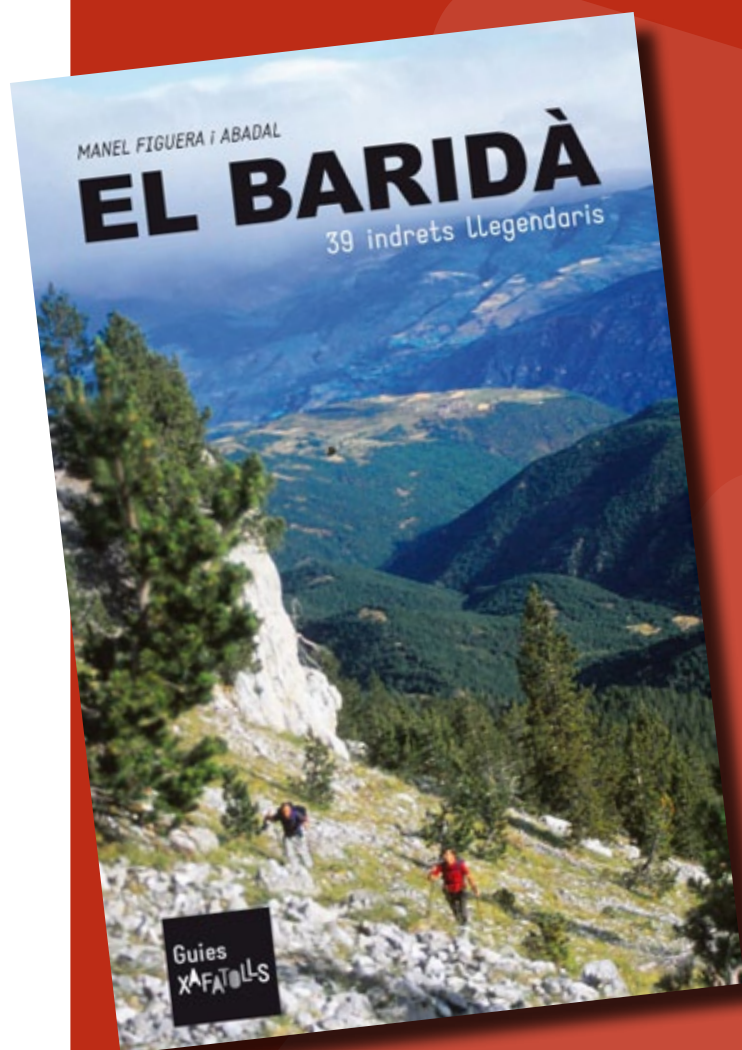
⁵ LLOVERA, X. et alii. (1997). Roc d'Enclar. *Transformacions d'un espai dominant (segles IV – XIX)*. Andorra: Monografies del Patrimoni Cultural d'Andorra.

⁶ BRAMON, D. (2000). *De quan érem o no musulmans: textos del 713 al 1010*. Vic, Eumo. p. 251.

⁷ MARTÍ, R., VILADRIKH, M. (2000). «Guissona, origen del bisbat d'Urgell». SABA-TÉ, Flocel. (ed). *La transformació de la frontera al segle XI*. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida. p. 37 – 67 (p. 46).

⁸ PLADEVALL, A. (1995). *Catalunya Romànica*. vol VII, la Cerdanya. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, p. 31.

LLIBRES DE LA Cerdanya

DESCOBREIX EL BARIDÀ
amb el llibre de Manel Figuera,
**“EL BARIDÀ,
39 INDRETS
LLENDARIS”**

El nou llibre
d'Alfred Pérez-Bastardas,
**“CERDANYA,
CAP ON VAS?”**

La cova de les Encantades de Toloriu. Uns breus apunts

ORIOL MERCADAL

La cova es troba situada al sud-oest del poble de Toloriu, al nord-oest del coll de Sé i a uns 200 m del Roc del Corb, a 1.597 m d'altitud. S'obre en calcàries dolomítiques del Trias i les seves galeries es formaren a partir de l'acció de l'aigua que aprofità un conjunt de diàclasis pertanyents a tres sistemes diferents.

No lluny de la gruta, al sector del coll de Sé i la serra de Mata trobem mineralitzacions d'antimoni-coure-bari, algunes d'elles possiblement aprofitades en la metal·lúrgia del coure ja des de l'època prehistòrica. I també molts forats relacionats amb antigues petites mines abandonades probablement per resultar poc rendibles tant pel que feia al volum de mineral potencialment extraïble com pel cost del transport d'aquell. Els principals minerals són l'atzurita, la barita, la calcita, la calcopirita, la dolomita, la goetita, la malaquita, el quars, la siderita, l'estibiconita i la tetrahedrita.

El recorregut total d'aquesta cavitat d'origen kàrstic és de 228 m, la seva amplada màxima, de deu metres, i l'altura màxima de set metres. Cap als dos terços de la seva longitud trobem un pou cilíndric de dotze metres de fondària i la cavitat s'estreta puntualment. En destaquen tres espais més amplis o sales. Una certa ventilació ajuda a que la temperatura només oscil·li en dos graus entre la superfície i el fons del pou.

Diuen que a Toloriu és allà on les bruixes hi fan el niu, i la cova no està exempta de llegenda. Es comenta que des d'Ansovell es podia veure roba estesa a l'entrada de la cova i dones joves i belles –les Encantades– rondant-la, però en apropar-se la gent del lloc tot desapareixia. També conten que un bon dia, els del poble, per saber com era de llarga, deixaren anar un gos i un gat. El primer sortí per un forat proper a l'antic Hostal Nou en el camí de Martinet, mentre que el gat ho va fer a prop dels Banys de Sant Vicenç.

Finalment, esmentar el convenciment d'alguns estadants de l'existència d'una suposada mina d'or a Toloriu o al Cadí –que en realitat podria tractar-se de calcopirita, l'anomenat “or dels pobres”–.

Pel que fa als aspectes científics, el primer treball relacionat amb la cavitat sembla ser el publicat a la revista *Biospeologica*, el 1911, per Emil G. Racoviță –biòleg, zoòleg, oceanògraf i espeleòleg, explorador de la Antàrtida, considerat un dels pares de la bioespeleologia–, que

l'explorà amb R. Jeannel l'any anterior.

No obstant, el moment d'apogeu de les exploracions espeleològiques tingué lloc entre la dècada dels 50 i la dels 70 del s. XX, amb campanyes de recerca efectuades per grups diversos, entre ells el Grup d'Exploracions Subterrànies del Club Muntanyenc Barcelonès i l'Equip de Recerques Espeleològiques del Centre Excursionista de Catalunya, amb l'autorització de la Comissaria Provincial de Excavaciones de Barcelona i sota l'auspici de la Diputació Provincial de Barcelona i del Museu de Zoologia de Barcelona entre altres institucions.

Així, el 1954, Enric Boixadera, Enric Sunyer i Joan Vicente lideraren el primer equip de treball de camp que incloïa geologia, espeleologia, arqueologia i topografia amb rigor científic. A més, tingueren per col·laboradors il·lustres especialistes del moment en les diverses disciplines: els doctors Francesc Español (bioespeleologia), Josep Fernández de Villalta (paleontologia) i Josep de Calassanç Serra i Ràfols (arqueologia), a més de l'ajut rebut en el tema etnològic per part del mestre local Sr. Riera.

Posteriorment, entre el 1966 i el 1969 se succeïren diverses campanyes desenvolupades bàsicament per l'ERE del CEC, que donaren noves troballes en tots els àmbits del coneixement. Entre la fauna cavernícola es van localitzar espècies pertanyents a diverses classes d'invertebrats, entre elles diferents artròpodes (aràcnids *opilions* o falàngids, colèmbols, miriàpodes...) i insectes (dípters i coleòpters). En destaquen *Speonomusmengeli* i *Geotrechusseijasi*.

Pel que fa a les ocupacions humanes preterites, el 1976 Josep Padró publicava que es van localitzar dues galeries utilit-

zades exclusivament amb una finalitat sepulcral i una tercera ho seria amb un caire d'habitació. Les restes humanes i les diverses peces trobades es situen entre el neolític final-calcolític i l'edat del bronze final, fet que demostra una ocupació de la cova al llarg d'alguns milennis.

Els atuells de ceràmica exhومات presenten superfícies llises o bé “decorades” amb cordons plàstics en relleu, ungla desincises, mugrons superposats i acanaladures). A més, també hom té constància d'un punxó d'os i diverses eines i armes de bronze, com una punta de sageta, una destrat de revores i un punyal triangular.

A partir de l'estudi dels ossos humans realitzat en la dècada de 1970 es va poder determinar un nombre mínim de nou persones, de les quals set adultes –sis homes i una dona– i dos infants de sexe indeterminat. Entre els adults quatre es consideraren estrictament com a tals (de 18 a 40 anys) mentre que els altres tres van ser determinats com a “madurs” (entre 40 i 60 anys). En relació a l'espai sepulcral, tres d'ells estaven dipositats a la sala que s'anomenà Y, una dona d'entre 18 i 22 anys, un home de 20 a 30 anys i un segon home molt robust d'edat indeterminable. A la sala X s'exhumaren un infant menor de 10 anys, un altre de 10-12 anys i alguns adults.

L'estudi paleoestomatològic fet per Eduard Chimenos el 1990, inclòs a la seva tesi doctoral, agrupà un total de 74 peces dentàries suposadament pertanyents a individus de l'edat del bronze. Les dents estaven incloses sobretot en mandíbules i determinà que 65 eren permanents i 9 decidues o “de llet”; de manera que aquest resultat confirmava el de l'anterior estudi.

Aquests grups humans caçaren i domesticaren animals i plantes, com ho palesen les restes d'ossos de senglar, guineu, ovella, cabra i gallina o gall trobades a l'interior de la cova vinculades a les ocupacions prehistòriques.

De períodes ja històrics es va recuperar ceràmica relacionada amb una ocupació dels s. XIV-XV i de ben segur també fou cau de bandolers, així com refugi de gent diversa, entre ells els mateixos habitants de Toloriu durant la darrera Guerra Civil espanyola.

Bibliografia

- BOIXADERA, E., SUNYER, E., VICENTE, J. (1955) “La cueva de les Encantades, Toloriu (Lérida)”. *Speleon. Revista española de hidrología, morfología cárstica y espeleología*. VI (12): 21-36. Instituto de Geología. Oviedo. // *Revista de Ciencia*. Segunda Serie. Enero-Diciembre, tomo V, nº 1: 2136.
- CANALS, M., RIBERA, C., VIÑAS, R. (1970) *La Fou de Bor i cavitats de l'altavall del Segre*. Ed. Matin-Montblanc. CEC. Barcelona.
- CHIMENOS, E. (1990) *Estudio Paleostomatológico de poblaciones prehistóricas de Catalunya*. Libros Pórtico, 230 p. Zaragoza.
- DE VALLES, J. (2009) *Catàleg Espeleològic de Catalunya Vol. 2 (AltUrgell*.

Noguera. Pla d'Urgell. Segarra. Solsonès. Urgell). 384 p., 448 topografies. Ed. Espeleo Club de Gràcia. Barcelona.

- JEANNEL, R., RACOVITĂ, E.G. (1913?) “Énumération des grottes visitées 1911-1913 (5ème série)”. *Biospeologica*. MARTÍ JUSMET, F. (1969-70) “Las hachas de bronce en Cataluña”. *Ampurias* 31-32:105-151. Diputació de Barcelona. Barcelona.
- MATA PERELLÓ, J.M. (2008) *Guia d'identificació de minerals (Països Catalans i d'altres)*. Edicions UPC. 264 p.
- PADRÓ, J. (1976) “Consideracions sobre els enterraments de l'edat del bronze a la Cerdanya”. *Cypsela* 1: 91-97. 1r Col·loqui Internacional d'Aqueologia de Puigcerdà. CIAG. Diputació de Girona. Girona.
- www.toloriu.com/Tolo53.htm. Coneixements per a tothom. *Les Curiositats de la Natura - Toloriu* cueva de les Encantades, Toloriu (Lérida)”. *Speleon. Revista española de hidrología, morfología cárstica y espeleología*. VI (12): 2136. Instituto de Geología. Oviedo. // *Revista de Ciencia*. Segunda Serie. Enero-Diciembre, tomo V, nº 1: 2136.
- CANALS, M., RIBERA, C., VIÑAS, R. (1970) *La Fou de Bor i cavitats de l'altavall del Segre*. Ed. Matin-Montblanc. CEC. Barcelona.
- CHIMENOS, E. (1990) *Estudio Paleostomatológico de poblaciones prehistóricas de Catalunya*. Libros Pórtico, 230 p. Zaragoza.
- DE VALLES, J. (2009) *Catàleg Espeleològic de Catalunya Vol. 2 (AltUrgell. Noguera. Pla d'Urgell. Segarra. Solsonès. Urgell)*. 384 p., 448 topografies. Ed. Espeleo Club de Gràcia. Barcelona.
- JEANNEL, R., RACOVITĂ, E.G. (1913?) “Énumération des grottes visitées 1911-1913 (5ème série)”. *Biospeologica*.
- MARTÍ JUSMET, F. (1969-70) “Las hachas de bronce en Cataluña”. *Ampurias* 31-32:105-151. Diputació de Barcelona. Barcelona.
- MATA PERELLÓ, J.M. (2008) *Guia d'identificació de minerals (Països Catalans i d'altres)*. Edicions UPC. 264 p.
- PADRÓ, J. (1976) “Consideracions sobre els enterraments de l'edat del bronze a la Cerdanya”. *Cypsela* 1: 91-97. 1r Col·loqui Internacional d'Aqueologia de Puigcerdà. CIAG. Diputació de Girona. Girona.
- www.toloriu.com/Tolo53.htm Coneixements per a tothom. *Les Curiositats de la Natura - Toloriu*

El Baridà, terra de bandolers

LLUIS OBIOLS

Els segles XVI i XVII són una època d'una gran inestabilitat al nostre país. Els motius són molt diversos, i les explicacions de vegades són complicades. En tot cas, la presència massiva de grups de bandolers voltant pel territori és un dels elements que més va distorsionar la vida quotidiana dels nostres avantpassats.

Qui eren aquests bandolers? Es tractava de quadrilles força nombroses (a vegades de diversos centenars d'homes armats), protegides i amparades per petits nobles. La Cort reial estava lluny, l'estat cada cop més centralista volia controlar les fronteres i treure poder als petits senyors locals. Segurament la única manera que tenien per imposar el seu criteri era a través de la violència. Les cèlebres quadrilles de nyerros i cadells van prendre el nom a partir de l'enfrontament entre els senyors de Nyer al Conflent (els Banyuls) i els senyors d'Arsèguel (la família Cadell). Els bandolers actuaven impunement arreu del territori, en una barreja d'atacs dirigits contra les faccions contràries i simples actes de delinqüència que servien per a obtenir botí.

Al nostre territori els bandolers trobaven el seu marc d'actuació més favorable, per una colla de motius. A prop de la frontera, podien travessar-la i fugir de la justícia quan els convenia. Però no només podien fugir cap al nord, al comtat de Foix o a Andorra. També podien moure's entre els territoris dels diferents senyors jurisdiccionals. En aquell moment, cada senyor exercia justícia sobre els seus pobles, però no podia actuar en els pobles d'altres senyors. I ni tant sols el mateix rei podia fer-ho de forma ordinària. En llocs com el Baridà, amb un veritable mosaic de jurisdiccions diferents, fugir de la justícia requeria només una passejadeta fins al poble veí: Arsèguel, Vilanova de Banat i Arànsér eren dels Cadell, Tolóriu i Castellnou de Carcolze dels Lordat, Cava dels Santmartí, Ansovell i el Quer dels vescomtes d'Èvol, Bar i Aristot eren reials, Estamariu del vescomte de Castellbò, Alàs, Bescaran o Montellà eren del Capítol de Canonges de la Seu...

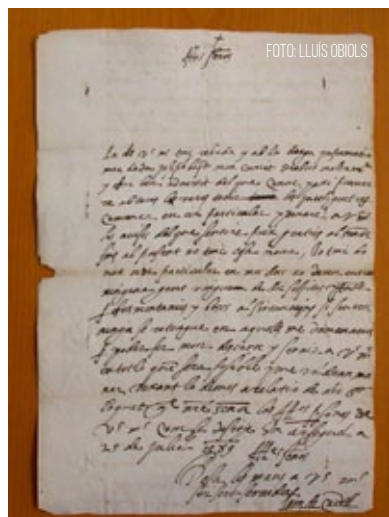
A més, un territori muntanyós, ple de barrancs i racons amagats era un bon lloc per a actuar. I no només això. Molts d'aquests bandolers eren fills del territori, o hi tenien lligams forts. El fet que tothom es conegués, al contrari del que puguem pensar avui, era una ajuda per a encobrir els delictes: qui denunciaria una quadrilla de bandolers, o qui la perseguirà com a membre del sometent, si en aquella mateixa quadrilla hi ha un germà, un cosí, un tiet o un veí de casa?

Tots aquests factors es donaven d'una forma especial en dos punts a Cerdanya. La vall de Querol, una veritable autopista cap a l'Ariège travessant el coll de Pimorent, era una productora inacabable de bandolers i de problemes. Ben sovint la documentació denuncia que els bandolers que actuaven arreu del territori eren "carolans i altres", com, per exemple, els que el 1566 van causar la mort vuit ciutadans de la Seu que els perseguïen amb el sometent a Llinars, terra del Duc de Cardona. El segon punt conflictiu era el Baridà, aquest territori en el qual el Segre s'encaixona abans d'arribar a la Ribera de la Seu.

Si el Baridà es va convertir en un dels indrets amb més concentració de bandolers era, sens dubte, per la presència del castell d'Arsèguel. Des d'allí, la família Cadell protegia i amparava les quadrilles de bandolers que, tal com escrivia el notari Ortodó de Puigcerdà, "robaven de aquí tots los ports y passos de Catalunya". Fins i tot els paers de Lleida es queixaven dient que "de allí salen para hazer todas las maldades, y allí suben los cautivos y robos". No era una exageració: la moneda robada a Sidamon el febrer de 1587 va portar-se a Arsèguel, i el botí del saqueig de la fira de Graus, a la Ribagorça, la tardor del mateix any, va ser recuperat per les autoritats quan van enxampar a Coll de Nargó la quadrilla de bandolers que el portava, novament, cap a Arsèguel.

Aquests fets van fer acabar la paciència de les autoritats. Joanot Cadell, senyor d'Arsèguel i protector d'aquestes quadrilles, s'havia passat de la ratlla. Des de Barcelona, el virrei va posar en marxa els recursos militars per assetjar el castell i acabar d'una vegada amb el problema. Només va fallar un petit detall: un setge a finals de desembre a Arsèguel no reunia les millors condicions climatològiques per als soldats... i es va haver de deixar córrer al cap d'una setmana.

Les quadrilles dels cadell en continuaven fent de les seves, i novament les autoritats van posar-hi mà, l'any 1592, en un segon setge. Els preparatius no van ser menors: es van convocar els sometents de Cerdanya, Bagà, la Pobla de Lillet, Gòsol, Saldes, Ripoll, Vic, Balaguer...

També van participar-hi les tropes d'Alemanys de Tragó i del baró d'Erill, cent soldats professionals que ja estaven embarcats en galeres a Barcelona per anar a lluitar a l'estranger, l'exèrcit d'Aragó i quatre-cents soldats pagats per la Generalitat de Catalunya. Evidentment, es va portar alimentació i municions, i els diners per pagar el sou de les tropes.

Amb tot aquest desplegament, i després de més d'un mes de setge, resulta si més no curiós que els més de 120 bandolers assetjats que tenim documentats i les famílies habitants del poble fugissin la nit del 27 d'octubre sense que ningú se n'adonés... Potser hi va haver algun pacte per no allargar més

el setge...? Qui sap... segurament no ho sabrem mai. Però les autoritats de l'època també van sospitar i van investigar l'actuació de Jeroni d'Argensola, comandant del setge.

Els fets d'Arsèguel van portar cua. Deu anys després encara es prenen represàlies i contrarepresàlies, i s'assassinava gent pels carrers de Castellbò i de la Seu per la seva participació als setges. Els Cadell mai més tindrien el protagonisme que els va proporcionar la seva revolta contra les autoritats, tot i que van apareixent a la documentació ocupant càrrecs militars i participant en diversos fets durant els segles següents. Actualment queda ben poca cosa d'aquell moment. El castell i el poble d'Arsèguel van ser enderrocats i cremats per escarment, però encara avui l'escut municipal d'Arsèguel presenta un castell amb tres cadells de gos: és l'antic castell dels Cadell, que ens recorda un passat molt menys pacífic del que ens podem imaginar quan passem per la carretera i veiem aquell bonic poble arrecerat sota el Cadí.

NOTA: per aprofundir sobre els setges d'Arsèguel, podeu consultar el llibre "Lo niu dels bandolers de Catalunya: els setges del castell d'Arsèguel (1588-1592)" (Edicions Salòria i Ajuntament d'Arsèguel, 2012), o els articles "Pendre la possessió del castell de Arçèguel: la contribució puigcerdanenca als setges d'Arsèguel (1582-1593)" (Ceretania: Quaderns d'Estudis Cerdans, núm. 6, any 2012, pàg. 75-103) i "El bandolerisme a Cerdanya: algunes precisions (1526-1593)" (El bandolerisme a la Corona d'Aragó, vol. I, editorial Galerada, 2012, pàg. 185-222).

L'Associació de Joves Aglans de Freixe

ASSOC. DE JOVES AGLANS DE FREIXE

L'Associació de Joves Aglans de Freixe està formada pel jovent del municipi pirinenc de Lles, a la comarca de la Cerdanya. El seu naixement data del 27 d'octubre de 2007, amb un grup de joves amb ganes de treballar per mantenir i fer créixer la flama sociocultural i folklòrica que havien encès anteriors generacions. La seva fita inicial fou unir aquest jovent en una entitat sense ànim de lucre, que els fes partícips de les activitats que es dugessin a terme al municipi amb l'objectiu de mantenir-les durant molts anys. Aquesta va ser també, una forma molt encertada d'involucrar-los i inculcar-los responsabilitats en actes públics al jovent, que al cap i a la fi són qui tiraran endavant el municipi.

Aquest naixement va ser la consecució de la feina feta per moltes persones. Des de feia uns anys l'ajuntament, juntament amb altres persones que estaven vinculades amb la dinamització cultural del municipi, treballaven perquè això fos

una realitat. Més endavant, des del Consell Comarcal, amb els tècnics de joventut al cap davant, es van iniciar unes trobades amb el jovent de la comarca que tenien l'objectiu d'unir-los en grups o associacions municipals. Si busquem les causes que van fer possible la creació i consolidació d'aquesta entitat, a diferència d'altres que es van promoure a la resta de la comarca, les podem trobar en la mateixa realitat municipal, ja que tots els joves del municipi estaven vinculats entre ells d'una manera o altra. La majoria d'ells cursaven els Estudis de Secundària Obligatoria a l'institut Joan Brudieu de la Seu d'Urgell i compartien el mateix vehicle de transport, on es relacionaven durant més d'una hora diària. D'altra banda, la proximitat dels pobles i la manca de població en aquest interval d'edats n'afavorien la unió. A més a més, la majoria d'ells ja havien treballat junts en algunes de les activitats que es duïen a terme en el municipi, encara que l'associació no existís, com

ara la rebuda de S.S.M.M. els Reis d'Orient.

Un cop va estar creada l'associació, va ser el moment en què des d'aquesta es va prendre el compromís amb els actes més lúdics i culturals del municipi. Va ser aleshores quan l'associació va passar a organitzar i gestionar molts dels esdeveniments festius dels cinc pobles que formen el municipi (Aransa, Lles, Mussa, Travesseres i Viliella): 5 festes majors, 3 festes petites, 1 festa d'estiu, 1 fira. A més a més, des de l'associació es va tenir clar que s'havia de dinamitzar encara més les activitats ja existents, així com també crear-ne de noves. D'aquesta manera, s'organitza també una festa jove, activitats durant el mes d'agost, un grup d'havaneres que actuen un any a cada població, sopars de festa major, etc. Així doncs, s'assolia també un aspecte important en l'organització d'aquests esdeveniments: aquests passaven a estar gestionats per un únic grup de persones, molt ampli i amb uns criteris i una gestió econòmica comuns.

Una altra línia d'actuació important en l'associació ha estat el condicionament d'un local per a les reunions, trobades i també sopars i festes. Aquest local va ser cedit per l'ajuntament, i es troba a l'edifici de l'antiga escola de Travesseres. És interessant saber com s'ha anat arreglant aquest local. Des de l'ajuntament, es va cedir i es va comunicar que només s'hi podrien invertir els diners que bonament arribessin de les subvencions de joventut (és a dir, poc i dilatat en el temps). Es va veure des del primer moment que l'associació, i els seus membres s'haurien d'involucrar, tant a nivell col·lectiu, com a nivell individual (hores de feina, caps de setmana, etc.). És per això que 7 anys després, les obres encara no estan acabades. Les feines d'obra, instal·lacions i condicionament, en gran part s'han fet amb el temps i les ganes del membres de l'associació per tal d'abaratir costos, utilitzant els recursos econòmics per a la compra de material i les feines que requerien més expertesa. No obstant, aquest aspecte reflecteix el que ha estat l'essència de l'associació durant aquests anys: fer tot el que s'ha pogut, amb moltes ganes, il·lusió, esforç i perseverança, i sovint amb un marge i una inversió econòmica molt limitada, que moltes vegades es transmetia en una major implicació.

Totes les activitats i tasques realitzades en aquests anys, i el fet que es pugui escriure aquest article 7 anys després de la constitució (formal) de l'associació s'aguanta en tres pilars bàsics. Primerament i més important, la gent. Des del primer moment, totes les persones que participaven d'una manera o altra en qualsevol activitat ens van donar el seu suport incondicional, així com també in comptables cops de mà en els múltiples descuits que hem tingut i errors que hem comès. El motor que ha fet i fa funcionar l'associació és veure la gent

dels pobles contenta i satisfeta, i és per això que sense el seu suport tot això no hagués estat possible. En segon lloc, el suport de l'ajuntament, així com també la llibertat i independència que ha donat, combinat també amb el rigor i la maduresa dels seus membres, ha servit de model en moltes ocasions. Ha estat sens dubte, la reafirmació necessària per continuar amb el model organitzatiu i la manera de fer. Finalment, a tots els membres de l'associació, on s'ha demostrat una cohesió molt forta, que encara que amb les seves tensions i discussions internes, han demostrat saber arribar a posicions comunes i anar tots a la una.

A dia d'avui l'associació de joves està formada per 18 integrants, els quals representen més del 80% del jovent d'entre 14 i 30 anys que viu al municipi. Si també tenim en compte que en un inici n'eren 9 podem deduir que es tracta d'una associació en ple creixement. Esperem doncs, que aquests no més hagin estat els primers 7 anys d'un seguit que vindran amb les mateixes ganes i il·lusió!

Lles de Cerdanya, 22 de gener de 2014

El Baridà escrit

NÚRIA BOLTÀ

Sembla que d'uns anys ençà s'han anat posant de moda les rutes literàries. Sóc dels qui pensen que el turisme cultural és una bona estratègia de cara a obrir noves idees pel que fa als recursos turístics d'una zona. Fins no fa tants anys, la fórmula del sol i platja a les comarques costaneres i la pràctica de l'esquí, a les de muntanya, era l'omnipresent recurs que imperava al nostre país. De mica en mica, el sentit comú, la conscienciació pel medi, la imaginació i l'avantatge en idees que ens portaven altres països no tant afavorits per la climatologia, s'han anat imposant i han ajudat a diversificar l'oferta turística.

El turisme cultural requereix, a més dels elements naturals i paisatgístics, que els qui el proposen s'hagin hagut d'esprèmer una mica el cervell per tal de trobar alternatives imaginatives i originals, alhora que més o menys lligades a l'entorn que es pretén promocionar. És així com devia néixer la idea de les rutes literàries capaces de captar l'atenció d'una tipologia de públic l'interès del qual va més enllà de la contemplació passiva del paisatge, pràctica molt admirable, per altra part.

Moltes ciutats, pobles i territoris de casa nostra ja fa temps que utilitzen aquesta fórmula per presentar noves vies a l'oferta turística. Centrant-nos en la Cerdanya, es van editar uns opuscles que parlen dels indrets on Joan Maragall va fer estada i, sense anar més lluny, a la mateixa vila de Puigcerdà podem resseguir la ruta literària Ruíz-Zafón impulsada per l'escriptor cerdà Alfons Brosel, gràcies a la qual la Vila compta amb un reclam turístic de caire cultural que va més enllà de la típica visita a l'estany i als carrers comercials.

Però i el Baridà? Hi ha llibres que parlen del Baridà? Doncs si he de jutjar per la petita, ràpida i gens exhaustiva incursió que he fet a la bibliografia que més plenament o més tangencialment s'ha inspirat en aquesta -no sé mai si ben o mal anomenada- subcomarca, podria afirmar que, tenint en compte la petita extensió del Baridà, ha servit com a punt de partença a nombrosos escriptors i escriptores. He trobat literatura descriptiva, turística, costumista, llegendària, històrica, novel·lada, excursionista, lingüística, geològica, mediambiental, museística, etnològica, cartogràfica, musical, religiosa, arquitectònica,... No està gens malament per 253,2 km² d'extensió.

Només apuntaré alguns noms d'autors o autores i d'alguns títols per donar fe de la potència literària del Baridà, deixant

molt clar que la llista ni és exhaustiva ni completa i, potser ni tan sols justa en la meua tria.

Comencem per Joan Amades i el seu *Folklore de Catalunya*. Gustavo Adolfo Bécquer amb *Rimas y leyendas*, Joan Blasi i *Els oblidats comtes de Cerdanya*. *El Baridà*, de Manel Figuera.

Contes de Cerdanya de Quim i Sol Gasch. Fernando Ledesma i la *Guia de la Cerdanya*. Narcís Oller amb *El castell del Coix*. *Vima i el Querforadat* de Rosalia Pantebre. *Les Eines i feines* de M. Pons [et alií]. *Vall de la Llosa, el Baridà*, Institut Cartogràfic de Catalunya,...i un llarguíssim etc.

En aquest territori de tan llarga història, condicionat per l'orografia sovint abrupta i aspra, afavorit per ser part important del Parc Natural del Cadí-Moixeró i per la proximitat de cims considerables com la Tossa Plana de Lles o el Perafita, el pas de l'home hi ha deixat petites joies en forma de museu de les quals se n'ha deixat referència escrita, mes a mes, a la revista comarcal *Belluga't* per tal de divulgar la seva existència, a vegades passada per alt per propis i forans. Parlem del *Museu de la Vinya i el Vi* al Pont de Bar, del *Parc dels Búnquers* i de la *Casa del Riu* a Montellà- Martinet, dels de l'*Acordió* i la *Fàbrica de Llanes* a Arsèguel.

Tot cercant informació sobre literatura a l'entorn del Baridà, a banda d'un perfil específic i molt recomanable del Facebook amb el nom de Baridà, vaig trobar una pàgina web, www.toloriu.com anomenada la web de Toloriu, que aporta abundosa informació del poble en tots els vessants i bibliografia específica. Com no podia ser d'altra manera, s'hi fa molta referència a la curiosa història-llegenda de la princesa asteca Maria de Moctezuma, casada amb Joan Grau, baró de Toloriu. Sobre aquesta història en podeu trobar una llarga informació a l'esmentada pàgina web i ha inspirat nombrosos

estudis, contes i novel·les.

Precisament volia posar l'èmfasi en una novel·la apareguda l'any 2011 que, al meu parer, ha passat desapercebuda al mateix Baridà i a Cerdanya en general. No, en canvi, a la resta del país on em consta que ha estat bastant més difosa i especialment aplaudida.

L'escriptor, mestre i pedagog Francesc Xavier Ambrós i Huguet, bon coneixedor de les muntanyes cerdanes i, al mateix temps, gran viatger, ha aconseguit elaborar una novel·la d'intriga intercalant els escenaris de Cerdanya amb els del Mèxic natal dels gloriosos Fills de Quetzalcóatl.

El títol del llibre, editat per Barcanova, és un magnífic resum del seu contingut: *El secret del Cadí*. La fotografia de la portada ja aporta moltes pistes del contingut implícit i/o explícit, depenent de si en fem una observació de mínims, o, al contrari, ens hi aturem per reflexionar i extreure'n els diversos missatges que s'hi endevinen.

El llenguatge que ha emprat l'autor és àgil i planer, tal com correspon a una obra que, en principi, va dirigida a un públic juvenil, però alhora compagina sensibilitat i bona dosi de prosa impregnada de poesia. Si mai el llegiu, identificareu de manera immediata els diferents cels i llums de Cerdanya, els espadats impressionants de la famosa serralada, els colors de l'ambient després d'una pluja, els pobles i els camins de la comarca.

Precisament, el Baridà constitueix el centre d'operacions i d'aventures d'un dels personatges principals de la novel·la que el portarà a protagonitzar accions arriscades i emocionants no tan sols per bona part del Baridà -Lles, Toloriu, Béixec, Víllec, el Querforadat, Montellà-Martinet, Músser, Aristot-, sinó també per Bellver i Puigcerdà. El contrapès perfecte el trobarem a Mèxic -al conjunt emmurallat de temples de Tulum, Mèxic DF amb la seva Biblioteca Nacional, al Museu d'Antropologia, a les restes de Tenochtitlán antiga capital dels

asteques, al conjunt de Teotihuacán,... -on els altres protagonistes interactuen amb el primer, intentant esbrinar una sèrie de fets delictius molt estretament lligats, malgrat la distància entre els dos continents.

L'autor no s'ha oblidat de situar unes quantes escenes a la coneguda i enigmàtica casa de Vima, en plena Serra del Cadí, on es diu que hi resta enterrat un gran tresor relacionat amb la princesa Xipaguazin (Maria) de Moctezuma, esposa del noble Joan Grau de Toloriu.

I ara torno al principi. En el seu moment, la lectura de la novel·la em va fer renéixer el meu interès per tot allò que té a veure amb el turisme cultural. En aquest cas, jo també m'he entusiasmat davant la idea de la implantació d'una ruta literària per tots els indrets baridencs a través dels quals transcorre gran part de la trama de la magnífica novel·la. Pels episodis que tenen lloc a les llunyanes terres de Mèxic, la tècnica audiovisual podria recrear de manera fidedigna alguns dels seus escenaris. Un dia d'aquests, amb la complicitat de l'autor, posaré fil a l'agulla. Abans, però, aniria bé que algú de la comarca es llegís *El secret del Cadí*. De ben segur que redescobrirà la pròpia essència del Baridà.

Querol

_REVISTA
CULTURAL
DE Cerdanya

NÚM. 14
1R QUADRIMESTRE 2014

Grup de Recerca
de Cerdanya